

Veckholms kyrka

SVERIGES KYRKOR
UPPLAND

INGRID ROSELL

Veckholms kyrka

Veckholms kyrka

TRÖGDS HÄRAD, UPPLAND BAND VIII:1

Av INGRID ROSELL

VOLYM 155 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

PÅ UPPDRAG AV KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UTGIVET AV STEN KARLING, ARMIN TUULSE OCH PER-OLOF WESTLUND

Almqvist & Wiksell Stockholm 1974

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO SÖREN HALLGREN

GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Veckholms kyrka avslutades i juni 1973. Manuskriptet har granskats av Sten Karling. Arkivmaterialet har genomgått av förf, som dock har kunnat utnyttja excerpter ur Veckholms kyrkoarkiv av E Björkman 1952. Översättning till engelska av bildtexter och sammanfattning har utförts av Albert Read. Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger Veckholms kyrkas orgelfasad, utförd till ett tidigare orgelverk från 1654 troligtvis enligt ritning av Jean De la Vallée. Skulpturutsmyckning av Hans Jerling 1665; sidopartiernas krönande änglar av annan hand. Foto 1973.

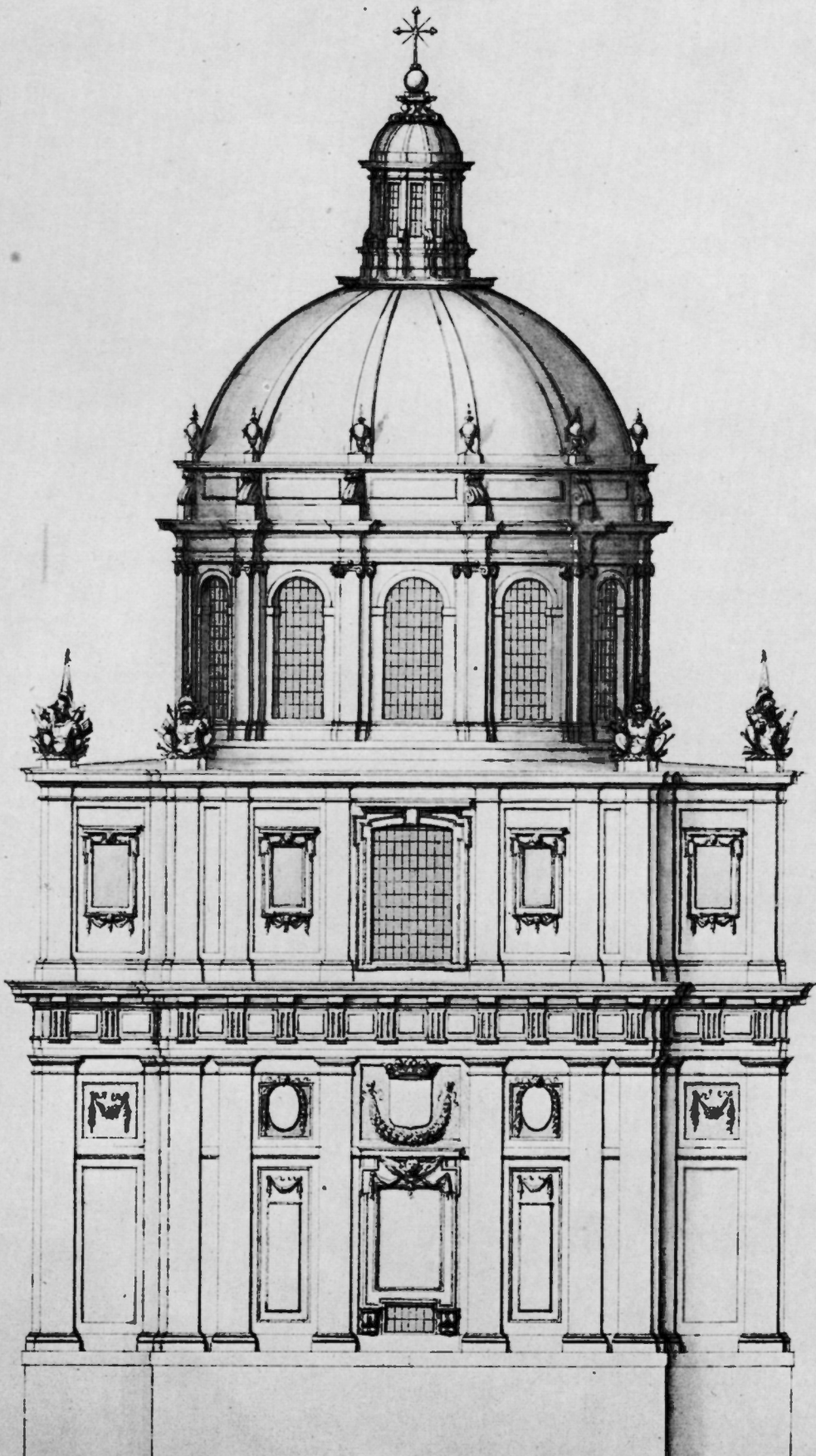
På omstående sida Trögds härad sigill (Ofrälse . . . till Elfsborgs lösen 1571, S 3, RA).

Innehåll

VECKHOLMS KYRKA

<i>Inledning</i>	7
<i>Kyrkogården</i>	9
<i>Kyrkobyggnaden</i>	16
<i>Byggnadshistoria</i>	34
<i>Inredning och inventarier</i>	55
<i>Veckholms hospitalskyrka</i>	128
<i>Ekholmens kapell</i>	133
NOTER	139
KÄLLOR OCH LITTERATUR	144
FÖRKORTNINGAR	146
SUMMARY	147

VECKHOLMS KYRKA

Uppland, Uppsala län, Trögds härad, Uppsala ärkestift,
Trögds och Åsunda kontrakt

Inledning

Veckholms socken är belägen vid Norra Björkfjärden av Mälaren och omfattar en halvö mellan Grysta vik och Torsvi vik. Landskapet är kuperat och relativt rikt på skog. Kyrkan ligger vid en knutpunkt av vägar, som strålar ut över södra Trögd. Åt norr går vägar mot respektive Enköping och Litslena med förbindelse med Stockholmsvägen. Åt väster går en väg till Kungs-Husby och åt söder till Torsvi. Längs en väg omkring tre km öster om kyrkan ligger Ekholmens gård, som har haft stor betydelse för kyrkans byggnadshistoria. Av övriga större gårdar i socknen må nämnas Amnö, Grysta, Hedsta, Härjarö och Segla. Mycket av den gamla kulturbygden runt kyrkan är bevarad: delar av vägnätets sträckning, en äldre prästgård, nu hembygdsgård, strax norr om den nuvarande. Öster om kyrkan ligger en byggnad, som tidigare nyttjades som hospital och ålderdomshem. På samma plats låg det hospital, även inrymande kyrka och skola, som på 1660-talet inrättades av Magnus Gabriel De la Gardie. Vid Ekholmen kvarstår delar av ett kapell, som här uppfördes av De la Gardie.

Socken är rik på minnen från förhistorisk tid. På ekonomiska kartan över Sverige är 75 fornlämningar markerade i socknen, därav ett trettio-

tal gravfält, nio runstenar och en offerkälla, »Wäppeby källa». Trögds härad var under den tidigare stenåldern sparsamt bebott, då stora delar av bygden låg under vatten. Det är sålunda känt, att häradet hade sitt tingsställe på en ö.¹ Enligt en karta över Upplands nivåförändringar i förhistorisk tid gick nuvarande Torsvi vik ända till Veckholms och Kungs-Husby kyrkor.² Många ortnamn minner om en fornskärgård med vikar och öar. Sockennamnet »vecul» har tidigast påträffats i samband med den s k sexårgården 1314, då från Veckholms kyrka levererades »III marc. denar» (SD 1946). Samma summa lämnades bl a från Litslena kyrka. Enligt ortnamnsforskningen bör namnformen »vecul» innehålla adjektivet vek i en äldre betydelse: tunn, böjlig.³ Namnet har tolkats härröra från en vik, som på grund av sin böjda form fått namnet »vecul». En sådan böjd vik kan även enligt ovannämnda förhistoriska karta ha gått upp till den plats kyrkan nu ligger. Ett gårdsnamn på Oknöen i Bondarnö, Weckhåll, samt några små öar i viken norr om ön, Weckhållsskären, torde ha samma ursprung.

Vattenförbindelserna spelade stor roll för bygden. Landförbindelserna fick, då Stockholm hade blivit rikets huvudort, större betydelse.⁴ Från Lag-

Fig 1. Nikodemus Tessin d ä. Ritning till Jakob De la Gardies gravkor 1658 vid Veckholms kyrka (Veckholmsprojekt II). THC 4800. Nationalmuseum.

Nikodemus Tessin the Elder, Drawing for a memorial chapel for Jakob De la Gardie, 1658, at Veckholm Church.

unda till Håbo gick Stockholmsvägen över runstensbron vid Bälsunda. Över sundet vid Ekolsund förmedlades förbindelsen mellan Trögd och Håbo. Ännu under sen tid hade emellertid förbindelsen sjöledes stor betydelse, i synnerhet för godstransporter. Under Magnus Gabriel De la Gardies intensiva byggnadsverksamhet forslades byggnadsmaterial på skutor till byggnadsplatserna runt Mälaren. Med material från Ekholmens tegelbruk, som låg vid den nu utdikade sjön Häcklans utflöde i Mälaren, avgick farkoster till Drottningholm och Jakobsdal.⁵

Ägarna till Ekholmen har som nämnts haft betydelse för olika skeden i kyrkans byggnadshistoria.⁶ Härardshövdingen i Trögd, lagmannen i Uppland Karl Ulfsson (Sparre) av Tofta, bebodde Ekholmen i varje fall från 1370-talet och uppförde där ett stenhus. Då han avled 1407, övertogs gården av dottern Margareta, gift första gången med riddaren Knut Tordsson Bonde, andra gången med riksrådet Sten Turesson Bjelke. I äktenskapet med den förre föddes Karl Knutsson, kung i Sverige och Norge. En son till den senare, riksrådet och lagmannen i Uppland Knut Stensson Bjelke, skrev sig till Ekholmen. Han avled emellertid barnlös 1431 och gården ärvdes av hans syster Brita Stensdotter, gift med riksrådet Gustaf Sture och mor till Sten Sture, riksföreståndare. Efter Gustaf Stures död gifte hon om sig med Gustaf Karlsson Gumsehuvud, riksråd och lagman i Uppland. Enligt ett brev 1471 avyttrade Sten Sture sin andel i Ekholmen till denne. År 1474 gav Gustaf Karlsson sin andra hustru, Ingeborg Filipsdotter Tott, Ekholmen med allt underliggande gods i morgongåva. Gården övergick senare till hennes andre man rådsherren och lagmannen i Närke Erik Trolle, med vilken hon ingick äktenskap 1487. Ekholmen synes ha varit centrum i familjens godskomplex. Fru Ingeborg dog något av åren omkring sekelskiftet. Enligt traditionen drunknade hon under en färd på Mälaren. Hennes sista bevarade brev är daterat 1495 men andra brev an-

tyder, att hon har levat åtminstone ytterligare ett par år. Sten Sture berättas senare genom klagomål hos kung Hans ha återfått Ekholmen och behållit det till sin död 1503, då gården ånyo kom i Erik Trolles ägo. Som äldsta barnet i Erik Trolles äktenskap med Ingeborg föddes sonen Gustaf, sedermera ärkebiskop och avsatt som sådan. Riksrådet frändömde Gustaf Trolle egendomen på 1520-talet, då han hade fört avog sköld mot riket. Godset räknade då ett fyrtiotal underliggande gårdar i Veckholm och närbelägna socknar.

Ekholmen, som 1547 uppges vara kunglig avelsgård, förlänades 1571 som friherreskap åt Pontus De la Gardie, Johan III:s fältherre och även gift med hans dotter. År 1585, då han hade utnämnts till ståthållare i Estland och Ingermanland, avled han genom drunkning. Enligt reglerna för det av Erik XIV inrättade friherreskapet ärvdes Ekholmen av äldste sonen Jakob De la Gardie, sedermera riksmarsk, vanligen kallad fältherre. När denne 1615 utnämndes till greve, övertog hans yngre bror Johan De la Gardie friherreskapet. Egendomen övergick vid Johans död 1640 ånyo till Jakob De la Gardie och 1647 till dennes son Magnus Gabriel De la Gardie, rikskansler. Riksrådet Gustaf Adolf De la Gardie, son till den senare, övertog 1673 Ekholmen. Godset reducerades 1681, men ägaren och hans hustru Elisabeth Oxenstierna, död 1721, fick disponera egendomen under sin livstid. Då äktenskapet var barnlöst, såldes gården 1736 till landshövdingen Erik Odelström, som i sin tur 1748 sålde den till kammarherren Israel Broman. Denne var ogift och gjorde egendomen till fideikommiss för två brorsbarn, Sofia Agneta Broman och Fredrik Erland Broman och efter dennes tidiga död till systemen Fredrika Ulrika Broman. Gården fick därefter ett stort antal ägare genom köp och arv. Av dessa nämnes nedan flera av innehavarna i samband med kyrkans historia, donationer, gravminnen m m.

Fig 2. Veckholms kyrka och den omgivande bygden. T v om klockstapeln prästgården, t h om kyrkan f d hospitalet. Foto 1973.

Veckholm Church and surroundings. Left of the bell-tower is the vicarage, right of the church the former hospital.

Kyrkogården

Kyrkan med kyrkogården är relativt högt belägen i det kuperade landskapet (fig 2). Den mot söder sluttande kyrkogården har närmast rektangulär planform (fig 3). En jämförelse med kartor från 1670-talet och från 1766 visar, att kyrkogården har utvidgats åt söder (fig 4).⁷ Utvidgningen ägde sannolikt rum i samband med en omläggning av kyrkogårdsinhägnaden, påbörjad på 1770-talet.

Kyrkogården omges av en gråstenskallmur av valda och klivna block. År 1770 beslöt man att omlägga hela kyrkogårdsmuren. Detta arbete, som påbörjades först 1779, anförtroddes sockenmuren i Villberga, dalkarlen Olof Olofsson. Den äldre inhägnaden skulle nedrivras, sten framföras och sprängas genom gångled (st prot, räk 1779). Arbete med bogårdsmuren pågick ännu 1809 och 1811 (räk). År 1860 beslöt man att omlägga norra delen av muren (st prot). En tidigare inhägnad, täckt av

trätak, kan studeras på en teckning av kyrkan och kyrkogården av Olof Grau 1748 (fig 5). Brädsplattning, spåntäckning och tjärstrykning av bogården upptas i kyrkans äldsta räkenskaper, bevarade sedan 1669. Längs kyrkogårdsmuren är lövträd planterade. På kyrkogården leder alléer av lövträd från ingångarna i nordväst, nordost och sydost fram till kyrkan.

År 1653, då en ombyggnad av kyrkan var aktuell, planerade man även en upprustning av kyrkogården. I ett odaterat memorial av Magnus Gabriel De la Gardie, vilket kan tidfästas till 1653, uppger han sålunda: »item kyrkiegården besettes medh trä och målas runtt medh skrifne språk».⁸ Trädplantering på kyrkogården omnämns vidare 1804 (st prot). År 1814 planterade trädgårdsmästare Lindberg, Ekholmen, 40 träd på kyrkogården delvis på gårdens bekostnad (st prot). Eljest var kyrkogår-

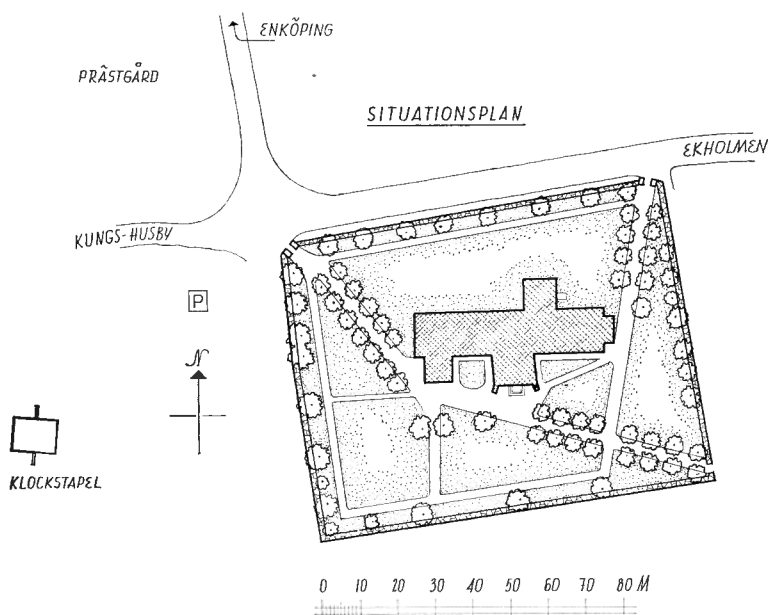

Fig 3. Situationsplan, 1 : 2 000. Uppm J Söderberg 1952, ändrad 1972.

General plan.

den långt in på 1800-talet föga planterad. År 1837 förbjöd man sålunda klockaren att utnyttja kyrkogården som betesplats och anvisade honom ett område på kyrkogårdens norra del, vilket skulle inhägnas (st prot).

Ingångar

Till kyrkogården leder ingångar i nordväst, nordost och sydost. De båda förstnämnda ingångarna har stigluckor av putsat tegel med korgbågiga genomgångar och plåttäckta tak med svängd kontur (fig 6). Vid vardera sidan av genomgången en sittnisch. Stigluckorna är avfärgade i en ljus gul färgton med vita slätputsade genomgångar, lister samt rundel över valvbågen; svartmålade tak. I ingångarna rakslutna, svarttjäreade dubbelporlar av furu. Bågfältet ovanför av svarttjäreat trä med en snidad sol, målad i gult.

Magnus Gabriel De la Gardies ovannämnda memorial omkring 1653 angående kyrkogårdens upprustning, uppger även: »Alla ingångarne med hufvar, portar».⁹ År 1654 anskaffades material till kyrkans ombyggnad och reparation bl a 5 000 murtegel till en ny stiglucka.¹⁰ Enligt en instruktion 20/6 1655 skulle en stiglucka uppföras i södra kyrkogårdsmuren i anslutning till en ny väg från Ekhol-

men.¹¹ På ovannämnda karta från omkring 1670 är stigluckor markerade på nuvarande platser. En främre gräns för stigluckornas datering ger även en uppgift i kyrkans räkenskaper 1683, då murmästaren Erich Andersson lagade båda »steglucksporvalven». På Olof Graus teckning av kyrkan 1748 är stigluckorna avritade (fig 5). De är här täckta av sadeltak. En stiglucka med motsvarande uppbyggnad lät De la Gardie uppföra omkring 1680 till Varnhems klosterkyrka.¹² Taken fick sannolikt sin nuvarande form i samband med kyrkogårdsmurens omläggning, påbörjad 1779. I ett besiktningssinstrument 1739 uppges sålunda stigluckorna vara bofälliga.¹³ Den nordvästra stigluckan påkördes 1949 av en stridsvagn men återuppfördes ånyo enligt uppmätning (K-byrån).

Ingången i sydost omges av granitblock med fästen efter grindar. Den ledde ursprungligen till den här belägna klockargården (fig 4).

Strax söder om den nordvästra stigluckan är uppbyggd en stätta av sten över kyrkogårdsmuren. Denna synes ha tillkommit i samband med kyrkogårdsmurens omläggning, påbörjad på 1770-talet. I början av 1800-talet uppges sålunda att kyrkogårdsportarna måste hållas stängda som skydd mot kreaturen, som betade omkring kyrkan (st prot 1807).

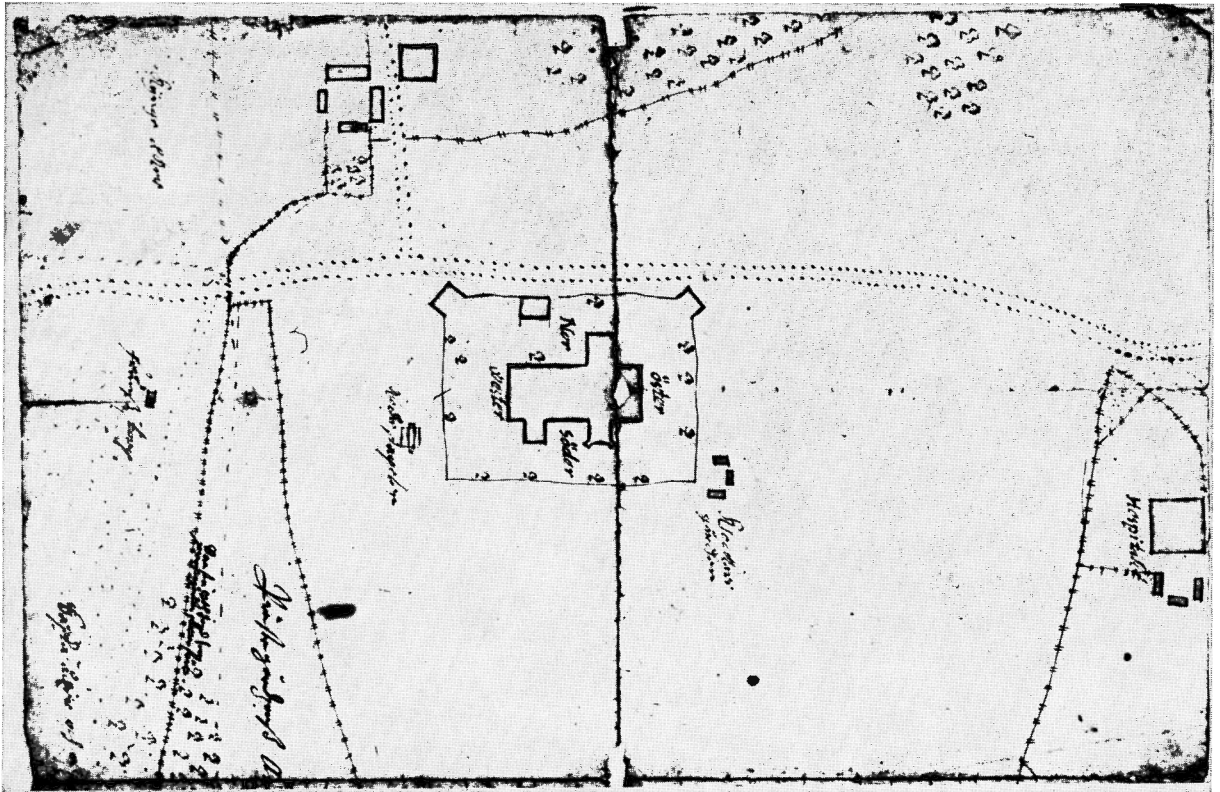

Fig 4. Karta över kyrkan och dess omgivningar omkr 1670. Th hospitalet, norr om klockstapeln prästgården. ULA.

Map of the church and surroundings c 1670. Right, the hospital, N of the bell-tower the vicarage.

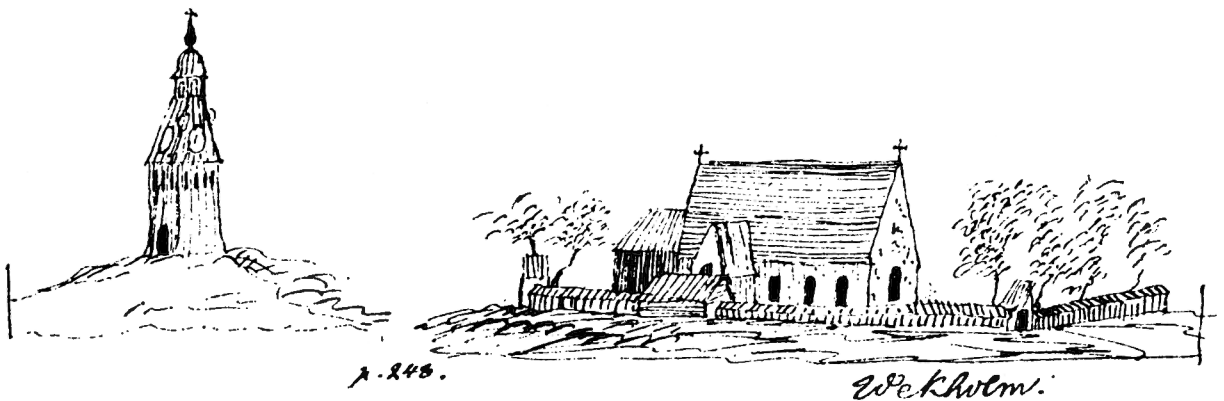

Fig 5. Kyrkan från norr 1748 enligt Olof Grau (UFT 8).
The church from N in 1748.

Fig 6. Nordvästra stigluckan, ursprungligen uppförd under 1600-talets andra hälft. Taket fick sannolikt sin nuvarande form vid 1700-talets slut; tidigare sadeltak (se fig 5). Foto 1972.

NW lich-gate, built originally during the second half of the 17th century. The roof was probably given its present shape at the end of the 18th century; earlier it was a pitched roof (see fig 5).

Klockstapel

På en höjd väster om kyrkan ligger klockstapeln, till vilken en svängd väg leder upp från kyrkogården (fig 7, 8). Byggnaden är uppförd på rektangulär plan med strävor i öster och väster. Stapeln är helt inklädd med svarttjärade bräder och karakteriseras framför allt av sitt originellt utformade takparti: ett högt, pyramidformat tak, krönt av en åttasidig genombruten lanternin med karnissvängd huv med lökformat krön samt spira. Pyramidtaket har fyra vitmålade solur samt konturskurna utsmyckningar. Å soluren är målade årtalen 1846, 1848 och 1849, syftande på en reparation av takpartiet (se nedan).

Byggmästaren Andreas Bretzel från Stettin, som 1664 trädde i Magnus Gabriel De la Gardies tjänst, utförde i april 1668 en modell till klockstapeln, efter vilken den skulle uppföras.¹⁴ Bretzels namn kan knytas till flera av De la Gardies byggnadsföretag.¹⁵ Han utförde sålunda kopior av Matthias Holls originalritningar för Hapsals slott i Baltikum, nu bevarade i Nationalmuseum. Han arbetade vidare i Holls anda vid slottet Höjentorp i Västergötland, påbörjat 1654 enligt ritningar och under ledning av Matthias Holl.¹⁶ År 1667 är Bretzel

verksam vid Ekholmen, där han förfärdigar en trappa med sex pelare av ek samt två större korintiska och två joniska kolonner.¹⁷ I samband härmed synes han ha anlitats för Veckholms kyrkas klockstapel. Till den originella utformningen av takpartiet, som visar likheter med hörntornen till Hapsals slott, synes Bretzel ha inspirerats under sin verksamhet för Matthias Holl.¹⁸

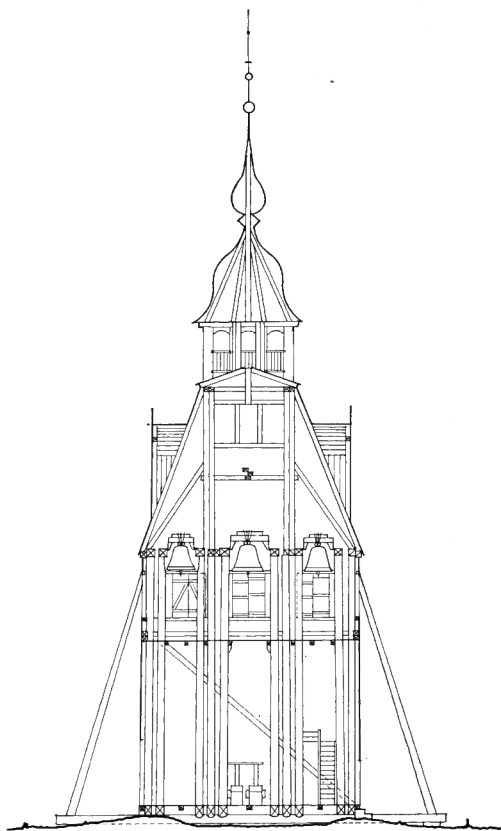
För klockstapelns uppförande svarade tornbyggaren Johan Oudsvich, till vilken 1668 utgick flera summor i avräkning på hans kontrakt rörande klockstapeln.¹⁹ Denne tornbyggare, av namnet att döma av holländskt ursprung, uppförde även ett lusthus i Ekholmens djurgård.²⁰ Ett dylikt är avritat i Ekholmens djurgård å en karta i LMS 1688.²¹ Johan Oudsvich, som sålunda var en kvalificerad tornbyggare, som kunde arbeta efter modell, kan även tänkas vara identisk med den ej namngivne tornbyggare, som 1672 uppförde Varnhems klosterkyrkas originella mittorn, av Sten Karling tillskrivet Matthias Holl.²² Johan tornbyggare var i De la Gardies tjänst ännu 1680, då han beordrades att sätta upp korset på tornet till Ödeby kyrka i Närke.²³

Klockstapeln har genom århundradena under-

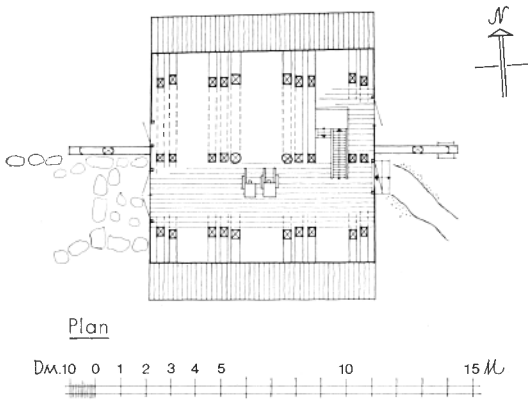

Fig 7. Klockstapeln, uppförd 1668 av den holländske tornbyggaren Johan Oudsvich efter modell av byggmästaren Andreas Bretzel från Stettin. Foto 1973.

Bell-tower, erected in 1668 by Johan Oudsvich, a Dutch tower builder, after a model by Master Builder Andreas Bretzel from Stettin.

Sektion

Plan

DM.10 0 1 2 3 4 5 10 15 M

Fig 8. Klockstapeln. Plan och sektion, 1:300. Uppm J Söderberg 1972.

Bell-tower, plan and section.

gått omfattande reparationer men synes dock ha bibehållit sitt ursprungliga utseende. På Olof Graus teckning 1748 har byggnaden sålunda sin nuvarande

form (fig 5). Räkenskaperna 1670–71 upptar spåntäckning och tjärstrykning av klockstapel. År 1685 inköptes 10 stockar till stödjeband i byggnaden (räk). En större reparation, då bl a brädbeklädnaden på södra sidan förnyades, genomfördes 1766 (st prot 1765–70). År 1783 upptogs ånyo arbete på klockstapeln innefattande brädbeklädnad på två sidor, nya luckor m m (st prot). En större reparation genomfördes 1816–17, då arkitekten Gustaf af Sillén,²⁴ uppgjorde ett detaljerat reparationsförslag (st prot). Byggnadsarbetet anförtroddes åt byggmästaren Eric Ersson, Hedsta. Bland byggnadsmaterialet upptages 1815 (räk) 15 grova stockar, 12 tolfter bräder och 10 järnstänger. Solurens årtal 1847, 1848 och 1849 åsyftar ett omfattande arbete å takpartiet. Hela taket med alla utbyggnader och prydnader uppges ha förnyats (st prot 1849). Man har därvid emellertid enligt Graus avbildning följt det äldre takets utformning. Klockstapeln försågs vid samma tillfälle med starka stöd och bjälkar. Delar av brädbeklädnaden förnyades. År 1858 drabbades klockstapeln av ett åsknedslag, varvid smärre brandskador uppkom på norra sidan enligt en inskrift i klockstapeln (st prot).

Kyrkohärbäрге

På ovannämnda karta från omkring 1670 är ett kyrkohärbäрге markerat invid norra kyrkogårdsinhågnaden (fig 4). Detta förekommer även i räkenskaperna på 1670-talet. En bod med samma läge synes på Olof Graus teckning 1748 (fig 5).

Benhus

En benkammare fanns å kyrkogården fram till tiden omkring 1670. År 1671 uppges sålunda, att man grävt ned ben, som hade förvarats i den förfallna benkammaren (räk). Benhus brukade placeras intill kyrkväggen, jfr Teda kyrka, (SvK Up XI, s 166). Spår efter ett takfall — ett mörkare gavelformat fält avtecknade sig före kyrkans restaurering 1972 i putsen rakt ovanför kyrkans igen-satta sydportal (se nedan).

Gravvårdar

Några äldre gravhällar är uppställda vid södra kyrkogårdsmuren. En gravhäll av rödbrun sandsten med inristat kors har följande inskrift: DÖDE-

MINNE / ÖFVER · SAL / E: ERSON / I · ALSÄTRA / H
MARGARETA / MATSDOTER / CHRISTUS ÄR MITT LIJF /
DÖDEN ÄR MIN VINNING / ANNO 1682. Mot muren står
även två gravhällar med inristade kors, den ena
med spår av inskrift. Ett gravminne av smidesjärn
är uppställt på samma plats.

Framför kyrkans västgavel står ett lutande trä-
kors, vid vilket följande sägen är knuten (fig 9).²⁵
En prästgårdsdräng utsändes för att skrämma pros-
ten Melchior (levde på 1530-talet), när denne sent
på kvällen gick från sina vanliga andaktsövningar.
När prosten fick se den till spöke utklädde drängen,
bad han till Gud, varvid drängen sjönk levande ned
i jorden. Till minne av denna händelse restes korset.
Korset utbyttes 1971 mot ett nytt med samma ut-
formning.

Runstenar

En runsten av grå granit, U 696, är uppställd i
klockstapelbacken öster om klockstapel. Stenen
har inskriften: »... resa stenen efter Alver, sin fri-
givne (?) ... (Gud) hjälpe hans själ». Höjd 150,
bredd 100. Stenen flyttades till sin nuvarande plats

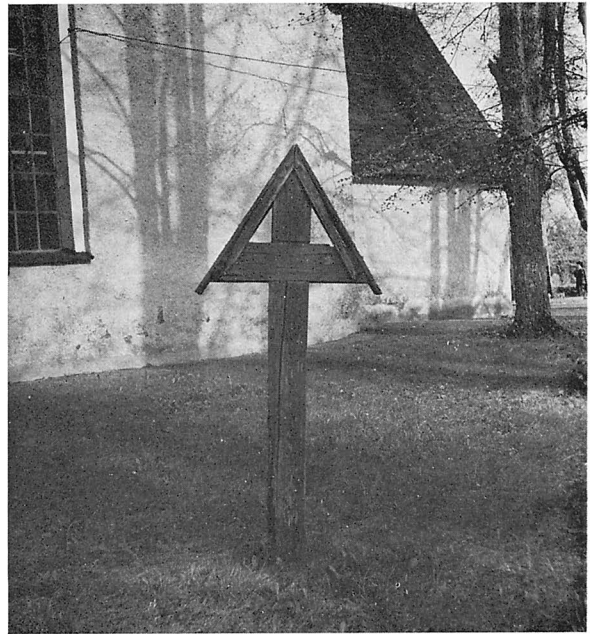

Fig 9. Träkors, till vilket en sägen är knuten (s 15). Framför kyrkans västgavel. Foto N Lagergren 1952.

Wooden cross, to which a legend is attached (p 15). In front of the west gable of the church.

Fig 10. Äldre präst-
gård, nu hembygds-
gård. Östra delen
av byggnaden äldst,
möjligen från 1600-
talets slut. Foto
1973.

*An older vicarage,
now classed as an
ancient monument.
The E part of the
building is the
oldest, dating
possibly from the
end of the 17th
century.*

1954 genom Raä:s försorg (handl, ATA). Dessförinnan stod den lutad mot södra kyrkogårdsmuren.

En nu försvunnen runsten, U 701, uppges 1717 vara placerad »intra janua[m] templi». Stenen har senare förkommit möjligen i samband med bogårdsmurens omläggning. Enligt Peringskiölds Monumenta fanns stenen på 1600-talet i Kynge by i Veckholms socken.

Prästgård

Nordväst om kyrkan ligger prästgården. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1944. Omedelbart norr om denna ligger en äldre huvudbyggnad, nu nyttjad som hembygdsgård, församlingshem och museum (fig 10). Veckholms hembygdsförening bildades 1948 för att rädda byggnaden, som

var dömd att rivas. År 1950 överlämnades prästgårdbyggnaden till hembygdsföreningen. Marken ägs dock fortfarande av pastoratet.²⁶ Den långsträckta envåninga byggnaden i reveterat trä har en tvåvåning mittfronton. Byggnaden är tillbyggd åt väster. Den östra delen av huset bestod ursprungligen av en förstuga och sal, omgiven av respektive kök och kamrar.²⁷ Den kan tänkas vara identisk med den nya byggnad med stor sal, kammare och förstuga, som upptages i ett syneprotokoll 1692. Under Nordiska museets överinseende har en genomgripande restaurering genomförts av byggnaden, som 1956 registrerades som kulturminnesmärke enligt lagen 12/6 1942.²⁶

Prästgården är ej byggnadsminnesförklarad enligt nu gällande lag av den 12/9 1960.

Kyrkobyggnaden

Kyrkobyggnaden består av ett relativt långt rektangulärt långhus, som även inrymmer kor; sakristia i norr och vapenhus i söder. En korsarm, som ansluter sig till kyrkan i söder, är införlivad med kyrkorummet. Den har tidigare nyttjats som gravkor för Johan De la Gardie och medlemmar bl a av ätterna Broman och Burenskiöld. Jakob De la Gardies gravkor, sedermera De la Gardieska gravkoret, är fogat till kyrkans korparti (fig 11–14). De olika huvuddelarnas relativa kronologi är följande: 1. En rektangulär gråstenskyrka, sträckande sig åt öster till sakristians västmur, åt väster till vapenhusets östmur. 2. Utvidgning åt väster. 3. Valvslagning och välvt vapenhus. 4. Utvidgning åt öster och sakristia. Valvslagning i de nybyggda delarna. 5. Korsarm i söder. 6. Gravkor vid kyrkans östgavel.

Murarna är uppförda av vald och kluven gråsten med inblandning av tegel. Tegel har använts i gravkorets murar, gavelrösten, i södra korsarmens strävpelare och blinderingar samt valvsystem och omfattningar. Murarna är utvändigt putsade och avfärgade i en ljus gul färgton med slät vit puts i omfattningar och blinderingar. Sockel är ej markerad. Ytterputsen förnyades delvis och avfärga-

des senast vid en yttre renovering 1972. Vid renoveringen framkom spår av äldre vit puts. I ett reparationsprogram 1770 upptages, att hela kyrkan skall rappas utvändigt (st prot). Reparationen ägde rum 1772. Murborste, kalk m m i kyrkans räkenskaper antyder, att rappningen genomfördes detta år.

Långhusets västra gavelröste, vapenhusets och södra korsarmens gavelrösten samt södra korsarmens murar har tegelblindingar (fig 15). Västra gavelröstet har tre höga, svagt spetsbågiga nischer, den mellersta högre och tvåbågig med formtegel i inre anfanget till de båda bågarna (fig 16). Under nischerna ett horisontalt strömskift samt i gavelspetsen en rundel. Vapenhusets gavelröste prydes av en trebågig nisch (fig 13). Södra korsarmen har ett kors med ändplattor i röstets spets, stående på slätt horisontalband, som trappstegsvis fortsätter nedåt längs röstets båda sidor (fig 18). Gavelröstets nedre del har två låga tvåbågiga nischer. Södra korsarmens murar prydes av en horisontal bård, bestående av en trappfris och ett slätt horisontalband. Södra korsarmens båda strävpelare har vardera två blindnicher, vilka synes ha varit försedda med vapen. I korets strävpelare till

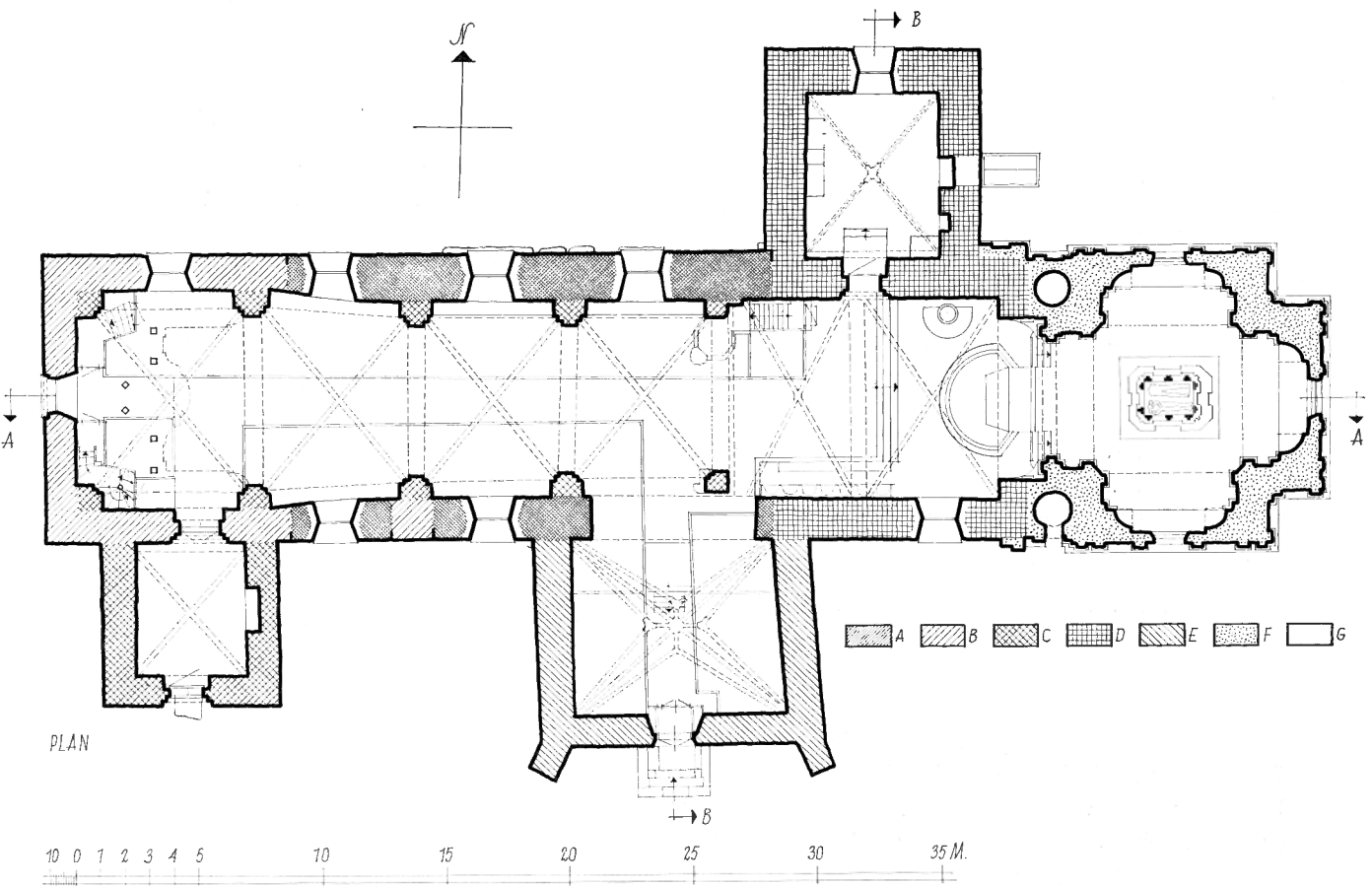

Fig 11. Plan och längdsektion mot söder, 1 : 300. Uppm J Söderberg 1952. Ändrad 1972.
 Plan and longitudinal section looking S.

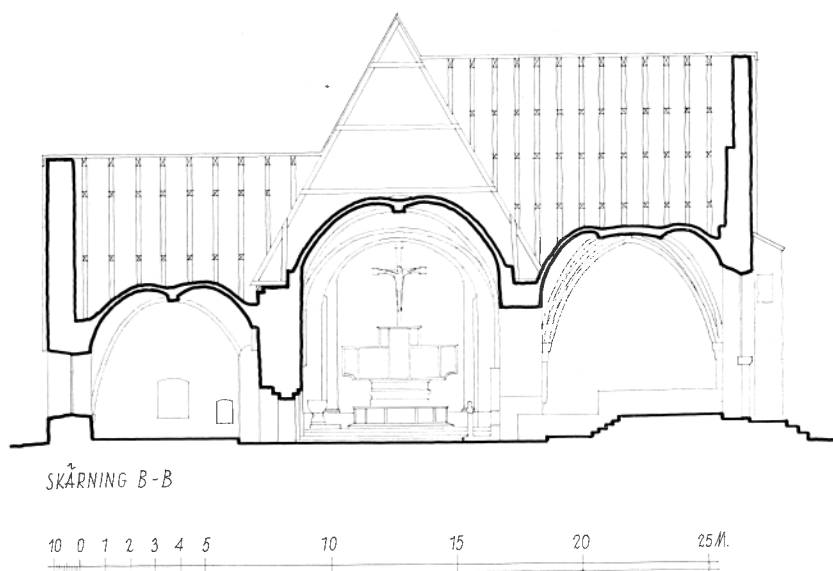

Fig 12. Tvärsnitt mot öster,
1:300. Uppm J Söderberg 1952.
Ändrad 1972.

Cross section looking E.

den närbelägna Arnö kyrka fanns sålunda enligt J Hadorphs Afritningar en blindnisch med Jakob Ulfssons vapen. Östra gavelröset saknar nu blinderingar. Östgaveln blev till stor del ombyggd i samband med att Jakob De la Gardies gravkor fogades till kyrkans korparti.

Fönsteröppningar

Kyrkorummet har höga, rundbågiga fönsteröppningar, två i sydmuren, fyra i nordmuren, en i korsarmens sydmur samt en i västra gavelmuren, den senare insatt i en spetsbågig nisch (fig 11, 14–15). Fönsteröppningarna har korsindelade, brunmålade karmar av järn; i övre bågfältet masverk. Solbänkar av svartmålad plåt. Fönsteröppningarna fick sin nuvarande utformning på 1840-talet. År 1841 uppgjordes ett större reparationsprogram, som skulle utföras av byggmästaren Robert Palmér, verksam vid flera kyrkor invid Enköping.²⁸ Då fönsteröppningarna var små och för högt placerade, beslöt man att förstora sex fönsteröppningar (st prot).

Spår efter ett östfönster framkom vid senaste restaureringen ovanför gravkorets tak (fig 17). Innan gravkoret var fullbordat, skildes kyrkorummet från detta av en »brädgavel», i vilken ett fönster var upptaget (räk 1676). På en avritning av kyrkan från nordväst av Johan Hadorph 1684 markeras två högt sittande, rundbågiga fönsteröpp-

ningar i östra delen av nordmuren samt en fönsteröppning i västgaveln (fig 19). Olof Graus teckning av kyrkan 1748 visar ännu en fönsteröppning i nordmuren (fig 5). År 1772 upphöggs den västligaste fönsteröppningen i nordmuren samt en fönsteröppning i sydmuren närmast vapenhuset (st prot).

Ingångar

Kyrkan har två ingångar, dels en huvudingång i söder genom vapenhuset, dels en ingång till södra korsarmen likaså i söder. Dörröppningen mellan vapenhuset och kyrkorummet har i nedre delen tvåsprängig omfattning (fig 24). Ingången har minskats sannolikt i samband med orgelläktarens tillkomst. Dubbeldörr av brunbetsad furu med snidade rundlar och konturerade järnbeslag. I bågfältet är insatt glas med spröjsar i form av blomrankor i jugendformer. Mot kyrkorummet rakt slutna vindfångsdörrar, klädda med snedställd ekpanel, utförda enligt förslag 1958 av ingenjör Uno Söderberg, Sthlm (K-byrån). Före vapenhusets uppförande synes denna ingång ha tjänstgjort som kyrkans sydportal. Mellan fönstren i sydmuren framkom vid restaureringen 1972 spår av den äldsta kyrkans sydportal, en 1,58 m bred tegelomfattad rundbågig muröppning (fig 20). Väggpilastern framför ingången visar, att ingången var igen-

satt vid kyrkans välvning vid tiden omkring 1400-talets mitt (fig 11).

Ingången till södra korsarmen med korgbågig omfattning är upptagen i anslutning till dess fönster (fig 18). Tre trappsteg av sten leder upp till ingången, som har dubbeldörr av brunmålat trä. En sandstenstrappa till ingången anskaffades 1832 (räk). Portöppningen har möjligen upptagits vid detta tillfälle. Trappan omlades vid restaureringen 1972.

Yttertak

Yttertaken erhöll nuvarande beklädnad med Häl-singespån 1972–73. På östra och västra gavelnorkarna är uppsatta korsformiga spiror med klot och flöjlar, den östra med årtalet 1795 hänsyftande på en nedan nämnd ombyggnad av taket. Den västra flöjeln är utformad som en bevingad drake. Gavelröstena har svarttjärade vindskidor av trä; svarttjärade hammarband. Spåntäckning av yttertaken upptages i kyrkans äldsta räkenskaper (1669–). Arbete med spåntäckning, bl a av södra korsarmens tak, ägde rum på 1680-talet (räk). En omfattande ombyggnad av taket genomfördes på 1790-talet (räk 1795–99). År 1798 inköptes 76 stockar till takstolar. 80 tolfter bräder upptages i räkenskaperna 1799, då även byggmästaren fick betalt för istånd-sättande av taket. År 1840 förnyades södra korsarmens yttertak och spåntäckning (st prot, räk 1839–40). 600 mursten upptages i räkenskaperna bland materialet till takarbetet. Korsarmens murar synes enligt denna uppgift ha påmurats i samband med ombyggnaden av taket.

Interiör

Det långsträckt kyrkorummet präglas framför allt av den rika inredningen från medeltid och stormaktstid: altarskåp och korstolar från medeltiden, predikstol och orgelfasad från stormaktstiden (fig 21–22). Gravkoret med minnen från samma skede öppnar sig bakom altaret. En vid båge är upptagen till södra korsarmen, som nu är införlivad med kyrkorummet.

Kyrkorummet täckes av sex kryssvalv av tegel, nr 1–4 från väster räknat (fig 11) med helstensribbor vilar på rundbågiga sköldbågar och flersprångiga väggpilastrar samt åtskiljes av svagt spetsbågiga gördebågar. De två östligaste valven

(nr 5–6 å fig 11) har fasade halvstensribbor, vilka utgår från konsoler och från korets hörn. Södra korsarmen täckes av ett stjärnvalv med halvstensribbor. Valvet har hjässplatta samt bredare för-eningslänkar i valvens skärningspunkter. Valvribborna utgår från rummets hörn. Mellan väggpilastrarna i de båda travéerna väster om predikstolen löper vid nordmuren en sittbänk av sten, sannolikt tillkommen i samband med välvningen (fig 11). Korsarmen öppnar sig mot kyrkorummet medelst en vid båge. Då denna upptogs blev väggpila-stern mellan valv 4 och 5 fristående.

Väggar och valv rengjordes och vitkalkades senast vid en inre renovering 1963 enligt förslag av firma All-Tak, Falun, med konservator Sven Dalén som kulturhistorisk kontrollant (ATA; K-byrån).²⁹ På norra kormuren är insatt en kvadratisk sten med vapen i relief för ätten Tott (fig 23). På väggpilastrarna är uppsatta följande målningar, målade i akvarell på kartong, av kyrkoherden C G N Rydeman.³⁰ 2. På norra sidan från väster räknat: 1. Veckholms kyrka med omgivning. Inskr: JOHANNES 8:12. Jesus framför nordvästra stigluckan. Inskr: JOHANNES 14:6 (Jag är vägen och sanningen och livet). 3. Den gode herden. Inskr: JOHANNES 10:11. På södra sidan: 1. Vapenhuset, Inskr: JOHANNES 10:9 (Jag är dörren). 2. Jesus i en allé, som bildar kyrkvalv. Inskr: JOHANNES 11:25 (Jag är uppståndelsen och livet). 3. Jesus i ett sädesfält. Inskr: JOHANNES 6:35.

Golvet är lagt med kalkstensplattor i koret och mittgången med gravhällar. Bänkkvarteren har golv av trä. Tre trappsteg av trä leder upp till det högre belägna korgolvet. I ett reparationsprogram 1770 ingick att koret ånyo skulle läggas med sten och huggna stentrappor (st prot). Södra korsarmens golv är ett trappsteg högre än den övriga kyrkans golv. Fem trappsteg leder upp till en högre belägen avsats i södra delen av rummet.

Vapenhus

Vapenhuset i sydväst är uppfört av gråsten med gavelröste, valv och omfattningar av tegel (fig 13). Vapenhusportalen är rundbågig, ensprångig och omfattad av en hög, spetsbågig nisch; dörr klädd med brunmålad snedpanel samt försedd med stort, lågt placerat stocklås. Portalen är ej centralt pla-

Fig 13. Kyrkan från sydväst. Foto 1973.
The church from SW.

cerad i gavelmuren utan förskjuten åt väster, sannolikt med tanke på ett altare vid östra vapenhusväggen (se nedan). Byggnaden har sadeltak, vilket erhöill ny spånbeklädnad vid restaureringen 1972–73. Vid gavelröstet tjärade vindskidor av trä; på gavelnocken smidd spira med flöjel. I gavelröstets trebågiga blindering är insatt ett snidat solur med brungulmålad ram samt årtal 1807. Renoverat vid ovannämnda restaurering.

Interiören (fig 24) täckes av ett kryssvalv med helstensribbor, utgående från rummets hörn, av samma typ som valven i kyrkorummets fyra västligaste travéer, ehuru här sekundära. I östväggen

finns på 70 cm:s höjd från golvet en rundbågig nisch (höjd 140, bredd 170), invid vilken sannolikt har funnits ett altare. Golv av tegel av medeltida format (14 × 29).

Sakristia

Sakristian i norr är uppförd av gråsten med valv och omfattningar av tegel (fig 14). I nordmuren är upptagen en rundbågig fönsteröppning, av träspröjsar indelad i rutor. Spår efter en igensatt fönsteröppning i östmuren framkom vid restaureringen 1972 (fig 25). I ett besiktningsinstrument 1739 uppges, att sakristian upplyses av »ett fön-

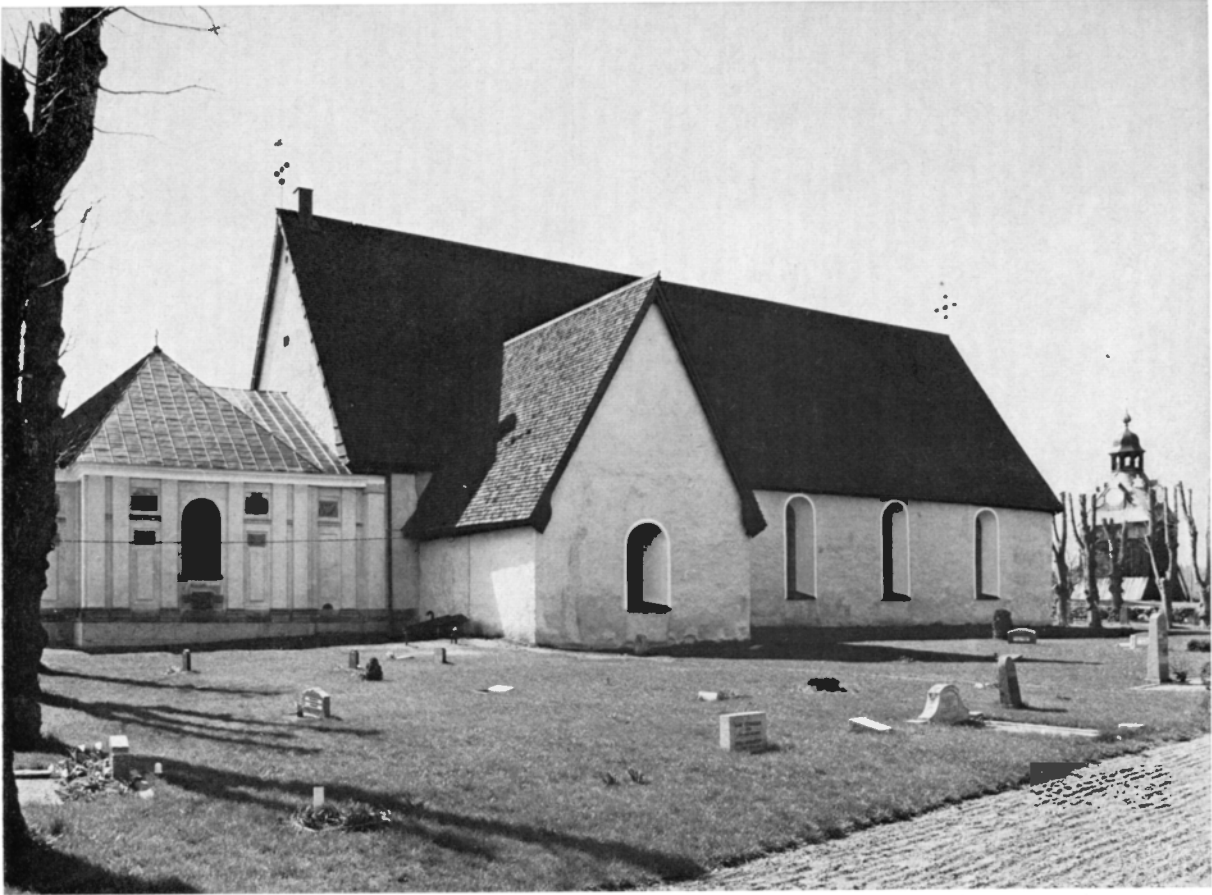

Fig 14. Kyrkan från nordost. Foto 1973.

The church from NE.

Fig 15. Västra gavelröstets, vapenhusgavelns och södra korsarmens gavelblinderingar, 1:300. Uppm U Walukiewicz 1972. Upplands fornminnesförening.

Ornamental brickwork in the W gable, the porch gable and the gable of the S transept.

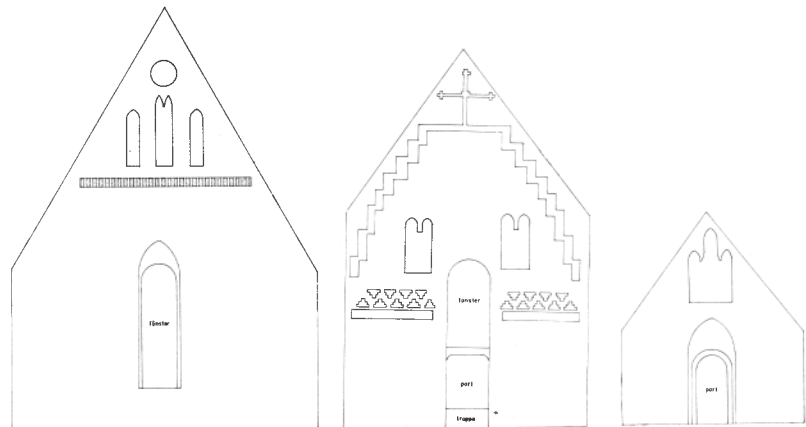

Fig 16. Detalj av västra gavelröstets blindingar. Foto L Gezelius 1972.

Detail of the ornamental brickwork in the W gable.

Fig 17. Spår efter östfönster ovanför gravkorets tak, blottade vid en restaurering 1972. Foto L Gezelius 1972.

Traces of an E window above the roof of the memorial chapel, found during a restoration in 1972.

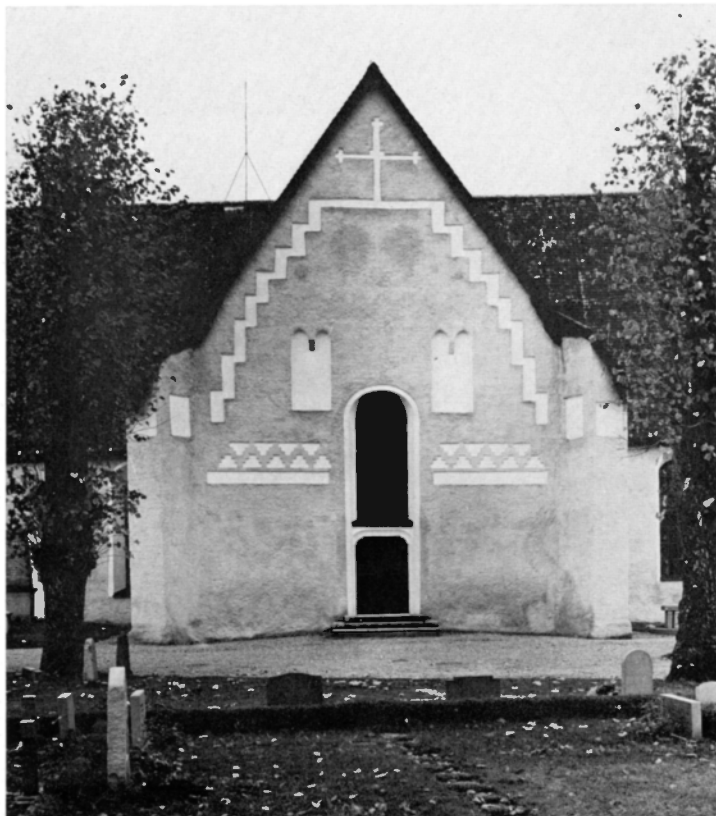

Fig 18. Södra korsarmen, uppförd vid tiden omkr 1500, möjligen som privatkapell eller gravkapell för ägare till Ekholmens gård. Murarnas blindingarsbård blottades vid en restaurering 1972. Foto 1973.

S transept, built around 1500, possibly as a private chapel or a memorial chapel for the owners of Ekholmens manor. The ornamental brickwork in the walls was found during a restoration in 1972.

Fig 19. Kyrkan 1684 enligt
Afritningar (Johan Hadorphs
resor).

The church in 1684.

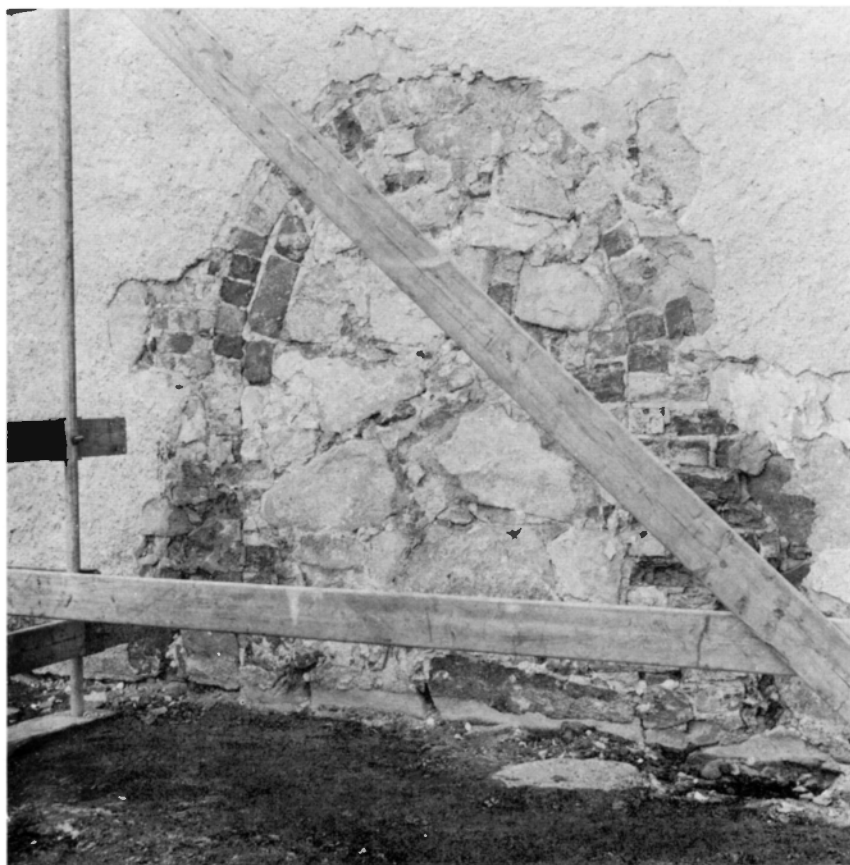
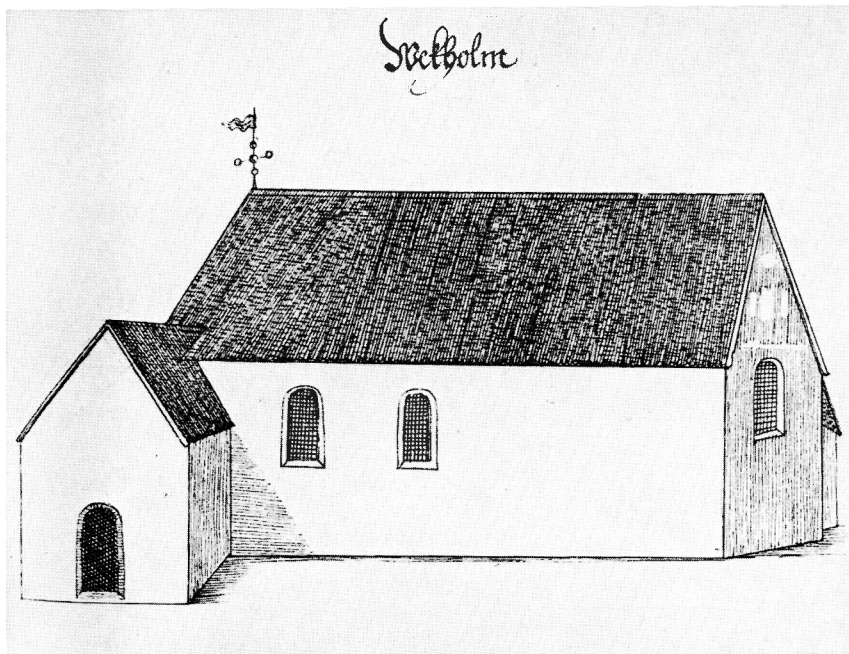

Fig 20. Spår efter kyrkans
ursprungliga sydportal, fram-
komna vid en restaurering
1972. Foto L Gezelius 1972.

*Traces of the original S portal
of the church, found during a
restoration in 1972.*

Fig 21. Interiör mot öster. Foto 1972.

Interior looking E.

Fig 22 (t h). Interiör mot väster. Foto 1972.

Interior looking W. Right.

terluft med ett fönster mycket litet» och att detta bör upphuggas till 10 »kvarters» höjd och åtta »kvarters» bredd.³¹ Med detta fönster torde avses fönstret i nordmuren, synligt på Hadorphs avritning 1684 (fig 19). Byggnaden har sadeltak, vid restaureringen 1972–73 täckt med spån; tidigare svartmålad plåt. Vindskidor av svarttjätat trä.

Dörröppningen mellan kor och sakristia är korgbågig med tvåsprångig omfattning (fig 26 a). Dörren är klädd med sammannitade järnplåtar på furuplankor. Den har dörring med två djurhuvuden vända mot varandra, dörringsbeslag med fyra liljor samt stocklås (fig 26 b). Rummet täckes av ett kryssvalv av tegel med fasade halvstensribbor, bredare

föreningslänkar i hjässan samt bredare slutstenar på ribborna, av samma typ som valv nr 5 och 6 i kyrkorummet, ehuru nr 6 ej så utarbetat (fig 11). Ribborna går ned i rummets hörn och vilar på sköldbåge blott mot långhusets mur (fig 27). Valvet har två bärringar. I rummets sydöstra hörn en skorstensstock. I nischen till det igensatta fönstret i nordmuren är insatt ett järnskåp för nattvardssilver, omnämnt 1790 (inv). Nischen stänges med dörr av järnplåt med järnslå. Söder om fönsternischen i östmuren en liten nisch med inbyggt skåp för nattvardsvin (96 × 70) med dörr av järnplåt. Rummet är vitkalkat. I norra fönsternischen målningar utförda av kyrkoherden C G N Rydeman:³⁰ Överst

inskrift: GUD / TALAR / ORDET 1526 / PÅ / SWENSKT TONGAMÅL. I nischens vänstra sida framställes Ansgar med ett kors av björkstammar. Inskrift: OM JAG / ÄR VÄRDIG / ETT UNDER / GÖR MIG DÅ / TILL EN GOD / MÄNNISKA. Nederst: 830. I nischens högra sida framställes Ansgarskapellet. Inskrift: HELGON / ÄRO DE / SOM I LIV / Ö GÄR-/NING VI-/SA ATT GUD / LEVER. Nederst: 1930.

Golvet är lagt med tegel av medeltida format, två trappsteg högre än korgolvet.

År 1771 genomfördes en reparation av sakristian, då denna rappades och vitkalkades (st prot, räk). Nytt trägolv inlades. Vidare uppsattes bröstpanel runt väggarna samt bänkar, under vilka gjordes skåp för silver, böcker m m. År 1806 beslöt man att inlägga nytt trägolv, varvid ett äldre tegelgolv skulle behållas under detsamma. En kakelugn uppsattes samtidigt (st prot; räk).

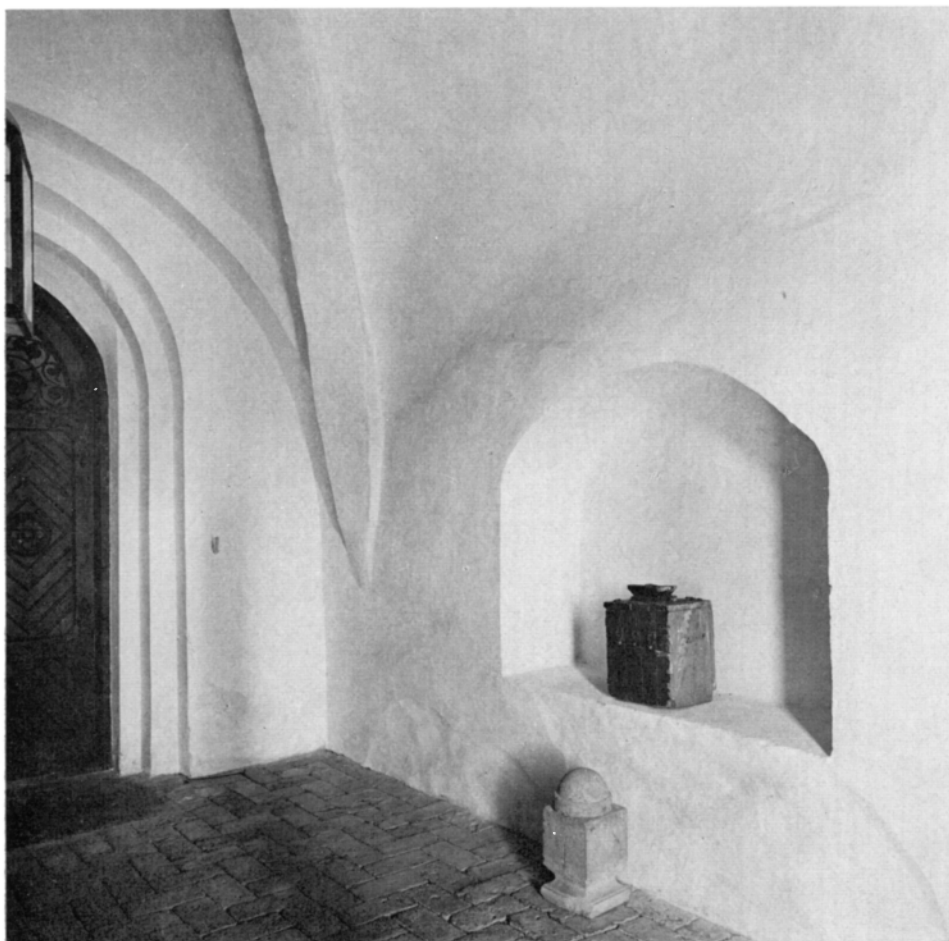

Fig 23 (ovan t v). Sten med vapen för ätten Tott i relief, insatt i norra korväggen. Foto 1973.

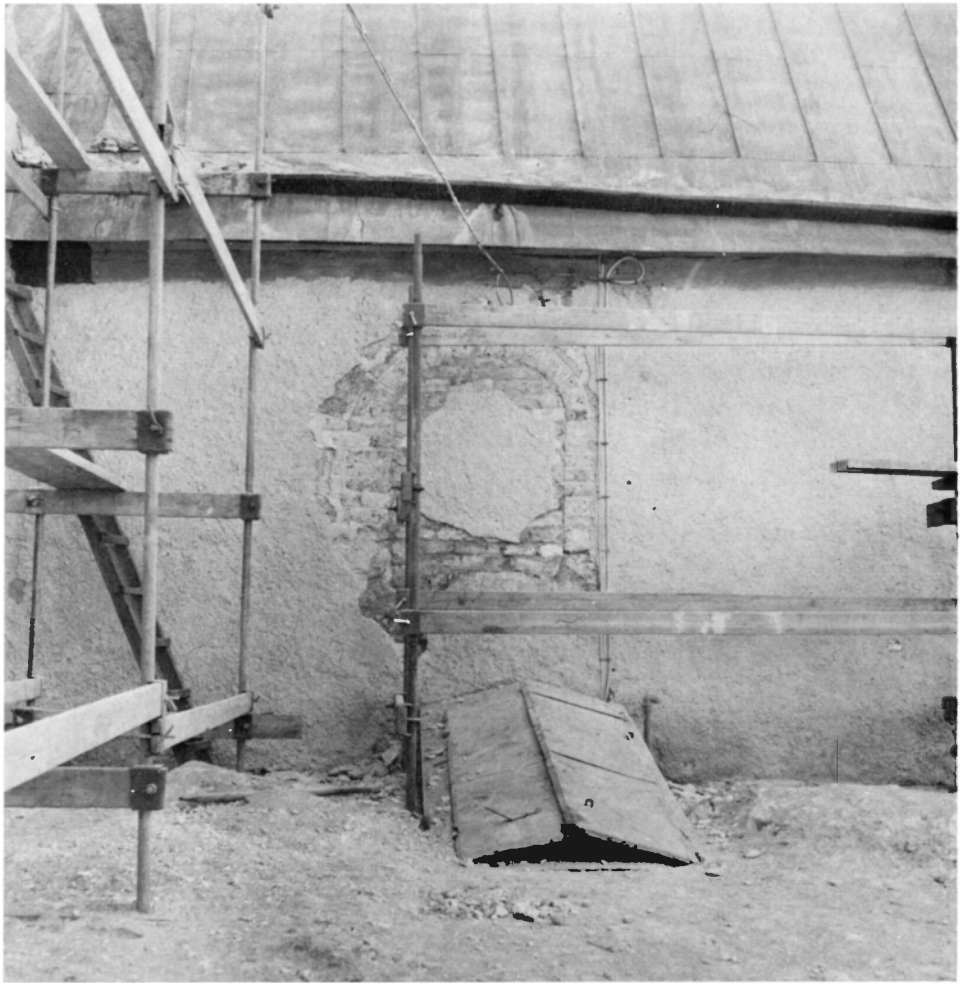
Stone with the coat-of-arms of the Tott family in relief, fitted into the N wall of the chancel. Above left.

Fig 24. Interiör av vapenhuset. I östväggen en nisch, sannolikt för altare. Foto 1973.

Interior of the porch. In the E wall is a niche, probably for an altar.

Fig 25. Sakristians östmur med spår efter fönster, framkomna vid restaureringen 1972. Foto L Gezelius 1972.

E wall of vestry, with traces of window, found during a restoration in 1972.

De la Gardieska gravkoret

De la Gardieska gravkoret framför kyrkans östparti utgöres av en korsformad centralbyggnad med dubbla pilasterställningar på alla sidor (fig 28). Pilastrar är vidare uppförda i korsarmarnas hörn samt i vinklarna mellan korsarmarna. Murytan mellan pilastrarna indelas i fält, de övre med sandstensornament: ovaler, omgivna av festoner och krönta av dödskallar med ormar, vidare ornament med fruktfestoner och draperier (fig 29 b, c). Byggnaden är uppförd av putsat tegel på sockel av granitkvadrar. Vid restaureringen 1972 avfärgades putsen i sin ursprungliga rosa färgton med inblandning av tegelmjöl. Tidigare var gravkorets puts i likhet med den övriga kyrkans avfärgad i gult. Mot den rosa putsen avtecknar sig sandstens-

detaljerna: ovannämnda ornament samt ovanför sockeln sandsten upp till höjd med pilasterbaserna, kapital och lister likaså av sandsten; vit profilerad taklist. Gravkoret har i norr, söder och öster rundbågiga fönsteröppningar med samma spröjsindelning som den övriga kyrkans fönster; stjärnmönstrat glas, överst i masverket färgat, mönstrat glas. Fönsteröppningarna fick sina nuvarande järnbågar vid en restaurering på 1880-talet (Klingspor, s 314). Som framgår av ett besiktningssinstrument 1739 hade en fönsteröppning börjat att upptagas på södra sidan.³¹ Nedanför sydfönstret är upptagen en sandstensomfattad glugg till gravvalvet med järngaller och lucka av svartmålad plåt. Ned till gravvalvet leder i östmuren en sandstensomfattad dörröppning med voluter. Den stänges av en kop-

Fig 26 a. Sakristieportalen i korets nordmur.
Foto 1972.

Portal of vestry in the N wall of the chancel.

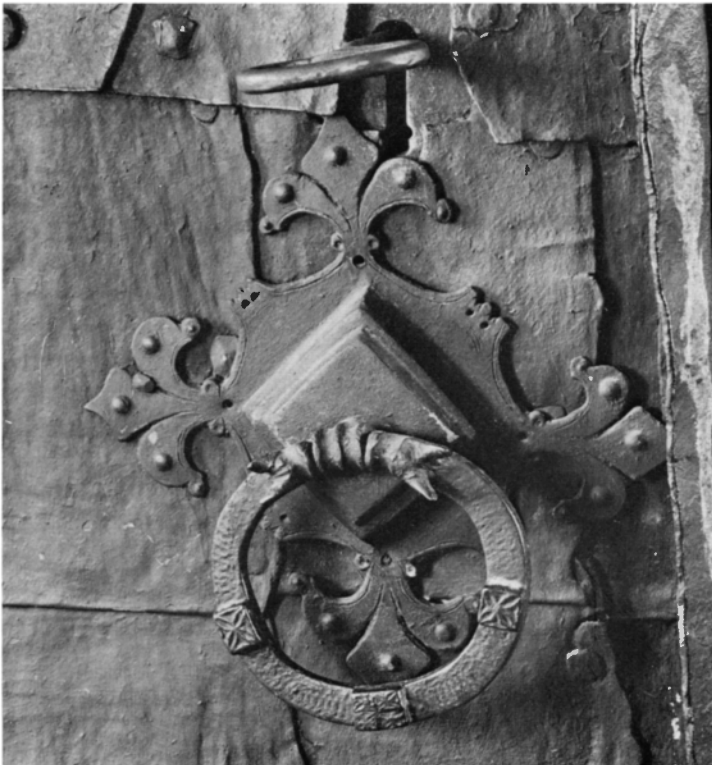

Fig 26 b. Smidesbeslag på sakristians dörr.
Foto 1972.

Iron-work of the door of the vestry.

Fig 27. Sakristians interiör mot sydost. I nischen efter östfönstret (jfr fig 25) ett skåp för nattvardssilver. Foto 1973.

Interior of vestry looking SE. In the niche where the E window was (cf fig 25) is a cupboard for the communion vessels.

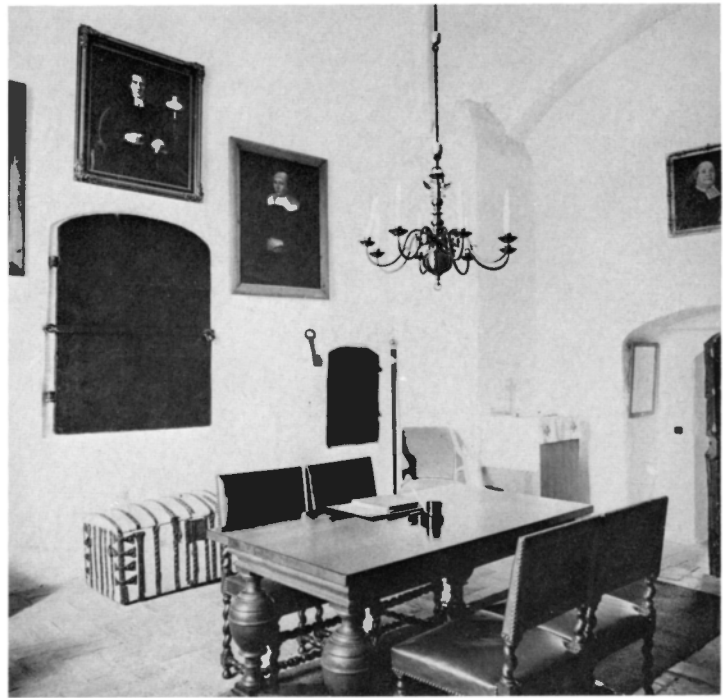

Fig 28. De la Gardieska gravkoret framför kyrkans östparti. Uppfört för fältherren Jakob De la Gardie, död 1652. Foto 1973.

The De la Gardie memorial chapel in front of the E part of the church. Built for Field Marshal Jakob De la Gardie, who died in 1652.

Fig 29 a (t v). Utdrag ur memorial den 26 november 1658 av byggnadsingenjören Johan Peter Kirstenius, nedtecknat efter Magnus Gabriel De la Gardies anvisning. De la Gardieska saml, E 1456. RA: 1. Att jag längtansfullt väntar på profilerna och avritningarna av Mr Nicodemus rörande Veckholms kyrkobyggnad, till vilken mäster Marcus så mycket som möjligt denna vinter kan förfärdiga dekorationerna av Gotlandssten i synnerhet de som skall komma på gravkorets yttermurar, så att muraren nästa vår icke behöver vänta därpå.

Memorial concerning the external sandstone ornamentation of the memorial chapel by Markus Hebel Left.

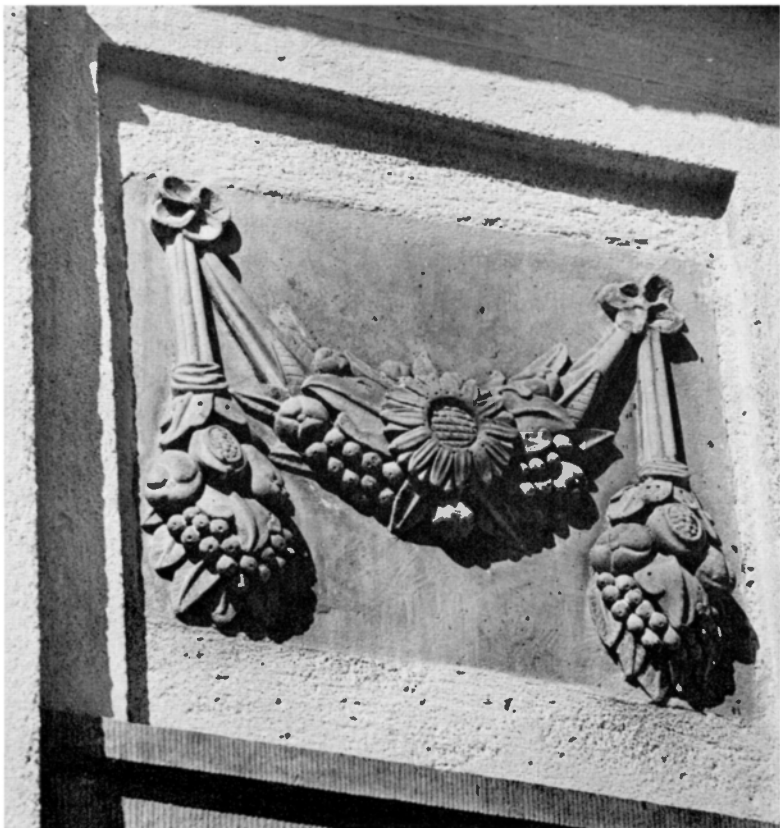
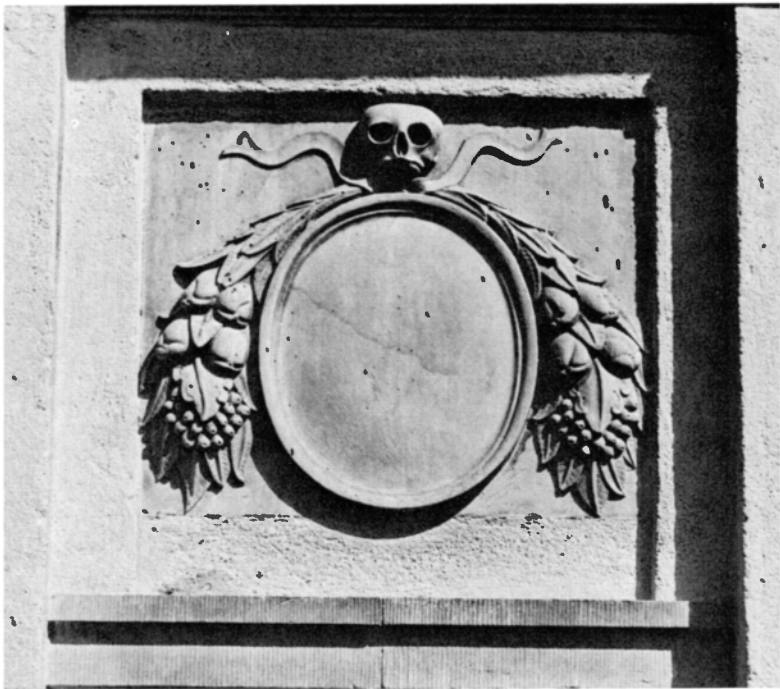

Fig 29 b, c. Gravkorets yttre sandstensutsmyckning är utförd av bildhuggaren Markus Hebel. Foto 1973.

The external sandstone ornamentation of the memorial chapel was executed by Markus Hebel, sculptor.

Fig 30 (t v). Gravkorets interiör mot nordost. Foto 1973.

Interior of memorial chapel looking NE. Left.

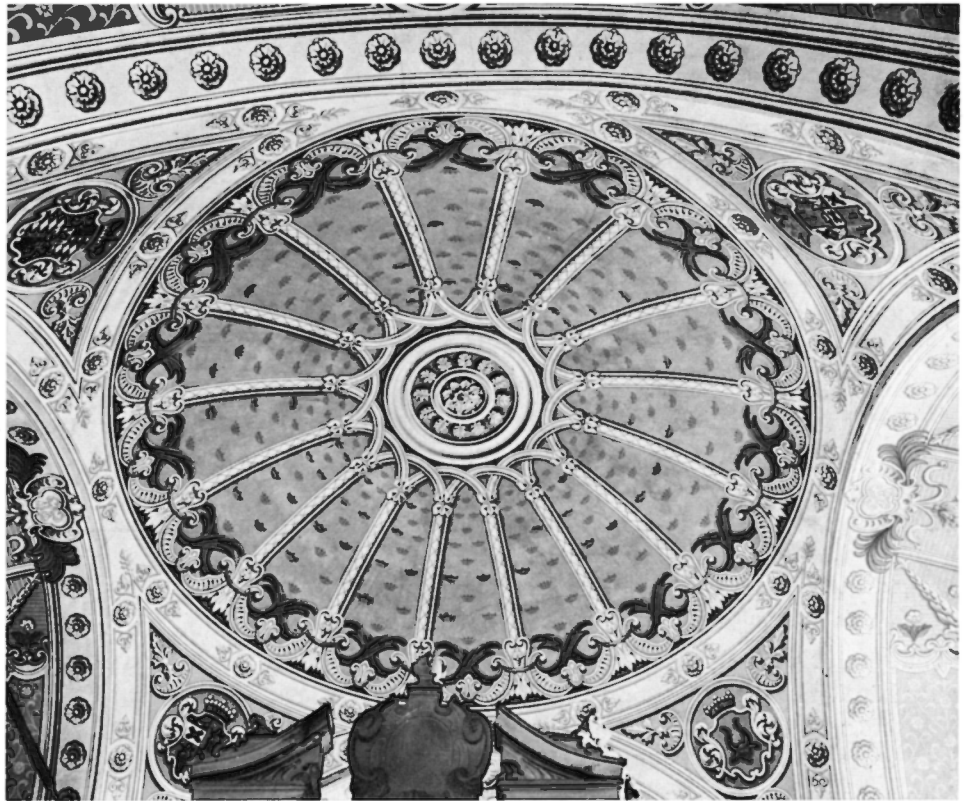

Fig 31. Gravkorets valvmålningar, utförda vid en restaurering på 1880-talet, ledd av arkitekten Magnus Isaeus. Foto 1973.

Paintings in the vaulting of the memorial chapel, executed during a restoration in the 1880's led by Magnus Isaeus, architect.

anordning uppges 1892 ha installerats sedan sista visitationen (vis prot). En kamin synes på äldre fotos vara uppställd i koret (ATA).

En kakelugn i sakristian uppges vara riven 1936 (K-byrån). Denna rapporteras ha varit utförd av

krukkärslera med guldglaserad slät yta, fasade hörn samt ett enkelt gesimsskift upptill och vid foten. Den var försedd med en hylla ett stycke ovanför eldluckorna. Kakelugn i sakristian omtalas 1806 (st prot).

Byggnadshistoria

KYRKANS MEDELTIDA SKEDEN

Kärnkyrkan

Kyrkans äldsta kvarstående delar återfinns i mellersta delen av långhusets sidomurar (fig 132A). Vid kyrkans senaste restaurering 1972, då putsen delvis slogs bort, framkom murskarvar efter kärnkyrkans utsträckning åt väster och öster (fig 11). En murskarv i sydmuren öster om vapenhusets östmur, där även hammarbandet är skarvat, markerade sålunda dess utsträckning åt väster (fig 32 a, b). På motsvarande ställe i nordmuren synes ojämnheter i murverket samt en skarv i hammarbandet ovanför dessa. Väster om dessa skarvar avtar vidare murtjockleken väsentligt. I nordmurens murverk ovanför sakristians västmur framtogs en skarv efter kärnkyrkans utsträckning åt öster (fig 33–34). Spår efter en bortbruten östmur vid valvanfanget i korets sydöstra hörn markerar i kyrkans inre kärnkyrkans utsträckning åt öster (fig 11, 35). Spår av kärnkyrkans rundbågiga sydportal framkom, som ovan nämnts, vid restaureringen 1972 (fig 20). Kärnkyrkan, som var relativt lång i förhållande till bredden, ca $20 \times 11,5$ m, synes ha tillhört den salskyrkotypen, som utbreddes i Uppland från och med 1200-talets sista fjärdedel. Tiggarmunkarnas arkitektur synes därvid ha verkat inspirerande till denna planform. Ett franciskanerkloster grundades i Enköping under 1200-talets andra hälft.³³ Klosterkyrkan bestod enligt utgrävningar 1929–64 av en rektangulär byggnad av avsevärd längd. Den närbelägna Torsvi kyrka är en representant för salskyrkotypen med ungefär samma mått som Veckholms kärnkyrka. Torsvi kyrka kan med stöd av gavelröstets blinderingar samt sydportalen dateras till tidigast 1290-talets början.³⁴ Grundstenar har vid gravgrävning påträffats väster om den nuvarande sakristian, måhända efter en föregångare till denna.

Veckholms kärnkyrka torde, om man räknar med ortens betydelse, ej ha varit den första på platsen. Kyrkans dopfont av äldre mälardalstyp

tillhör en typ, vilkens första exemplar bör ha tillkommit redan under 1100-talets andra fjärdedel och därefter förekommer under den återstående delen av århundradet.

Utvidgning åt väster

Murskarvarna markerar en utvidgning av kärnkyrkan åt väster (fig 132B). Som den höga, spetsiga västgaveln med dess blindering visar, skedde detta, när gotikens höjdsträvan hade börjat breda ut sig inom den uppländska landskyrkoarkitekturen (fig 15). Röstets tre höga blindnicher, den mellersta tvåbågig, visar sålunda frändskap med tegeldetaljer från Tensta och Vendels kyrkor. Triumfbågens röste i Tensta ornerades med tre höga, tvåbågiga blindnicher.³⁵ Vendels kyrkas gavlar prydes av två- och trebågiga nischer. Även den spetsbågiga nisch, i vilken västgavelns fönster är infattat, ansluter sig till tegeltraditionen från Tensta och Vendel. Tensta och Vendels kyrkor gav med sina tegeldetaljer inspiration åt landskyrkorna i Uppland under det följande århundradet. Den för Veckholms kyrka karakteristiska tvåbågiga nischen återfinns bl a i Lena och Lagga kyrkor i Uppland.

Valvslagning. Vapenhus

Stöd för följande byggnadsskedes relativa kronologi ger den omständigheten att valven i kyrkorummets fyra västligaste travéer är sekundära, under det att vapenhusvalvet av samma typ är samtida med murarna. Blott mot kyrkans sydmur vilar det på en sköldbåge. Nästa byggnadsetapp bestod sålunda av valvslagning i kyrkorummet och välvt vapenhus (fig 132C). Kryssvalven med helstensribbor ger underlag för skedets datering till tiden 1430–60.³⁶ Vapenhusportalen omfattas av en hög spetsbågig nisch (fig 15). Sparrsättra kyrkas vapenhus, daterat till 1400-talets första hälft, har en motsvarande nisch omkring vapenhusportalen.³⁷ I Färentuna kyrkas vapenhus från 1400-talets mitt är portalen insatt i en stor båge. Anordningarna ansluter sig till tegelbyggnadstraditionerna från

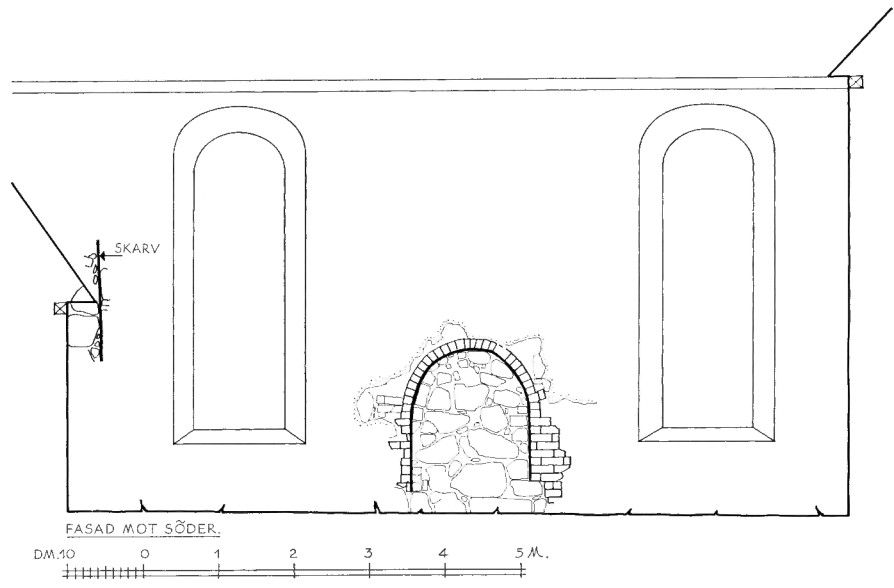

Fig 32a. Äldre byggnadsdetaljer i sydmuren, blottade vid restaureringen 1972: spår efter kyrkans ursprungliga sydportal, fig 20, samt murskarv markerande kärnkyrkans utsträckning åt väster. J Söderberg på grundval av uppm av L Gezelius 1972.

Older building details in the S wall, found during a restoration in 1972: traces of the original S portal of the church, fig 20, and a joint in the masonry marking the extent of the original stone church to the W.

Fig 32b. Murskarv öster om vapenhuset efter kärnkyrkans utsträckning åt väster. Foto L Gezelius 1972.

Masonry joint E of the porch marking the extent of the original stone church to the W.

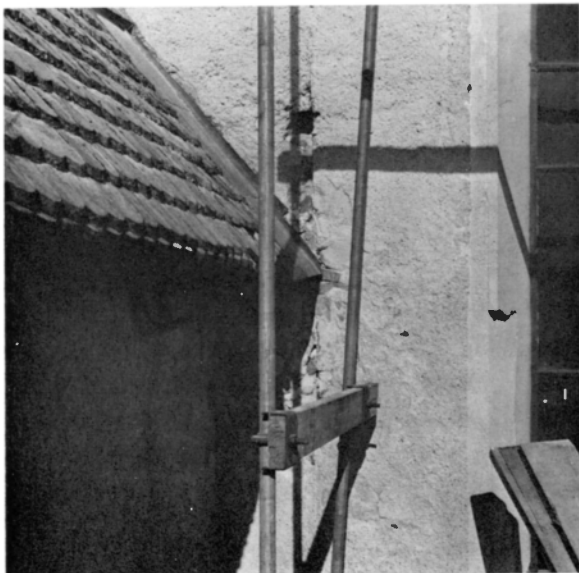

Fig 33. Murskarv ovanför sakristians västmur efter kärnkyrkans utsträckning åt öster. Foto L Gezelius 1972.

Masonry joint above the W wall of the vestry marking the extent of the original stone church to the E.

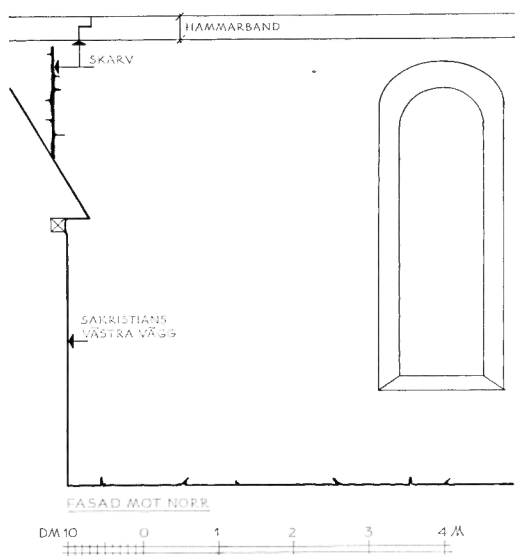
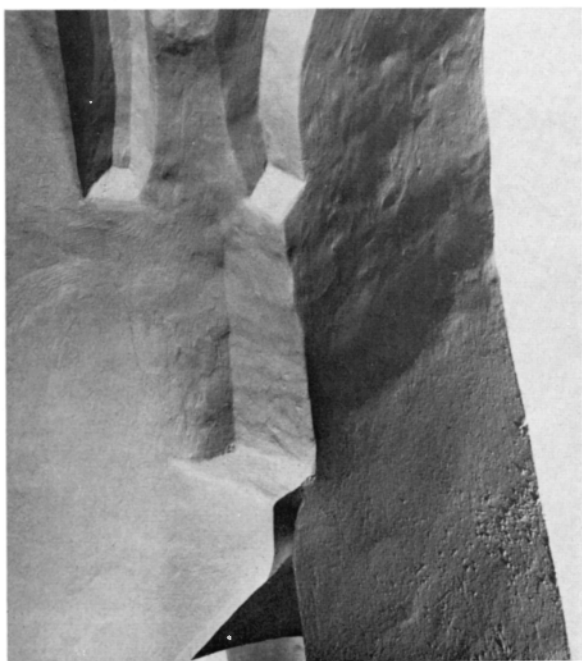

Fig 34. Murskarven fig 33. J Söderberg på grundval av uppm av L Gezelius 1972.

The masonry joint shown in fig 33.

Fig 35. Spår vid valvanfanget i korets sydvästra hörn (jfr fig 11) efter kärnkirkans utsträckning åt öster. Foto 1972.

Traces by the vault springer in the SW corner of the chancel (cf fig 11) of the extent of the original stone church to the E.

Tensta kyrka med dess höga, rundbågiga blindarkader på yttermurarna.³⁸

Utvidgning åt öster. Sakristia

Under senmedeltiden utvidgades kyrkan med ytterligare två travéer åt öster samt försågs med sakristia i norr (fig 132D). Även för denna byggnadsperiod är valvtyperna av stor betydelse som sammanbindande faktor. Valven i de två östligaste travéerna och i sakristian är sålunda av samma typ och samtida med murarna, varav kan slutas, att de tillhör samma byggnadsetapp.

Ledning vid dateringen av kyrkans utbyggnad åt öster ger dels ett vapen för ätten Tott, utfört i relief å en kvadratisk sten, vilken är insatt i norra korväggen (fig 23). Dels synes två inredningsföremål ha anskaffats i samband med byggnadsföretaget, nämligen altarskåpet och korstolarna. Altarskåpet bär ätterna Totts och Trolles vapen, riksvapnet och en örnfot (se nedan). Altarskåpet synes enligt dessa vapen ha bekostats av Ingeborg Filipdotter Tott, Erik Trolle samt ärkebiskop Jakob Ulfsson, vilka sannolikt även bidragit med medel till utbyggnaden. Ingeborg Tott erhöll 1474 Ekholmen som morgongåva och ingick 1487 äktenskap med Erik Trolle. Hon dog något av åren omkring sekelskiftet 1500.³⁹ Ingeborg Totts och Erik Trolles vapen återfinns även på korstolarna. Bland dessa märkes även Sture- och Tottvapnen, syftande på Sten Sture och hans maka Ingeborg Åkesdotter Tott, vilka även kan tänkas ha bidragit till byggnadsföretaget. Sten Sture, vilken i början av 1470-talet hade avhänt sig Ekholmen till sin styvfader Gustaf Karlsson Gumselhud, berättas senare genom klagomål hos kung Hans ha återfått egendomen och behållit den till sin död 1503.⁴⁰

Södra korsarmen

Som ett sista led i de senmedeltida förändringarna torde södra korsarmen ha tillfogats (fig 18, 132E). Byggnadens rika tegelblindingar är beskrivna ovan. Korsarmen öppnar sig medelst en hög och bred båge mot kyrkorummet. Rummet täckes av ett stjärnvalv med breda föreningslänkar mellan ribborna samt försett med hjässplatta. Ribborna utgår från konsoler i rummets hörn. Denna typ av valv förekommer vid tiden omkring sekelskiftet

1500. Sten Sture innehade Ekholmen till sin död 1503 och det finns skäl som talar för att denne medverkat till byggnadsföretaget. På andra sidan Mälaren låg hans andra gods Rävsnäs, som han hade ärvt efter sin far invid den närbelägna Toresunds kyrka. På 1470-talet genomgick denna kyrka en motsvarande utvidgning åt öster och blev även försedd med korsarm i söder. Sten Stures och hans makas vapen i Toresunds kyrkas korfönster talar för att de bekostat byggnadsföretaget.⁴¹ År 1475 anhöll Sten Sture om att bli patronus för kyrkan, enär han väsentligt bidrog till dess återuppbyggnad. Ingången till Toresunds kyrkas korsarm är förskjutet åt väster. Ett altare synes ha varit uppställt vid östväggen. Sannolikt har korsarmarna vid Veckholms och Toresunds kyrkor uppförts som privatkapell. Vid Alunda kyrka fanns före ombyggnaden enligt Hadorphs Afritningar en korsarm i söder med gavel och murar tegelornrade i likhet med Veckholms kyrkas korsarm.⁴² Även Vaksala kyrka i Uppland försågs vid 1400-talets slut med korsarm i söder.⁴³ En korsarm i norr fogades under samma århundrade till Simtuna kyrka i Uppland.⁴⁴ Huruvida dessa byggnadsdelar från början uppförts som privatkapell eller som gravkapell är emellertid ännu ej utrett.

KYRKANS BYGGNADSHISTORIA UNDER NYA TIDEN

Södra korsarmen nyttjas som gravkor

Fältherren Pontus De la Gardie, som erhöll Ekholmen som friherreskap 1571, drunknade vid Narva 1585 och begrovs i Revals domkyrka. Ett gravmonument i kyrkan utfördes på konungens uppdrag av Arent Passer över honom och hans hustru, Sofia Gyllenhielm, Johan III:s naturliga dotter.⁴⁵ Vid detta tillfälle var sålunda Veckholms kyrka ej aktuell gravplats. Vid sonen Johan De la Gardies död 1640 nedsattes emellertid dennes kista i ett gravvalv under södra korsarmen i Veckholms kyrka. Enligt inskrift på det gravmonument, som uppsattes i korsarmen, hade han själv här utvalt sin vilostad (se nedan). Huruvida gravvalvet hade upptagits i samband med Johan De la Gardies död eller funnits tidigare är ej klarlagt. Redan 1655 planerade man emellertid, som nedan

framgår, att igenkasta gravvalvet samt insätta bänkinredning i rummet ovanför.

Gravmonumentet var placerat i södra korsarmen ännu 1739, då församlingen »som är nog folkrik projecterat till en läcktares uppbyggande öfwer grafwen»,⁴⁶ År 1780 omtalas bänkar i korsarmen, varav kan slutas att gravmonumentet då hade nedtagits och södra korsarmen införlivats med kyrkorummets (st prot). Sannolikt skedde detta i samband med en reparation bl a å korsarmens yttertak och valv på 1740-talet (domkap, skr 1752). Gravmonumentet uppsattes först på 1880-talet i De la Gardieska gravkoret framför kyrkans korparti, dit även Johan De la Gardies kista överfördes (se nedan). Ingången till gravvalvet är nu försatt. Gluggar är upptagna ned till gravvalvet i öst- och västmuren. I gravvalvet är enligt Klingspor följande personer begravda: kammarherren Israel Broman, död 1753; presidenten friherre Erland Broman, död 1757, samt hans båda hustrur Eva Johanna Drakenhjelm, död 1747, och Wilhelmina Magdalena Taube, död 1763; friherre Fredrik Erland Broman, död 1763, och hans hustru Antoinetta Maria Stjerncrona, död 1762; fröken Wilhelmina Wefverstedt, död 1762; Fale Henrik Lohe-Burenskiöld, död 1779, och hans hustru Sofia Agneta Broman, död 1826 (s 312 f).

Förändringar till gravkyrka. Ombyggnadsplaner

Jakob De la Gardie önskade i sitt testamente 1650, att ett gravkor över honom och hans efterkommande skulle uppföras vid Veckholms kyrka mitt emot södra korsarmen, där brodern Johan De la Gardie var begravnen.⁴⁷ Här möter oss de första planerna på Veckholms kyrka som De la Gardie-ättens gravkyrka. En motsvarighet till tanken hade Jakob De la Gardie kunnat lära känna på nära håll. Omkring en halv mil från Ekholmen ligger Fånö, där Axel Oxenstierna föddes och växte upp. Han och Jakob De la Gardie var barndomsvänner och en livlig brevväxling försiggick dem emellan livet igenom.⁴⁸ Axel Oxenstiernas gård Fiholm, där han brukade vila ut från statsbestyren, låg vid Söderfjärden på andra sidan Mälaren, där den medeltida sockenkyrkan, Jäders kyrka, ombyggdes till Oxenstiernska ättens gravkyrka.⁴⁹ Jakob De la Gardie var en stor byggherre. För sin byggnadsverksamhet

anställde han 1630 en arkitekt, Hans Jakob Kristler, som uppförde slottet Makalös i huvudstaden och Jakobsdals slott, nuvarande Ulriksdal. Vid Ekholmen byggde Jakob De la Gardie 1647 det stenhus, som synes å Sveciabilden (fig 121). Jakob De la Gardies sista årtionde, då han innehade Ekholmen, fördystrades emellertid av en ögonsjukdom, som slutligen gjorde honom blind. I sitt testamente 1650 klagade han över att det vid Veckholms kyrka ännu inte är »så bygd och lagat som iag det gierna såge». Då han i sin livstid icke kunde hinna fullfölja detta, bad han sonen Magnus Gabriel De la Gardie övertaga uppgifterna rörande Veckholms kyrka. Han önskade vidare, att ett hospital inrättades i socknen.

Vid sonen Magnus Gabriel De la Gardies giftermål 1647 överlät Jakob De la Gardie egendomen till denne.⁵⁰ Vid faderns död 1652 inledde Magnus Gabriel De la Gardie planer på en mera genomgripande förändring av Veckholms kyrka. De ingick som ett led i ett omfattande byggnadsprogram, som innefattade planer på en ny och modern bebyggelse vid de flesta av hans egendomar. De la Gardie stod 1652–53 på höjden av sin bana och överhopades med förläningar och ynnestbevis av drottning Kristina. Därtill kom det väldiga godsinnhav, som tillföll honom genom arv och köp vid denna tid: 1652 Läckö grevskap och herrskapet Hapsal, 1653 Jakobsdal och Venngarn.⁵¹ Han erhöll dessutom en framskjuten ställning i staten och utnämndes 1652 till riksskattmästare.

Magnus Gabriel De la Gardies gärning avspeglar sig i ett rikt arkiv, där vi finner det viktigaste källmaterialet till detta skede i Veckholms kyrkas byggnadshistoria.⁵² En stor del av De la Gardieska arkivet upptages av ekonomiska handlingar. En betydande förvaltningsapparat fordrades för skötseln av de spridda besittningarna. De la Gardie hade i huvudstaden en särskild hovförvaltning med kamrerare, bokhållare och skrivare, som skötte huvudbokföringen och kontrollerade de olika egendomarnas lokala förvaltning. Denna omfattande förvaltningsapparat har avsatt betydande kamerala arkiv, verifikationer och ekonomisk korrespondens. Många av våra uppgifter rörande detta skede av Veckholms kyrkas byggnadshistoria finns just bland de ekonomiska handlingarna och godshandlingarna, där utgifter för byggnadsverksamheten särskilt re-

dovisas. Byggnadskontrakt, instruktioner för byggnadsfolk, materialleveranser rörande Veckholms kyrka återfinns sålunda bland godshandlingarna.

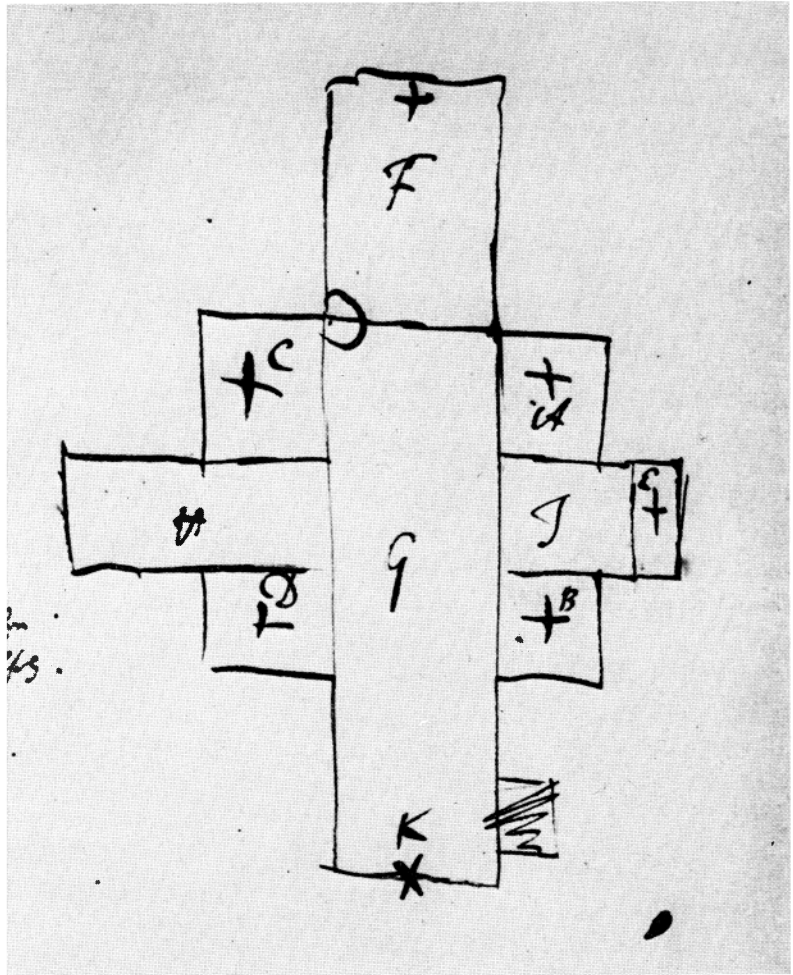
Då ombyggnadsplaner för Ekholmens gård och Veckholms kyrka 1652 blev aktuella, vände sig De la Gardie till arkitekten Jean De la Vallée. Genom sin franska härkomst, sina studieresor till Frankrike och sin ambassadtid därstädes var det naturligt för De la Gardie att i första hand anlita den franskfödde arkitekten. Respengar utbetalades i april 1652 till Jean De la Vallée för en resa till Ekholmen.⁵³ Ännu ett dokument bekräftar, att byggnadsplanerna rörande Ekholmen och Veckholms kyrka detta år hade igångsatts. Johan Peter Kristenius, en av De la Gardie ofta anlita ingenjör och byggnadsledare, bl a vid Veckholms kyrka och Drottningholm, har förtecknat sina förrättningar 1651–58 på De la Gardies uppdrag.⁵⁴ Bland dessa uppges, att han i april 1652 sändes till Ekholmen för att upprätta en karta över Veckholms kyrka och Ekholmens gård med dess trädgård.

Ett brev från Jean De la Vallée till De la Gardie den 20 mars 1653 bekräftar, att denne arkitekt anlätades för såväl anläggningarna vid Ekholmen som för Veckholms kyrka.⁵⁵ Han begär här »les plans et profils de l'église d'echolm faits par le sieur Dicman». Med denne avses J Dickman, byggnadsingenjör i De la Gardies tjänst, som sålunda svarade för själva kyrkobyggnadens uppmätning. I april 1653 uppger De la Gardie, att Monsieur Dickman och hans son i över ett år förfärdigat åtskilligt arbete åt honom.⁵⁶ Även ett odaterat koncept från ungefär samma tid nämner Ekholmen med dess kyrka bland arkitektens uppdrag.⁵⁷

Som Mårten Liljegren visat, ledde kontakten med De la Vallée till mera omfattande byggnadsplaner för kyrkan. Enligt Jakob De la Gardies testamente skulle ett nytt gravkor fogas till kyrkan som ett självständigt och oberoende monument. En skiss av De la Gardie och ett ombyggnadsförslag i anslutning till denna visar en helt annan idé beträffande gravbyggnadens förhållande till kyrkobyggnaden (fig 36–37).⁵⁸ De la Vallée vill inordna gravbyggnaden i en enhetligt planerad anläggning. Beträffande Veckholms kyrka, där flera gravbyggnader skulle samordnas, krävde genomförandet av denna idé en fullständig nybyggnad av kyrkan.

Fig 36. Utkast till ombyggnad av Veckholms kyrka omkring 1653 av Magnus Gabriel De la Gardie. De la Gardieska saml, E 1317-18. RA.

Sketch for the rebuilding of Veckholm Church around 1653, by Chancellor Magnus Gabriel De la Gardie.

Grevens egna memorial poängterar detta: »Kyrkian rifves och muras op igen efter dessens». »Kyrckian opbygges efter desseins medhtagandes.»⁵⁹ Kyrkan har enligt De la Vallées projekt fått korsform med små kvadratiska byggnader i vinklarna mellan korsarmarna, av vilka tvenne är avsedda som gravkor för Jakob och Magnus Gabriel De la Gardie. För Johan De la Gardies grav har ett utrymme i södra korsarmen avskilts. Planen visar anknytningar med De la Vallées just vid denna tidpunkt aktuella ritning till Katarina kyrka i Stockholm. Härtill kan fogas, att ännu en skiss av De la Gardie står än närmare Stockholmskyrkan (fig 38).⁶⁰ En kupol antyds här över korsmitten och små rundlar torde markera hörntorn över byggnaderna mellan korsarmarna. En reminiscens från den medeltida kyrkobyggnaden i Veckholm är det

vapenhus, som markeras i sydväst och som även återfinns på den tidigare nämnda skissen av De la Gardie, här överstruket.

Om ytterligare detaljer beträffande den planerade utformningen av kyrkan berättar ett byggnadskoncept av De la Gardie från tiden omkring 1653.⁶¹ En stor portal, två mindre, som synes ha varit avsedda för korsarmarna, samt fyra portaler till kamrarna mellan korsarmarna skulle huggas. Bland stenhuggarearbetet upptoges även fyra frontespiser, kapital till pilastrarna i kyrkorummet, ramar till fönsteröppningarna och fyra portar till kyrkogården. Korsarmarnas taknockar skulle prydas av förgyllda stjärnor med blommor och knappar och tornet smyckas med förgyllda rosor. Beträffande interiören planerade man stuckarbeten i gravkapellen och koret. I kyrkorummet skulle vi-

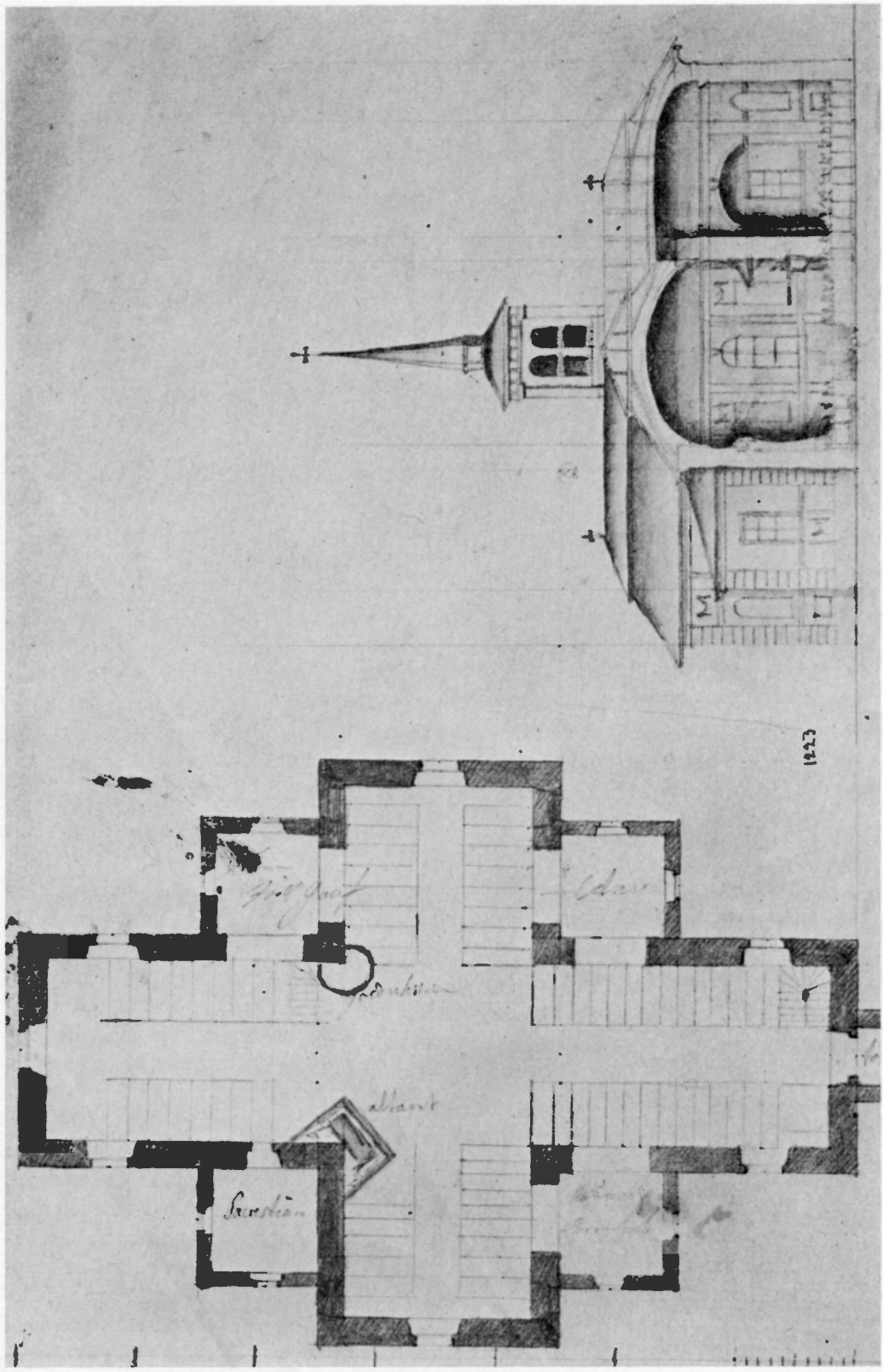

Fig 38. Utkast till ombyggnad av Veckholms kyrka omkring 1653 av Magnus Gabriel De la Gardie. De la Gardieska saml, E 1313. RA.

Sketch for the rebuilding of Veckholm Church around 1653 by Magnus Gabriel De la Gardie.

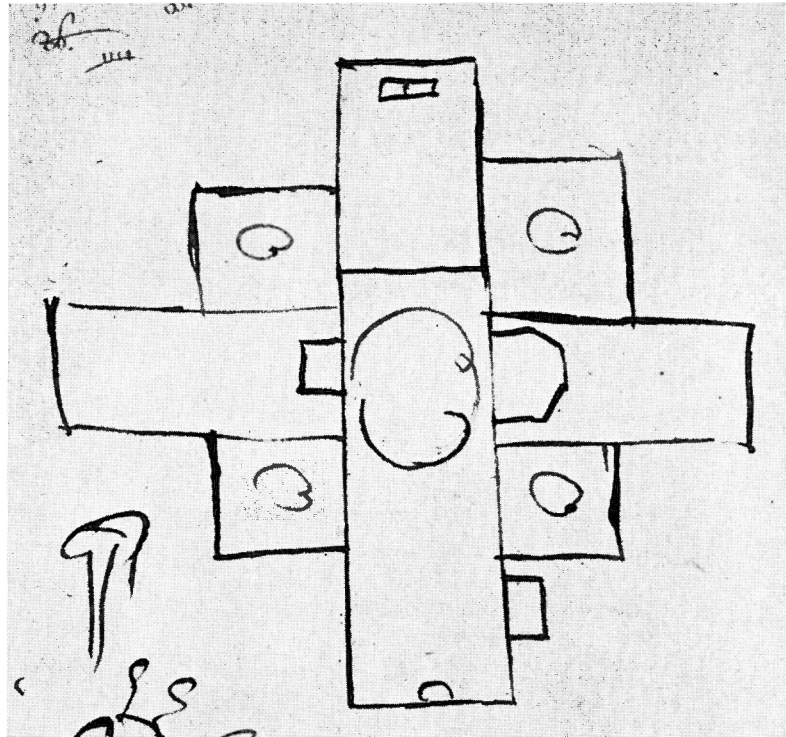

Fig 37 (t v). Förslag till ombyggnad av Veckholms kyrka 1653 av Jean De la Vallée. THC 1223. Nationalmuseum.

Proposal for the rebuilding of Veckholm Church, 1653, by Jean De la Vallée. Left.

dare uppsättas stora tavlor, målade av Nicolas Vallari. Denne De la Gardies franske »hovkonterfejare» var mycket anlitad vid slottsgemakens utsmyckning bl a på Drottningholm 1654. Stuckutsmyckning av Daniel Anckerman ingick även i den upprustning av Drottningholms slottskyrka från Johan III:s tid, som inleddes 1653 under ledning av Jean De la Vallée.⁶² Ett altare av liknande utformning som altaret i Jakobs kyrka i Stockholm skulle beställas till Veckholms kyrka. Förmodligen avsåg man därvid att anlita bildhuggaren Jost Schutze,⁶³ som på 1640-talet utförde flera arbeten för Jakobs kyrka: skulpturer för altarpuppans, korstol, dopfont och bänkinredning.⁶⁴ Intressant är placeringen av altaret och predikstolen vid korsmittens nordöstra och sydöstra hörn. Bänkinredningen i Veckholms kyrka skulle utfärdigas av gårdssnickaren och mästare Hans (Hebel). Anskaffande av inventarier såsom klocka, krucifix och ljusredskap upptages även i nämnda byggnadskoncept. Orglar för Veckholms och Drottningholms kyrkor beställdes av orgelbyggaren Frantz Bohl (se nedan).

Magnus Gabriel De la Gardies ombyggnadsplaner för Veckholms kyrka styrdes sålunda av tanken att ge en värdig omramning åt ättens gravar. Planerna kan emellertid även sättas in i ett större sammanhang. En karakteristisk detalj i De la Gardies omfattande byggnadsverksamhet är sålunda de slotts- eller gårdskapell, som planerades vid varje större egendom samt ombyggnad och upprustning av den näraliggande sockenkyrkan.⁶⁵ Redan i februari 1652 hade han förordnat medel till restaurering av Varnhems klosterkyrka, belägen ej långt från gården Höjentorp. År 1653 inleddes upprustningen av Johan III:s kyrka i Drottningholms slott, vilken bedrevs samtidigt med utarbetandet av ombyggnadsplanerna för Veckholms kyrka. Man planerade även en restaurering av Lovö kyrka invid Drottningholm. I 1650-talets planer ingick även Läckö slottskyrka och en upprustning av den närbelägna sockenkyrkan, Otterstads kyrka. Beträffande Ödeby kyrka invid Kägleslotts slott i Närke genomfördes vid 1670-talets slut en motsvarande ombyggnad, som planerades vid Veckholms kyrka.⁶⁶

Vid 1600-talets mitt kulminerade adelsväldet i Sverige. Kungamaktens förlänningar hade nu fått en sådan omfattning, att adeln innehade 72 % av rikets jord. På grund av sitt stora godsinnhav påtog sig adeln vid denna tid en stor del av omvårdnaden av kyrkobyggnaderna invid sina gods. Till adelns intensiva byggnadsverksamhet under stormaktstiden hörde även upprustningar av sockenkyrkorna och donationer av inredningsföremål till dessa. De la Gardies verksamhet i rikets tjänst har uppenbarligen även påverkat hans byggnadsaktivitet. Som rikskansler byggde han också i rikets intresse avsett för landets representation.

Byggnadsverksamheten 1653–57

I oktober 1653 vidtar De la Gardie flera åtgärder för att få igång byggnadsverksamheten vid egendomarna.⁶⁷ Som ett led i omsorgen om Veckholms kyrka utfärdar De la Gardie samma månad ett donationsbrev till kyrkan och församlingen på två frälsegods, Tompta och Sundby i Ekholmens friherreskap samt 100 tunnor spannmål årligen från Ekholmens gård.⁶⁸ Församlingen skulle även ha rätt till de sakören inom församlingen, vilka skulle tillfalla greven.

I mars påföljande år igångsättes åter byggnadsarbetet vid Ekholmen, då bl a den vid Drottningholm verksamme byggmästaren Welam Dohms kallas till gården.⁶⁹ Byggnadsaktiviteten kom att omfatta såväl Ekholmens gård som den närbelägna Veckholms kyrka. En för kyrkans del viktig kontakt bekräftas av ett brev den 22 mars 1654.⁷⁰ De la Gardie begär då, att Nikodemus Tessin d ä skall bege sig till Ekholmen på några dagar för att konferera med honom om ett och annat. I ett samma dag upprättat memorial uppdrages åt sekreteraren Gustaf Möller i Uppsala att tala med byggnadsingenjören Dickman och Tessin d ä och be dem komma till Ekholmen över helgen, om de inte har för mycket att göra i Uppsala.⁷⁰ Vad besöket gällde framgår tydligt av det följande. Den 30 mars uppdrar De la Gardie åt sin kamrer Peter Berendtson att ackordera med mästare Berent murmästare om Veckholms kyrkobyggnads förfärdigande.⁷¹ Murmästaren har varit på platsen, besett byggnaden och åtagit sig arbetet efter upprättat dessein. Beträffande desseinen får vi genom ett

memorial upprättat dagen innan upplysningen, att graven skall välvas och korskyrkan begynnas.⁷² Formuleringen samt räkenskaperna för den närmast följande tiden antyder, att vi nu står inför ett nytt projekt beträffande byggnadsplanerna för Veckholms kyrka. De la Vallées projekt hade inneburit en fullständig nybyggnad av kyrkan. Nu begränsar man sig till upprustning och tillbyggnader av den äldre kyrkan. Enligt räkenskaperna 1654–55 förärrar De la Gardie sålunda 14 500 mursten och 4 läster kalk till Veckholms kyrkas »reparation och bebyggande».⁷³ »Till H:s G: Excell:s graf i Weckholms kyrkia» upptages 400 läktspek, 6 000 murtegel och 26 läster kalk.⁷⁴ Om reparation av själva kyrkobyggnaden vittnar även räkenskapernas uppgifter om glas, bly och järn till fönstren.⁷⁵

Igångsättandet av arbetet vid kyrkan gick emellertid trögt. Redan i april 1654 klagar De la Gardie över att Berent murmästare försummar sitt arbete och tillhåller sin kamrer, att han honom med lämpor och allvar därtill håller.⁷⁶ Följande år överlämnar greven ledningen av arbetena vid kyrkan åt byggnadsingenjören Johan Peter Kirstenius. De la Gardie, som 1655–60 var upptagen med uppdrag på andra sidan Östersjön, gav skriftliga direktiv för att bringa arbetet till sin fullbordan. En instruktion utfärdades för Kirstenius att leda arbetet enligt en dessein till Veckholms gravkor och kyrkobyggnad, som underskrivits av De la Gardie den 20 juni 1655 i Stockholm.⁷⁷ Här karakteriseras byggnadsplanerna närmare. Instruktionen upplyser om gravkorets placering »hinter dem altar» och att för dess anslutning till kyrkan måste östgaveln nedtagas. Kyrkan skulle vidare ges korsform genom en ny korsarm i norr mitt emot Johan De la Gardies gravkor, inrett i södra korsarmen, vilket skulle införlivas som en del av kyrkorummet. »Das gewälbe im altes begräbnis soll vergehen» heter det och bänkar insätts i rummet ovanför gravvalvet. Båda korsarmarna samt ingången i väster skulle förses med »neuen pforten undt darüber kommende fenster». Instruktionen namnger även arkitekten bakom byggnadsplanerna, Nikodemus Tessin d ä. En helt annan idé beträffande gravbyggnadens förhållande till kyrkobyggnaden än den vi har lärt känna av De la Vallées nybyggnadsprojekt träder oss här till mötes. Tessin utformar gravbyggnaden

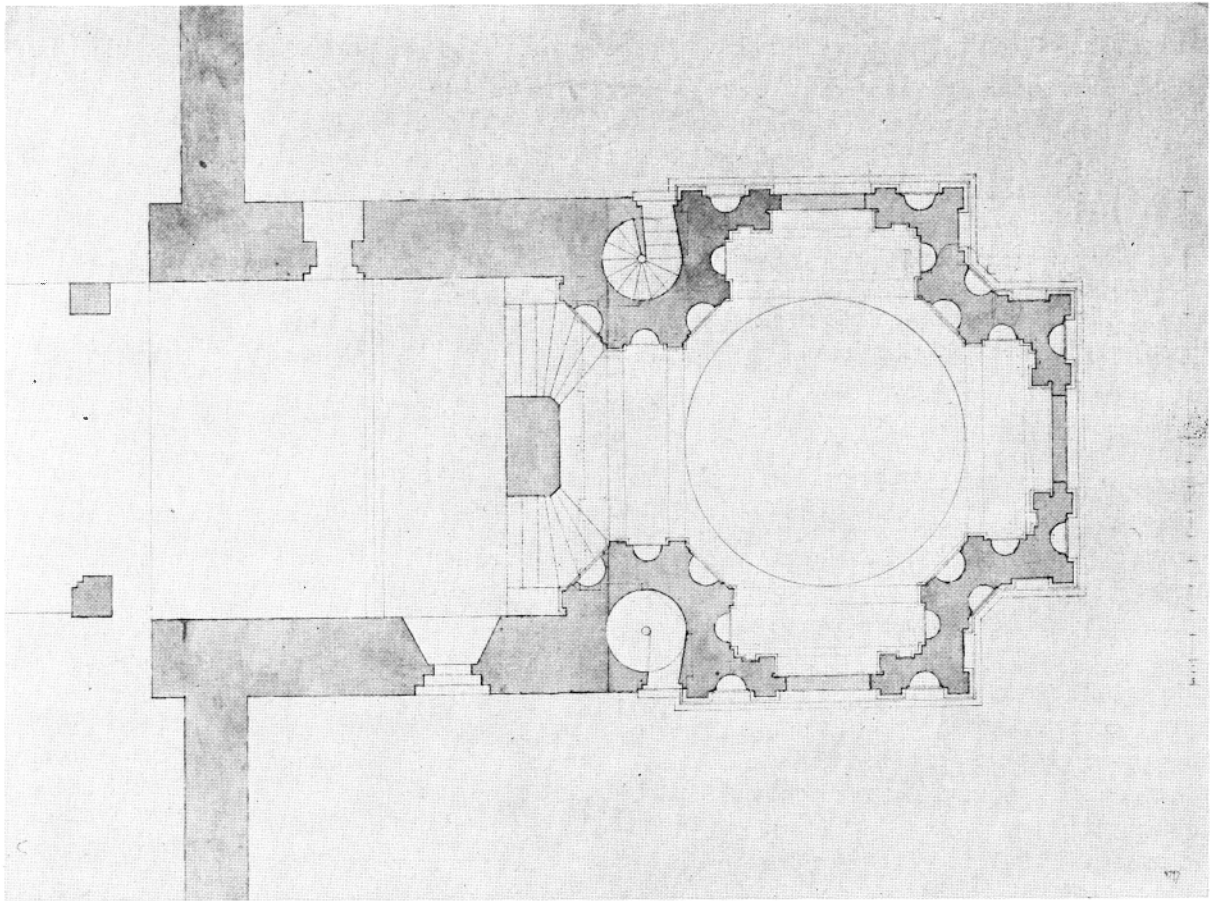

Fig 40. Plan till gravkorsförslaget fig 41, THC 4797. Nationalmuseum.

Plan of the proposed memorial chapel shown in fig 41.

Fig 41 (t h). Förslag till Jakob De la Gardies gravkor av Nikodemus Tessin d ä (Veckholmsprojekt I). THC 4802. Nationalmuseum.

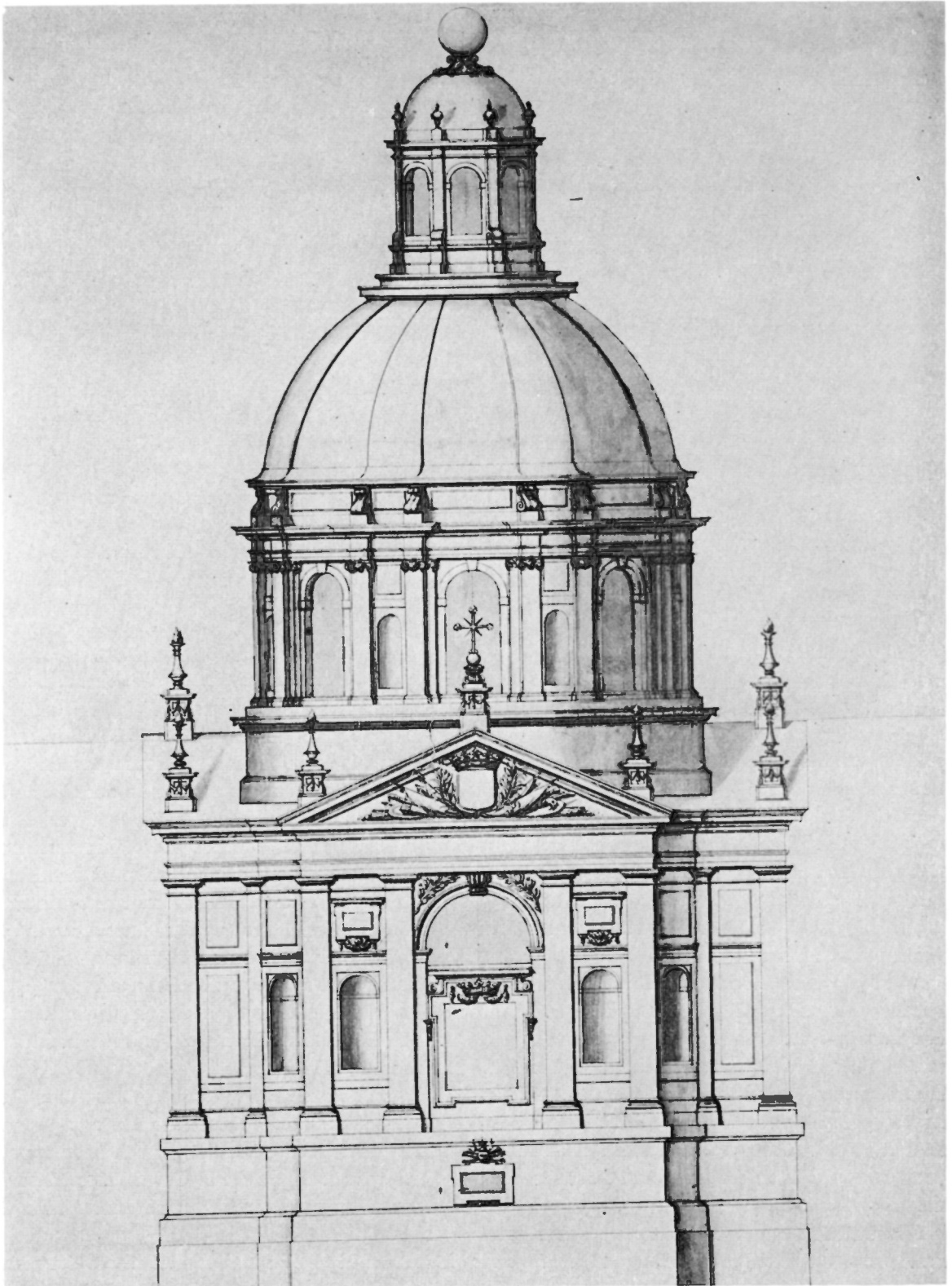
Proposal for a memorial chapel for Jakob De la Gardie by Nikodemus Tessin the Elder. Right.

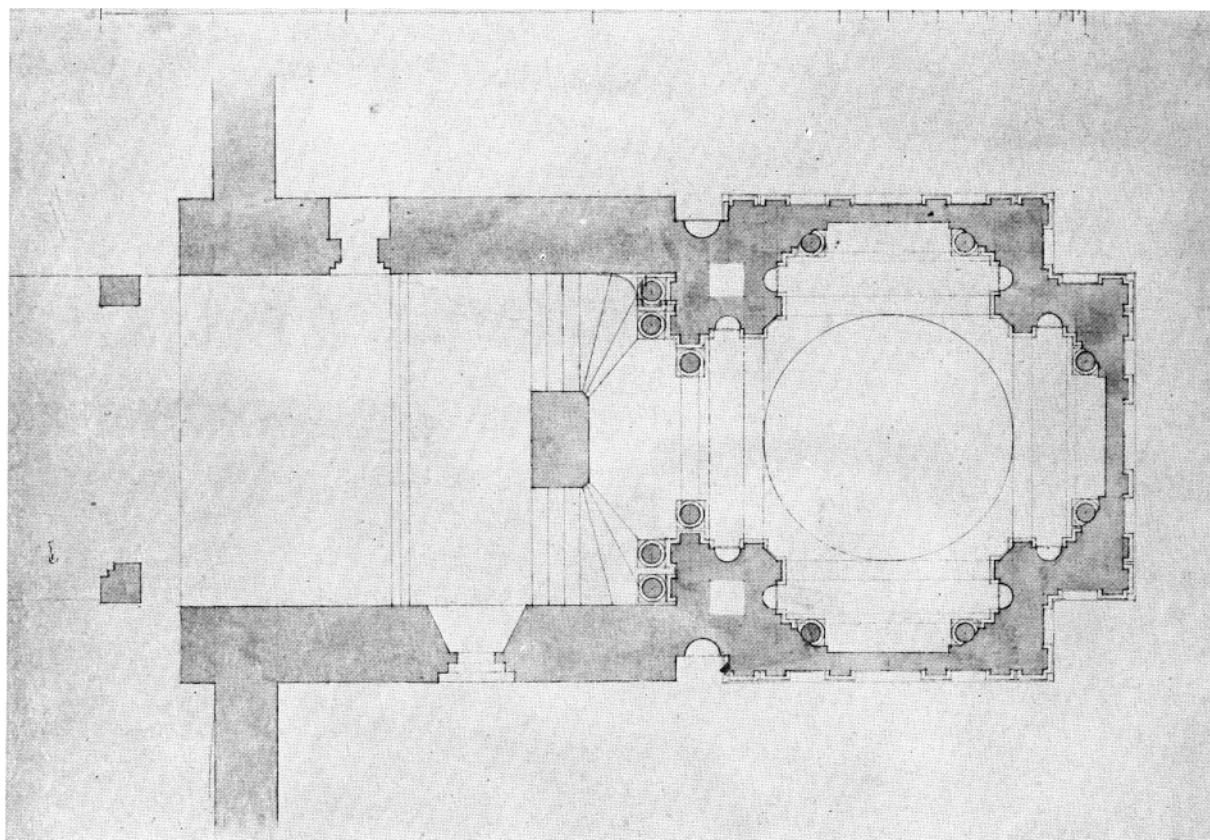
som ett självständigt monument, fogat till kyrkan. Denna förändras till korskyrka genom ett varsamt ingrepp i den äldre byggnadskroppen, varvid det södra gravkoret omändras till korsarm och en ny korsarm tillfogas i norr. Korsformen samt nya portaler i väster, söder och norr ger den äldre byggnaden en klassicistisk accent.

Den nya norra korsarmen kan iakttagas på ett gravkorsprojekt av Tessin i Nationalmuseum, THC 4797, av Mårten Liljegren benämmt Veckholms-

projekt I (fig 40). Förslaget återger en plan till ett gravkor, sammanfogat med Veckholms kyrkas korsparti med de i instruktionen nämnda båda korsarmarnas östra murar. Samma detalj återkommer på en plan i Cronstedtska samlingen i Nationalmuseum till det slutgiltiga projektet för Veckholms kyrka, CC 924 (fig 42). Detta benämnes av Mårten Liljegren Veckholmsprojekt II.⁷⁸ Möjligen har ännu ett projekt förelegat till Jakob De la Gardies gravkor. En kopia av ett gravkorsförslag, CC 762, bär

sålunda en beskrivande text av byggnadsingenjören Kirstenius' hand (fig 39). Gravkoret, som har den för Tessin karakteristiska uppbyggnaden, är fogat till en kyrkas östparti. Förslaget har kvadratisk plan med på alla sidor absidformade utbyggda nischer. Fasadritningen visar en ansats till tvåvåning uppbyggnad med fönsteröppningar i bottenvåningens halvrunda nischer. Ljuset infaller även från kupolpartiets tiosidiga tambur och lanternin. Fasaden har enkelt fält- och listindelning. Vidare kan iakttagas att murarna krönes av gaveluppsatser, som har förts upp ovan taklisten. Denna detalj karakteriserar även det 1671 uppförda Ekholmens kapell (se nedan). Förutom Kirstenius' handstil talar även det medtagna korpartiets mått för att detta kan vara ännu ett gravkorsprojekt för Veckholms kyrka.

I instruktionen ges en viktig uppgift rörande gravkorets sandstensutsmyckning i en följande punkt av instruktionen: »die steinhauerey an das

begräbnis soll meister Marcus machen wie sie der Architeck Nicodemus Tessin anordnen wirdt». Vid denna tid hade som nedan kommer att framgå bildhuggaren Markus Hebel sin verkstad vid Ekholmen och var sålunda nära till hands att utnyttja för gravkorets huggstensutsmyckning.⁷⁹

Som murmästare upptar instruktionen ovan nämnde mästare Berent, vilken även 1655 fick betalt för visst arbete vid Veckholms kyrka.⁸⁰

I maj följande år berättade emellertid Kirstenius, som förordnats till inspektör och direktör över De la Gardies byggnadsväsende, i brev till greven, att detta år blott föga kunnat göras vid kyrkobygget i Veckholm.⁸¹ Kirstenius klagade över stora svårigheter med utbetalningar och hade upprepade gånger vänt sig till De la Gardie, som då var upptagen i krigsangelägenheter på andra sidan Östersjön.

Åren 1656–57 synes arbetet såsom det planerats ha avstannat. Man anlitate enligt Ekholmens gårds-

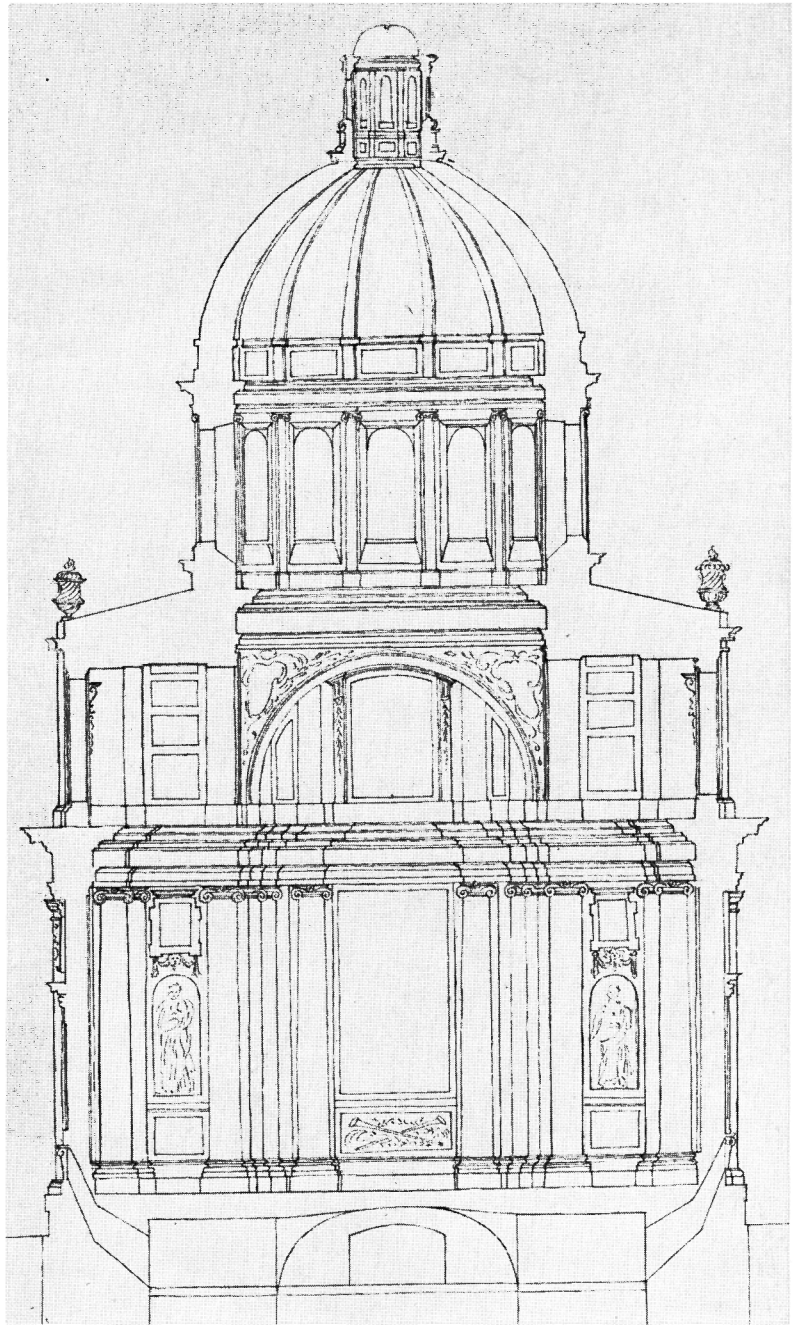

Fig 43. En sektion av ett fig 1 närstående gravkorsförslag, sannolikt för Skoklosters kyrka, ger en föreställning av interiörens utformning. THC 4798. Nationalmuseum.

Section of a memorial chapel closely related to that in fig 1, probably for Skokloster Church in Uppland, which gives an idea of the arrangement of the interior.

Fig 42 (t v). Plan till gravkorsritningen fig 1. CC 924. Nationalmuseum.

Plan of the memorial chapel shown in fig 1. Left.

räkenskaper för dessa år murmästaren vid Drottningholm Daniel Johansson för »Reparat: på grafven i Weckholms kyrkia». ⁸² För arbetet, som torde ha gällt Johan De la Gardies gravkor vid kyrkans södra sida, anlätades även murare från Södermanland.

Det var trots alla direktiv icke möjligt att under byggherrens bortovaro bedriva byggnadsverksamhet i större skala. Kriget var vid denna tid i ett hetsigt skede. Ryssarna belägrade Riga 1656 och De la Gardie var upptagen av krigsproblem.

Gravkorsprojekt 1658

I början av 1658 förordnades De la Gardie till ledare för en beskickning, som skulle börja fredsoverhandlingarna med Polen. Då kriget nu befann sig i ett lugnare skede, upptog De la Gardie ånyo sin avbrutna byggnadsverksamhet. Han sände order till sina underlydande, »att ställa Weckholms kyrckiebyggningh i werkie, medh opbyghde Aparte graffwer jempte sielffwa kyrkian, alldeles efter affrijthningen och Dessenin», som han hade underskrivit före sin avresa.⁸³ Kirstenius var De la Gardies gemål Maria Euphrosyne behjälplig med att upprätta ett kontrakt med murmästaren Hans Pädherson.⁸⁴ Kontraktet, underskrivet den 18 februari 1658, gällde »allenast en graff framför altaret». Formuleringen i kontraktet antyder, att planerna omfattade mer än *ett* gravkor jämte förändringar av den äldre kyrkobyggnaden. Ett rikt material ger en god bild av den kombination av olika arbeten, som fordrades vid uppförandet av ett gravkor vid 1600-talets mitt. Sålunda är bevarade ovannämnda kontrakt med murmästaren Hans Pädherson, en revers av murmästaren, förslag till byggnadsmaterial och arbetsstat samt instruktioner för materialvaktaren och byggnadsskrivaren Mats Sigfridsson och befallningsmannen vid Ekholmen Börje Abrahamsson.⁸⁵

Av väsentlig betydelse för arbetets genomförande var att man följde »Architecteurens» anvisningar, vilket betonades upprepade gånger i kontrakt och instruktioner. Man vore frestad att tro, att benämningen »Architecteuren» avsåg arkitekten till gravkoret. Av Börje Abrahamssons brevväxling framgår emellertid, att det är byggnadsingenjören Kirstenius, som har denna titel (se nedan). Den svåra och komplicerade välvningen skulle Kirstenius själv utföra med sitt folk. Fundamentet skulle uppmuras med gråsten till markytan, ett stycke där-efter med huggen sten »effter Architecteurens Information, näst derpå medh steenhuggne Lister omkring, och sedhan medh muuhrtegel, och uthuggen steen ibland, efter Affrijtningen». Beträffande murens tjocklek, längd och höjd inhämtas även besked av »architecteuren», som när han kallades till platsen skulle få kost, husrum samt skjuts till kyrkan.

I ett förslag till byggnadsmaterial och arbetsstat kostnadsberäknades gravkoret till ett belopp av 21 168 dlr kmt. Bland byggnadsmaterialet märkes 176 lass gråsten till fundamentet, 280 alnar »fyrcantta gråasteenar» till sockeln, 477 920 tegelstenar, 280 alnar stenlister och 180 alnar trappsten. För valv skulle utgå en särskild betalning å 100 dlr kmt. För Börje Abrahamsson utfärdades en särskild instruktion, enligt vilken han skulle skaffa fram material till byggnadsplatsen. Förbindelsen med Drottningholm var viktig. Härifrån skulle material hämtas såsom timmerstockar och huggen sten. Om stenhuggaren kom från Runsa, skulle han först undersöka, om sten fanns i kyrkans närhet eller på holmarna däromkring. Eljest måste han resa till Drottningholm. Den redan huggna stenen, som fanns vid Drottningholm, skulle medan isen ännu låg, köras utmed strandkanten till Veckholm. Verktyg, material till ställningar m m skulle framskaffas.

Fredsförhandlingarna uppsköts och De la Gardie stannade ända till sensommaren 1658 i Livland. I september finner vi honom jämte sin hustru på Själland, där de hade sin bostad på Kronborgs slott. Karl X Gustaf hade nu påbörjat det andra danska kriget och Köpenhamn började belägras i augusti. Hösten 1658 ökades kontakten rörande byggnadsverksamheten. I ett brev till De la Gardie den 14 oktober 1658 meddelar befallningsmannen Börje Abrahamsson, att »Iagh nu nästkomande den. 16 huius som ärh öfuermorgon, tager Mons: Christenium medh migh att uthrita grundwalen» till gravkoret.⁸⁶ Kirstenius höll enligt ett brev den 16 oktober på att förfärdiga en kopia av den ritning till Veckholms kyrka och gravkor, som De la Gardie egenhändigt hade underskrivit före sin avresa. Han skulle även utföra »5. Prohfill undt abrisse» till Veckholms kyrka och gravkor.⁸⁷ Börje Abrahamsson berättar senare under hösten, att han låtit gräva grunden till gravkoret som Kirstenius låtit utrita.⁸⁸ I detta brev gives även den intressanta upplysningen, att Kirstenius m fl uppgivit, att De la Gardie »Grafuen på annat Maneer Låter afrita, och fördenskull förväntade samma afritning». I ett brev den 18 november 1658 ber Börje Abrahamsson, att De la Gardie »nådigst behagade förblifua wed förre Desseninen angäendhe kyrckiobyg-

ningen, aldenstundh iagh med Architecteuren Mons: Christinio effter Nicodemi afritningh hafuer giordt godh anstelningh till dess fortsettiande, accorderat med steenhuggaren i winter steenen förferdiga och andra der till hörighe Materialer opkiöpt, att framkiöra». Dessa båda citat styrker Mårten Liljegrens anförda skäl för att två projekt vid denna tid förelagat till Jakob De la Gardies gravkor.⁸⁹ I ett brev från Tessin till De la Gardie den 14 maj 1658 meddelar arkitekten, att han har skrivit till Kirstenius efter en tidigare avfattad dessein rörande Veckholms kyrka.⁹⁰ Liljegren har i anslutning till denna uppgift identifierat två gravkorsprojekt i Nationalmuseum, de ovannämnda Veckholmsprojekt I och II.

Veckholmsprojekt I föreligger i plan och fasad, THC 4797, 4802 (fig 40, 41).⁹¹ Den korsformade byggnaden med sitt rika nischsystem har envånig uppbyggnad på hög sockelvåning. De tre korsarmarna har gavelrisaliter med dubbel pilasterställning, flankerande nischer. Samma nischsystem upprepas i fasaden till det kraftiga kupolpartiets tambur.

Veckholmsprojekt II, som föreligger i plan och fasad, visar en korsformad, tvåvånig gravbyggnad med kupol på sexsidig tambur, CC 924, THC 4800; (fig 1, 42). Ljuset infaller uppifrån från tamburens och attikavåningens fönster för att uppnå en enhetlig rumsverkan. Fasaderna har rik pilaster- och fältindelning med festoner och sköldar i huggstensornamentik. Projektet står i uppbyggnad och fasadindelning Bondeska gravkoret vid Spånga kyrka nära. Fasadritningen, THC 4800, visar dock en ytterligare utveckling mot rikare ornamentutsmäckning. Hörnen, som har parställda pilastrar, krönes ovan taklisten av skulpterade trofégrupper. Det kraftiga kupolpartiet, uppbyggt på en tambur med tio fönsteröppningar, smyckas vidare med urnor. Även planen, CC 924, visar vissa likheter med Bondeska gravkoret.⁹²

Då vi saknar sektionsritning till Veckholmsprojekt II, får vi genom ett annat gravkorsförslag, THC 4798, avsett för Skoklosters kyrka, möjlighet att bilda oss en uppfattning om den planerade rumsgestaltningen av Veckholmsgravkoret (fig 43; Rosell, De la Gardie, s 38).

Å planen till Veckholmsprojekt I kan en iakttagelse göras: dess båda rundlar för spiraltrappor,

avsedda att leda upp ifrån gravvalvet till gravkorets övre delar, återfinns i den utförda byggnaden (fig 40). Dessa saknas däremot å planen till Veckholmsprojekt II (fig 42). Man hade enligt Börje Abrahamssons ovan nämnda brev den 18 november 1658 framskaffat material och vidtagit åtgärder enligt det tidigare projektet. Bland byggnadsmaterialet nämnes sålunda ovan 180 alnar trappsten.

I ett memorial den 26 november 1658 uppger Kirstenius, att han väntar på »die Profill undt abrisse von Mr: Nicodemo wegen des kirchen baues auf Weckholm, auf das meister Marcus die Ziraden von Gottlandtstein, so viel möglich diesen winter so viel verfertigen kan, sonderlich was auserlich an das begräbnis kommen soll».⁹³ Under vintern framföres material till byggnadsplatsen. Den 10 februari sändes 86 par »ökar» efter den huggna gråstenen, som låg på Hostadsberget på Lovön och fördes till Veckholms kyrka. Den 22 februari sändes 83 par ökar och den 28 februari 98 par ökar till Runsa efter gråsten till kyrkan.⁹⁴ Trots alla förberedelser synes dock byggnadsarbetet åter ha avstannat. I juli 1659 meddelar Börje Abrahamsson, att man icke kommit längre med gravkorsarbetet än att grunden är grävd, ekar till grunden och huggen gråsten framförd samt att järn och tegel hålles i beredskap.⁹⁵ Vi kan i Börje Abrahamssons brev icke vidare följa arbetets fortgång. På grund av ekonomiska oegentligheter avskedade De la Gardie hösten 1662 Börje Abrahamsson ur sin tjänst.⁹⁶ Dessa oegentligheter synes även ha drabbat byggnadsarbetet vid kyrkan och bidragit till att detta stoppats upp. Den 22 mars 1662 befaller De la Gardie, att kyrkans räkenskaper genomgås under kyrkoherdens och Börje Abrahamssons närvaro. På lång tid hade icke redogjorts för administreringen av Veckholms kyrkas medel.⁹⁶

År 1660 återvände De la Gardie till Sverige. Han utnämndes samma år till rikskansler. Den viktigaste byggnadsuppgiften efter hemkomsten blev upp rustningen av Jakobsdal (Ulriksdal) med dess storslagna trädgårdsanläggningar i huvudstadens närhet. Strax efter återkomsten återupptog han även problemet med faderns gravkor. Den 1 maj 1660 slöt han sålunda kontrakt med bildhuggaren Henrik Lichtenberg rörande skulpturutsmäckningen av gravkoret.⁹⁷

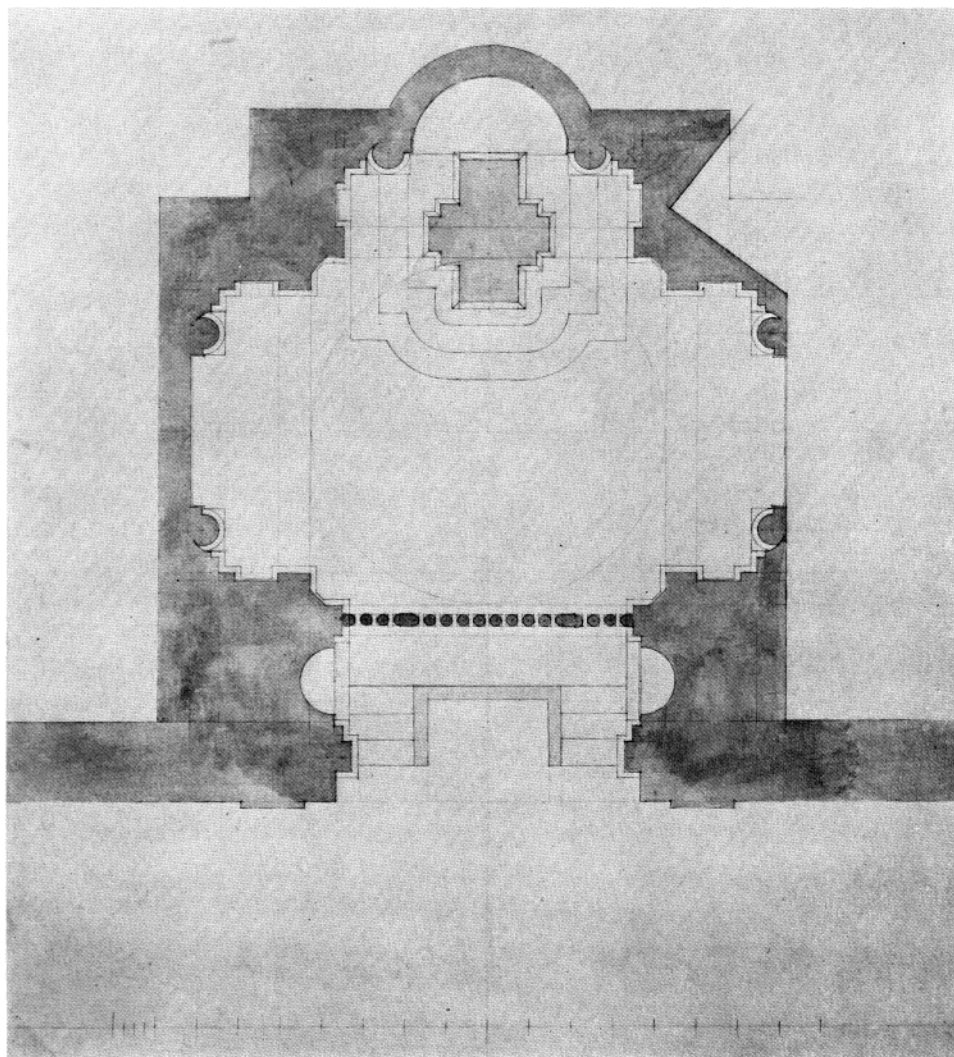

Fig 44. Plan till gravkorsförslaget fig 45, fogad till södra korsarmens östra sida. CC 2090. Nationalmuseum.

Plan of memorial chapel shown in fig 45, added to the E side of the S transept.

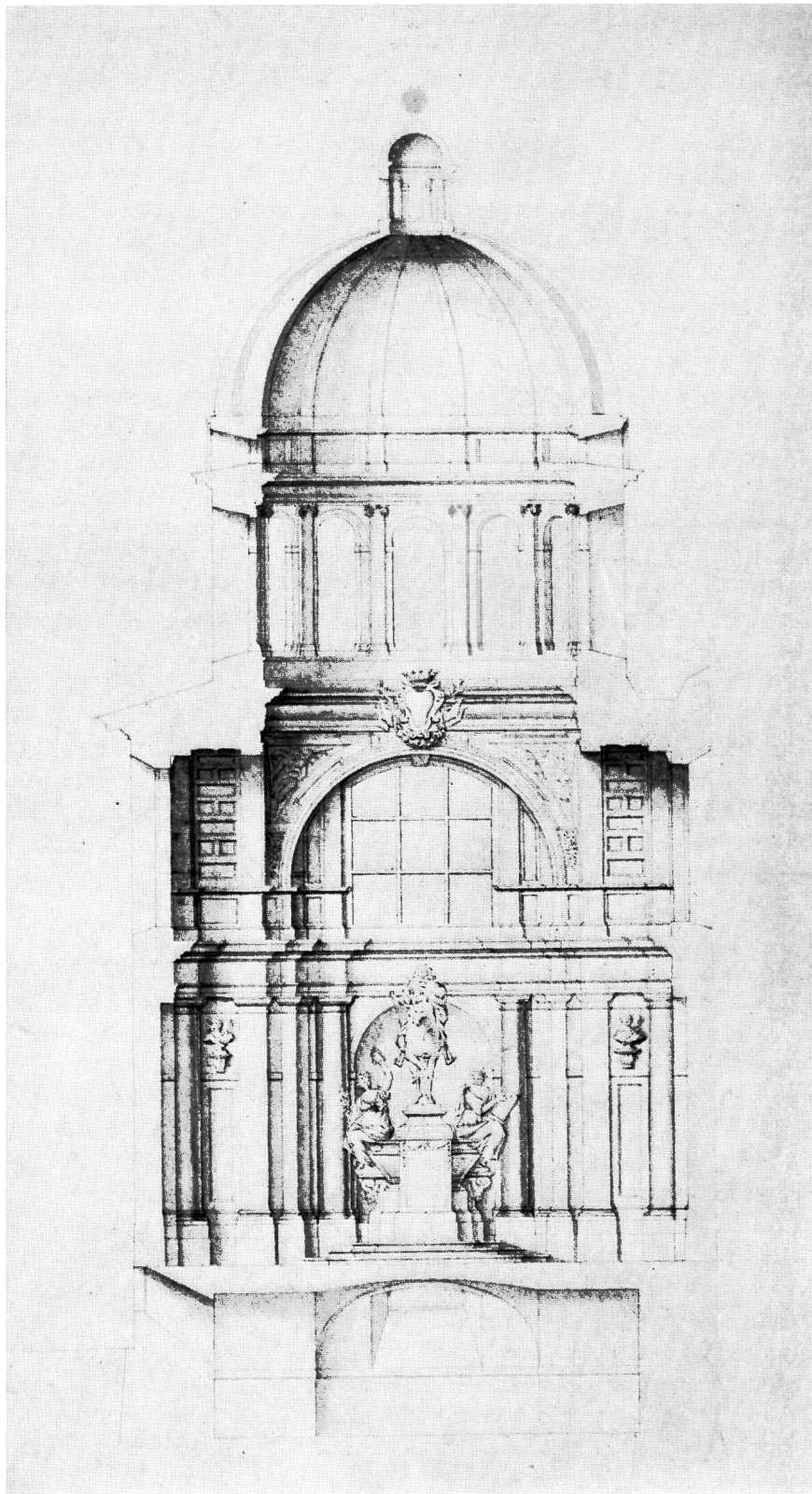
Hösten 1661 finner vi stenhuggarna Markus Hebel och Hans Eriksson med sitt arbetsfolk »på arbete widh grafuen i Wekholms kyrkia». ⁹⁸ Trots det aktuella gravkorsbygget antyder andra formuleringar, att detta arbete gällde Johan De la Gardies gravmonument i södra korsarmen (se nedan). Vi erinrar oss, att man 1655 hade planerat södra korsarmen som en del av kyrkorummet och att igen-sätta gravvalvet. Planerna hade nu vänts i annan riktning. Intill södra korsarmens östra sida synes ännu ett gravkor ha planerats vid denna tidpunkt. Som nedan skall visas, skulle i detta uppställas ett motsvarande gravmonument.

Gravkorsprojekt för Jakob Casimir De la Gardie

År 1658 under sista skedet av Sveriges krig mot Danmark stupade Magnus Gabriel De la Gardies yngre bror, den 29-årige generalen Jakob Casimir De la Gardie. Denne härförare utmärkte sig i synnerhet under Karl X Gustafs polska krig och deltog efter tåget över Bält i belägringen av Köpenhamn, under vilken han stupade. ⁹⁹ Hans hustru Ebba Sparre »la belle comtesse», var drottning Kristinas gunstling, som brukade spela Venus' roll vid drottningens festligheter. Hon avled 1662 och förordnade i sitt testamente medel till ett gravkor för sin avlidne make. ¹⁰⁰ Ebba Sparre fick tills vidare sitt

Fig 45. N Tessin d ä, förslag till gravkor vid Veckholms kyrka för generalmajoren Jakob Casimir De la Gardie, död 1658 och broder till Magnus Gabriel De la Gardie. CC 2241. Nationalmuseum.

Nikodemus Tessin the Elder, proposed memorial chapel at Veckholm Church for Major General Jakob Casimir De la Gardie, † 1658, brother of Magnus Gabriel De la Gardie.

vilorum i Sparreska gravkoret vid Norrsunda kyrka.¹⁰¹

En förfrågan om ritningar rörande Veckholms kyrka vid nämnda tid kan tänkas ha samband med planeringen av det nya gravkoret. I augusti 1662 bad sålunda De la Gardie sin sekreterare Erik Månsson Hasselgren att uppsöka byggnadsingenjören Johan Peter Kirstenius och »hoos honom affordra dee Planter och afrijtningar han för opgiordt, huariblandh i synnerhet ähr een af kyrckian här widh Ekholmen».¹⁰² De la Gardie hade även tillskrivit Kirstenius rörande dessa ritningar. Enligt ett brev från Kirstenius 1662 översände denne 56 st ritningar, därav 9 rörande Veckholms kyrka.¹⁰³

Det planerade gravkoret möter oss åter i arkivalierna först 1684, då De la Gardie uppger, att han avser att »en ny graf åt min Sal Broder Hr: Jacob byggia låta».¹⁰⁴ Ännu i mars 1695 hade emellertid inga ytterligare åtgärder vidtagits för Jakob Casimir De la Gardies gravkor. Ebba Sparres broder Gustaf Sparre bad då Magnus Gabriel De la Gardie att ombesörja att broderns kista fick ett slutgiltigt vilorum. I Sparreska gravkoret i Norrsunda kyrka förvaras ännu Ebba Sparres kista. Jakob Casimir De la Gardies kista har satts i samband med en stöld av en kopparkista av klockaren i församlingen 1781.¹⁰⁵

Till Jakob Casimir De la Gardies gravkor, som enligt ovanstående planerats vid Veckholms kyrka tror vi oss kunna identifiera ett gravkorsprojekt i Cronstedtska samlingen i Nationalmuseum, CC 2241, 2090 (fig 44, 45). Projektet, som föreligger i plan och sektion, är fogat till en byggnad med snedställd strävpelare, vilkens mått överensstämmer med korsarmen vid Veckholms kyrkas södra sida. Även gravkorets plan (fig 44) med dess blygsamma mått, ca 7,5 × 7,5 m, låter sig infogas vid södra korsarmens östra sida. Vid utformningen av planen har man nödgats taga hänsyn till den äldre byggnaden med dess snedställda strävpelare. Själva gravkoret gestaltas emellertid som ett likarmat kors med en absidformad nisch åt söder. Framför denna är uppställt ett gravmonument som en motsvarighet till Johan De la Gardies baldakingrav i det äldre gravkoret. Monumentet, till vilket trappor leder upp, markeras på planen. På sektionsritningen återges dess närmare utformning.

Generalmajoren framställes till häst på ett högt postament. På sarkofagen nedanför sitter tvenne kvinnofigurer, Viktoria, som räcker generalen segerkransen, och Clio, historiens musa, skrivande i en bok. I nischer i östra och västra korsarmarna är porträttbyster insatta. Intressanta är även de figurer i relief, som är inpassade i svicklarna till andra våningens valvbåge. Valvbågen krönes av en vapensköld. Kupolpartiet är uppbyggt med tio fönsteröppningar, flankerade av joniska pilastrar. Det är sålunda ett vad interiören beträffar rikt gestaltat gravrum, som här träder oss till mötes. Någon ritning till fasadens närmare utformning föreligger tyvärr inte. Ej heller planen ger oss närmare upplysning härom.

Uppförandet av Jakob De la Gardies gravkor

Rörande Jakob De la Gardies gravkor finner vi i det följande sporadiska försök att fullfölja det samma. Under 1600-talets första år koncentrerades byggnadsverksamheten i socknen till Ekholmens gård.¹⁰⁶ Veckholms hospital med dess kyrka fullbordades 1665–66 (se nedan). Vid ungefär samma tid erhöll orgelfasaden i Veckholms kyrka sin skulpterade utsmyckning och förfärdigades bänkinredning i kyrkan. En insats för Veckholms kyrka av betydelse var även klockstapelns uppförande 1668.

Vid denna tid synes De la Gardie ha övergett tanken på Veckholms kyrka som sin egen gravkyrka. Vid Varnhems klosterkyrka, vilkens restaurering han hade återupptagit 1668, utvalde han sålunda sin egen gravplats väster om södra tvärskeppet, som planerades som gravkapell eller minneshall. År 1669 omnämner han ritningar till gravkoret, och gravkammaren rapporteras vara färdigbyggd 1670.¹⁰⁷ Vid Veckholms kyrka återstod dock uppgiften att fullfölja gravkorsprojektet för fadern Jakob De la Gardie samt brodern Jakob Casimir De la Gardie. I Veckholms kyrka var dessutom flera av hans barn begravda. En uppgift i räkenskaperna 1669 gällde sannolikt faderns gravkor. År 1669 utbetalades sålunda 120 dlr kmt i avräkning med dalkarlarna »För grundwahlen som dee gräfvit hafwer till H.H. Grf: Excell:s graf wedh kiörkian». I en specifikation meddelas, att dalkarlen Nils Jönsson hade slutit kontrakt med De

la Gardie att »gräfia en graf widh Ekholms kyrkia siu famn i bredd och längd».¹⁰⁸ Uppgiften kan ses mot bakgrunden att modern Ebba Brahe (född 1596) 1668 kände sig sjuk och svag och skrev sitt testamente.¹⁰⁹ Först efter Ebba Brahes död 1674 igångsattes emellertid arbetet på allvar. Den 24 januari 1675 meddelade Magnus Gabriel De la Gardie sålunda sin son Gustaf Adolf, till vilken han 1673 hade överlämnat Ekholmen, att han »numehra gjort den fullkomliga anstalt at låta förfärdiga» Sahl: H: faders graf widh Weekholms kyrkia», så att arbetet kunde påbörjas första vårdagen.¹¹⁰ De la Gardie bad nu sonen att befordra verket och gå dem tillhanda, som skulle arbeta vid gravkoret, med vad som kunde behövas.

Som byggnadsledare för gravkorets uppförande antog De la Gardie Franz Stimer. I samband härmed och på grund av hans långa tjänstetid upplät De la Gardie åt Stimer hemmanet Hellestad under Ekholmen på livstid.¹¹¹ Denne byggmästare och arkitekt bördig från Elbing i Tyskland hade i början av 1650-talet anlitats av De la Gardie för ombyggnadsförslag till Arensburgs slott på Ösel. Han verkade vidare som byggnadsledare vid Läckö slott.¹¹² Stimer uppgjorde i samband härmed 1654 ritningar till en om- och tillbyggnad av den invid Läckö belägna Otterstads kyrka och ombyggde även flera kyrkor i Läckö grevskap, bl a Mellby och Öglunda.¹¹³ Stimer företrädde en annan byggnadsstil än den rent klassicistiska med en friare och mera germansk prägel och anslöt sig i sina kyrkoplaner ofta till äldre, goticerande former. När han sålunda fick ledningen av byggnadsarbetet vid Jakob De la Gardies gravkor var detta en för honom ovanlig arbetsuppgift. Ett liknande byggnadsföretag hade han emellertid 1671 genomfört vid uppförandet av Ekholmens kapell (se nedan).

Gravkoret torde vid denna tidpunkt ha förts upp till sin nuvarande höjd. Av den storslaget projekterade byggnaden realiserades blott nederpartiet (fig 28). Material och stenhuggararbeten av Markus Hebel fanns av allt att döma i beredskap sedan 1658. Dylika förvarades ännu vid 1700-talets början i två bodar norr om kyrkan.¹¹⁴ Vi får i det följande blott torftiga uppgifter om gravkoret. År 1677 utbetalades en mindre summa till Carl murmästare för arbete på »Ekholms grafwen».¹¹⁵ I januari 1684

skänkte riksmarskalken Johan Stenbock och kungl rådet Anders Torstensson 600 dlr kmt till deras »Sahl. Morbroders grafs reparation». Man synes vid denna tid ha täckt byggnaden med ett provisoriskt brädtak. I mars anskaffades sålunda spik »att befästa sparlaget öfwer grafwen i kyrkan». Med takarbete på gravkoret var vidare en byggmästare Oluf Carlsson från Stockholm sysselsatt i tolv dagar. I maj månad 1684 spånslogs taket på »Nykyrkian eller grafwen».¹¹⁶ De la Gardies avsikt var dock att fullfölja arbetet. I juli samma år framställde han sålunda önskemål att få soldater till arbete vid Ekholmens tegelbruk. Tegel behövdes till Veckholms kyrka och »i synnerhet min Sal. Her faders graf» samt till brodern Jakob Casimir De la Gardies gravkor.¹¹⁷ Reduktionen, som inletts 1680, drabbade emellertid De la Gardie hårt och minskade hans möjligheter att skaffa medel till byggnadsverksamheten.

Fullbordandet av gravkoret efter De la Gardies död

I april 1686 avled Magnus Gabriel De la Gardie på Venngarns slott, som efter reduktionen jämte Höjentorp hade upplåtits åt honom på livstid. I ett antal handlingar i De la Gardieska samlingen i LUB kan vi fram till 1700-talets mitt följa församlingens energiska försök att fullborda det provisoriskt avslutade gravkoret över Jakob De la Gardie. Framför allt gravkorets tak och kyrkans östra gavelmur, som hade öppnats mot gravkoret, vållade församlingen bekymmer. Öppningen i östra gavelmuren var nu tillstängd av en enkel brädvägg. År 1705 skrev kyrkoherden i församlingen till Jakob De la Gardies son Axel Julius om kyrkans besvär med det ofullbordade gravkoret.¹¹⁸ Det provisoriska brädtaket hade då delvis nedfallit och brädväggen framför öppningen i östra gavelmuren var lätt att bryta igenom för tjuvar.

År 1707 fick man avslag på en begäran om 500 dlr smt av De la Gardies indragna medel till gravkorets fullbordande.¹¹⁹ Man framhöll, att han vid fördelningen av arvet efter fadern hade avräknat 7 000 rdr till Jakob De la Gardies gravkor. Församlingen vände sig till berörda medlemmar av ätten De la Gardie, som kunde tänkas vara intresserade av gravkoret, främst riksrådet Axel Julius De la Gardie, död 1710; och Magnus Gabriel De

la Gardies sonhustru Elisabeth Oxenstierna, Ekholmen. Huvudintresset upptogs emellertid efter Magnus Gabriel De la Gardies död av Varnhemsgravkoret. Sonen Gustaf Adolf avled 1695 och hans gemål Elisabeth Oxenstierna insatte under 1700-talets första årtionde all sin kraft på arbetet med inredningen av detta gravkor.¹²⁰ Öster om minnehallen inreddes sålunda här en särskild gravkammare för Gustaf Adolf De la Gardie. Det segdragna fullbordandet av Varnhemsgravkoret nådde sitt slut under 1700-talets andra årtionde.

Först vid tiden omkring 1740 återupptogs problemet med Jakob De la Gardies gravkor åter med kraft. År 1739 upprättades ett besiktningsinstrument, där man beskrev byggnadens dåliga tillstånd.¹²¹ Det provisoriska brädtaket var nu helt förstört, så att regn och snö slog in på valvet och på altaret genom den brädvägg, som avskilde kyrkan från gravkoret. Även Johan De la Gardies gravkor i södra korsarmen krävde reparation. Valvet var sprucket och östmuren »utskuten». En reparation av det förra gravkoret kostnadsberäknades till 4 539: 6 dlr kmt, av det senare till 2 808 dlr kmt. År 1744 annonserade man i Post- och Inrikes Tidningar om gravkorens reparation, varvid arvingar och intresserade skulle anmäla sig före 1 maj 1745.¹²² Eljest skulle gravkoren hemfalla till kyrkan.

Först 1751 anmälde emellertid Axel Julius De la Gardies sonson Pontus De la Gardie, som hemkommit från Frankrike, sitt intresse för gravkoret.¹²³ Denne besökte i slutet av året Veckholms kyrka och förklarade sig villig att iståndsätta Jakob De la Gardies gravkor. Södra korsarmen hade då redan reparerats med hjälp av kollektorer och synes i samband därmed ha införlivats med kyrkorummet (se ovan). Iståndsättandet av Jakob De la Gardies gravkor drog emellertid ånyo ut på tiden. Ännu 1790 klagade man över det förfallna gravkoret (vis prot). Reparationen synes ha ägt rum vid Pontus De la Gardies död följande år, då även en marmorsarkofag över denne uppställdes i gravkoret (se nedan). Vid samma tid genomfördes den omfattande

ombyggnaden av kyrkans yttertak (se ovan). I räknenskaperna för denna tid upptages emellertid icke gravkorets reparation, då den bekostades av Pontus De la Gardies medel.

Vid 1800-talets slut, då intresset för äldre arkitektur och inte minst stormaktstidens byggnader hade vaknat, blev en restaurering av gravkoret aktuell (se ovan). Denna leddes av arkitekten Magnus Isaeus.¹²⁴ Efter Isaeus' död 1890 synes arkitekten E V Langlet¹²⁵ ha övertagit uppgiften. I Veckholms kyrka förvaras sålunda en ritning över gravkorets södra fasad, signerad E V Langlet 1892. Vid detta tillfälle uppsattes Johan De la Gardies gravmonument i östra gravkoret (se nedan).

Förändringar av kyrkobyggnaden under 1900-talet

Under 1900-talet har genomförts ett antal åtgärder, som utförligare behandlas under olika avsnitt.

En inre restaurering ägde rum omkring 1930 enligt förslag av arkitekten Sven Brandel (K-byrån). Ny värmeanläggning installerades, väggar och valv och inredning ommålades. År 1963 restaurerades ånyo kyrkans inre: väggar och valv rengjordes och omkalkades, fönsterkarmar målades, medeltida föremål konserverades. Restaureringen övervakades av konservator Sven Dalén, Stockholm (ATA).¹²⁶

En yttre restaurering genomfördes 1972–73 enligt förslag av S-E Bjerking Ingenjörbyrå AB, Uppsala (K-byrån). Antikvarie Lars Gezelius, Uppsala, var kulturhistorisk kontrollant. Fasadernas spritputsbeklädnad lagades och ersattes delvis med ny puts samt avfärgades i en gul färgton. Gravkorets murar erhöll en rosa färgton enligt framtagningsprov av den ursprungliga putsen. Yttertakens asfaltpreparerade, rötskadade spånbeklädnad ersattes av tryckimpregnerad spån, s k Hälsingespån. Plåtetaljer utbyttes mot nya, hänggrännor och stuprör uppsattes. Skorstenen erhöll nytt rökrör. Ovanpå valven lades värmeisolerande mineralullsmatta. Dräneringsarbeten utfördes. Marken vid vapenhusdörren, som låg högre än kyrkans golv, nedschaktades.

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altarbordet är inklätt med grönmarmorerat trä. — Halvcirkelformad altarring, indelad i rektangulära fält, åtskilda av kannelerade pilastrar. Grönmarmorerad med förgylld dekor. Knäfallspall och bröstvärn är klädda med grönt ylle, vävt av fru Karin Lennartsson, Basta (inv 1963–).

Medeltida altarskåp

Altarskåp av ek, skulpterat, krederat, målat och förgyllt (fig 46)^{126a}. Corpus har två par dörrar och förhöjt mittparti med två separata dörrar. Nederst predella. I corpus samt i en nisch i predellans mittparti framställs skulpterade scener. Dörrarna bär målade framställningar på in- och utsidorna.

Huvudscenen i corpus' mittparti återger korsfästelsen (fig 47). Jesus omges av två änglar samt flankeras av de båda rövorna. Området runt korsets fot är fyllt av figurer, perspektiviskt framställda: i förgrunden t v Maria, dignande i Johannes armar samt omgiven av Maria från Magdala och Maria, Jakobs moder. Runt korset ridande figurer, bland vilka urskiljes den från sin blindhet botade Longinus, vilken för ena handen till sitt öga, och t h den gode hövitsmannen, som lyfter handen, pekande mot Kristi kors (fig 48). I mittpartiets baldakin två mindre scener: t v Jesus avklädes manteln, t h Jesus i dödsriket.

Corpus' vänstra sidoparti återger »Ecce Homo». Den törnekrönte, gisslade Jesus föres ut på Pilati trappa, nedanför vilken folket begabbar honom (fig 49). Under trappan två pojkar, som gäckas med en apa. I baldakinen ovanför två mindre scener: t v gisslandet, t h törnekröningen. Mellan scenerna konsolför en mindre statyett, som nu saknas.

Corpus' högra sidoparti återger Kristi begråtande (fig 50). I baldakinen är infattade två mindre scener: t v Kristus bäres till graven, t h gravläggningen (fig 51). Även här saknas den mindre statyett, som haft sin plats mellan scenerna. I en bågformad nisch i predellans mittparti framställs den helige Laurentius' martyrium, visande hur helgonet halsträs på ett galler (fig 52).

De målade scenerna å dörrarna till corpus återger, då altarskåpet är öppet, från vänster till höger: Jesus gripes i örtagården, Jesus rannsakas inför Pontius Pilatus, uppståndelsen och himmelfärden (fig 54, 55). Å dörrarna till corpus' förhöjda mittparti framställs t v den heliga Birgitta, t h hennes dotter Katarina av Vadstena.

Då altarskåpet slutes, bär dörrarna målade framställningar ur Johannes Döparens historia, från vänster till höger: Johannes predikar och döper i floden Jordan, Jesus döpes av Johannes, Johannes bestraffar Herodes, Johannes' halshuggning (fig 53). Å dörrarna till corpus' förhöjda mittparti återges S Eskil, Södermanlands apostel, och S Sigfrid, Smålands apostel.

Predellan bär fyra målade vapen, från vänster till höger: i svart sköld gul örnfot (Jakob Ulfsson); i svart sköld tre gula kronor (riksvapnet); kvadrad sköld, 1 och 4 gul, 2 och 3 röd (Tott); i svart sköld gult huvudlöst troll (Trolle). Sköldarna är försedda med upphängningsremmar.

Altarskåpet står på en underbyggnad med voluter i hörnen. Å dennas mittparti ett rektangulärt fält med följande inskrift: CRUX CHRISTI NOBIS TOTIVS. / BEATITUDINIS CAUSA EST. ITEM. / MEMORIA CRUCIFIXI CRUCIFIGAT / IN NOBIS OMNE VITUM: AVGVSTINVS (=»Kristi kors är för oss orsaken till all salighet». Likaså: »Minnet av den korsfäste korsfäster i oss all synd». Augustinus.)

De skulpterade scenerna är krederade och rikt förgyllda. Å dräktbårderna majuskelskrifter. De målade scenerna har följande huvudfärger: blått, brunt, rött och grönt. En tavla på altarskåpets baksida bär inskriften: MÅLAD / OCH / FÖRGYLD / AF / AND: EKLUND / ÅR / 1757.¹²⁷ Altarskåpet konserverades 1952 av konservator Sven Dalén, varvid alltför störande äldre retuscheringar av dörrarnas målningar borttogs (ATA).

Altarskåpet bär å pilastrar, som åtskiljer scenerna i corpus, Brysselstämplar (fig 56). J Roosval har med ledning av dessa samt på grund av den karakteristiska figurframställningen hänfört altarskåpet till en mästare, som har utgått från Jan

Bormans verkstad i Bryssel men med en livligare mindre aristokratisk stil än denne.¹²⁸ Mästaren till Veckholms altarskåp synes ha överflyttat sin verkstad till Antwerpen. Ett passionsaltarskåp i Ytterenhörna med samma innehåll i corpusframställningen som Veckholms altarskåp samt ett altarskåp i Nordingrå, båda med Antwerpens stämplars kan sålunda hänföras till samma krets.¹²⁹ Med ledning av Veckholm-altarskåpets Brysselstämplars får man antaga, att det har utförts vid den tid, då mästaren stod i direkt förbindelse med Jan Bormans verkstad.

Hållpunkter för altarskåpets datering ger predellans vapen. Vapnen för ätterna Trolle och Tott kan hänföras till Erik Trolle och hans maka Ingeborg Filipdotter Tott, med vilken han 1487 ingick äktenskap och därmed övertog Ekholmen (se inledn). Erik Trolle valdes 1512 till riksföreståndare av riksrådet, men valet omintetgjordes av Sten Sture d y. Riksvapnet på altarskåpet synes erinra om den korta period, under vilken Erik Trolle innehade ämbetet. Donator till altarskåpet var av vapnet att döma även ärkebiskop Jakob Ulfsson, vilken 1514 frånträdde sitt ämbete till förmån för Erik Trolles son Gustaf Trolle.

De målade framställningarna till corpus' förhöjda mittparti visar, att altarskåpet var utfört för Sverige. Målningarna av Smålands och Södermanlands apostlar hänсыftar av allt att döma på de jordegendomar, ätten Trolle innehade i dessa landskap. Målningarna av den heliga Birgitta och hennes dotter Katarina av Vadstena antyder förbindelse med Vadstena klosterkyrka. Rörande ägare till Ekholmen äger vi kännedom om att Sten Stures mormors far Karl Ulfsson av Tofta begrovs i Vadstena klosterkyrka och att Sten Sture d ä:s illegetima dotter Birgitta dog som nunna i Vadstena.

Medeltida träskulptur, krucifix

Stående madonnafigur, skuren i ek (fig 57, 58). Maria bär krona, fotsid livklädnad, sammanhål-

len av ett bälte, brett draperad mantel och ett dok, som faller över axlarna. Håret är utformat i korkskruveliknande lockar. Barnet bär en fotsid kolt. Barnets vänstra hand är avslagen. Karnation samt å dräkterna spår av förgyllning; rester av blå färg i mantelns foder samt röd färg i livklädnaden. Höjd 143. Nordtyskt arbete från 1400-talets början. Konserverades 1965 av konservator Sven Dalén, då påmålningar från tidigare restaureringar avlägsnades och polykromien fästes (ATA).

Stående manligt helgon, skuret i lövträ (fig 59, 60). Den vänstra handen håller en bok; höger hand pekar mot ett nu förlorat föremål på boken, sannolikt Guds lamm. Helgonet bär livklädnad och mantel. Fötterna är nakna. Karnation samt spår av förgyllning, röd och blå färg. Höjd 165. Svenskt arbete (?) från 1400-talets förra del. Klädnaden samt de nakna fötterna kunde antyda, att figuren framställer en apostel. Om boken har burit ett lamm, är det dock Johannes Döparen som avses. Konserverad samtidigt med madonnafiguren 1965 (ATA).

Triumfkrucifix av snidat, målat och förgyllt trä (fig 61). Kristusbilden, skuren i lövträ, bär törnekrona med långa, spretiga taggar. Inskriftsband ovanför Kristi huvud. Korset avslutas med fyrpassformade ändplattor med upphöjda kantlister. I fyrpassen framställes de fyra evangelistsymbolerna. Kristusbilden är målad i grått, ländklädet samt korset i blått och guld. Svenskt arbete från 1400-talet.

Krucifix av svartmålat trä med inläggningar i sköldpadd. Höjd 74. På altaret. Upptages tidigast i inv 1774.

Kristusbild, bröstbild, av gips, målad i blågrått och brunt. Signerad: JARL. Höjd 33. Utförd av artisten Jarl från Wien 1920 till söndagsskolans altare (inv 1963–). På den fristående väggpilastern vid ingången till södra korsarmen.

Nischskulpturerna i De la Gardieska gravkoret

Till De la Gardieska gravkorets skulpturala utsmyckning hör fyra allegoriska figurer, insatta i

Fig 46. Altarskåp utfört av en mästare från Jan Bormans verkstad i Bryssel, öppet och slutet. Enligt vapen gåva av rådsherren, lagmannen i Uppland Erik Trolle och hans hustru Ingeborg Tott samt ärkebiskop Jakob Ulfsson. 1500-talets början. Foto 1972.

Polyptych executed by a master from Jan Borman's workshop in Brussels, open and closed. According to coats-of-arms donated by Erik Trolle and his wife Ingeborg Tott and Archbishop Jakob Ulfsson. Early 16th century.

Fig 48. Den från sin blindhet botade Longinus, en av de runt korset ridande figurerna. Foto 1972.
Longinus, cured of his blindness, one of the mounted figures round the Cross.

Fig 47 (t v). Altarskåpets mittparti. Huvudscenen återger korsfästelsen; t v Ecce Homo, t h Kristi begråtande. Målningarna till corpus' förhöjda mittparti framställer t v den heliga Birgitta, t h hennes dotter Katarina av Vadstena. Foto 1972.

The central panel of the polyptych. The main scene is the Crucifixion; left Ecce Homo, right, Lament for Christ. The paintings flanking the upper part of the panel are of (left) St Bridget and (right) her daughter, Katarina of Vadstena. Left.

Fig 49. Detaljer av Kristus samt å motstående sida av den begabbande hopen i scenen »Ecce Homo» på corpus' vänstra sidoparti. Foto 1973.

Details of Christ and, on the opposite side, of the mocking crowd in the Ecce Homo scene of the left side of the central panel.

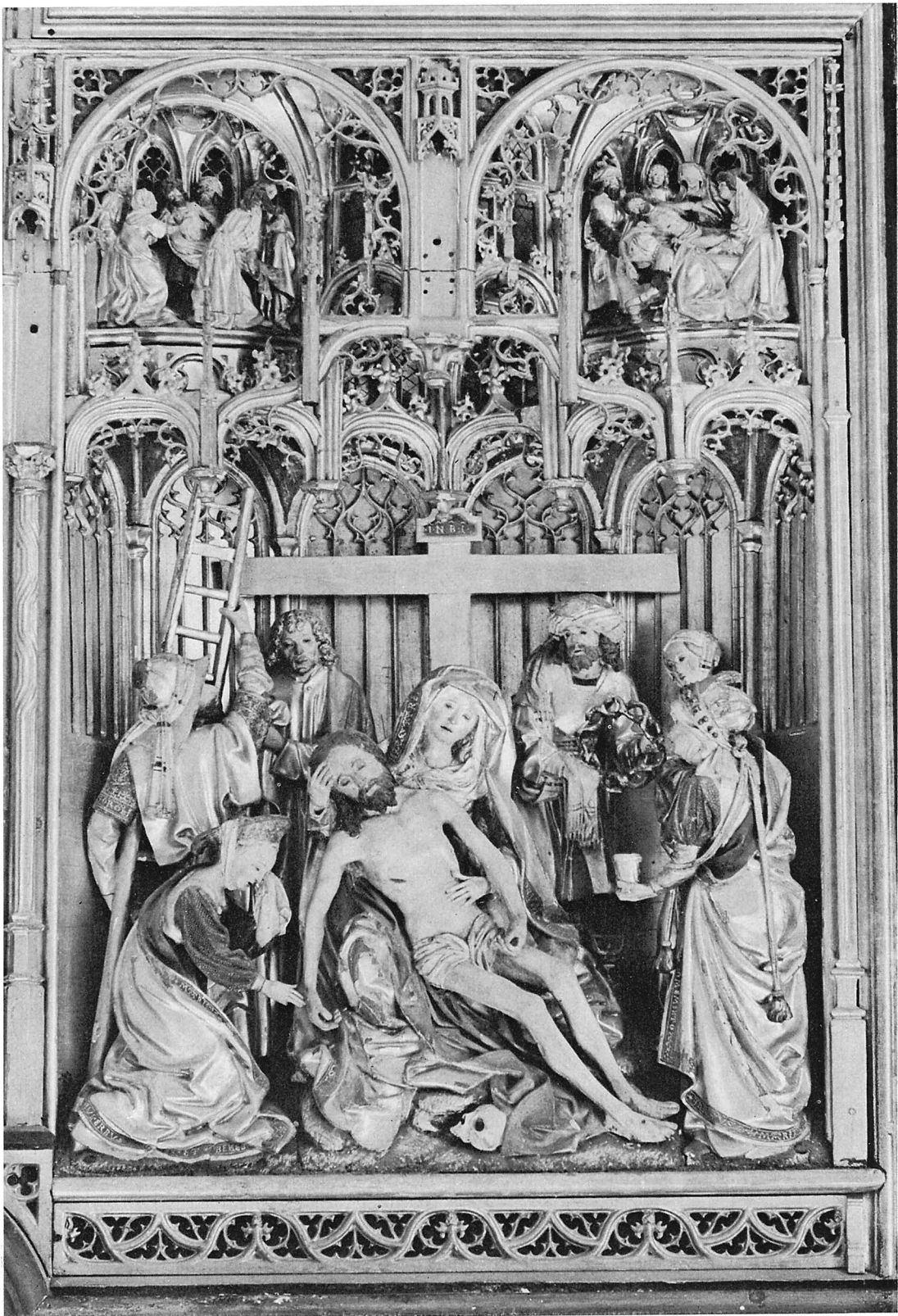

Fig 50 (t v). Kristi begråtande på corpus' högra sidoparti. Å motstående sida detaljer. Foto 1972.

Left. Lament for Christ on the right side of the central panel. Details on the opposite side.

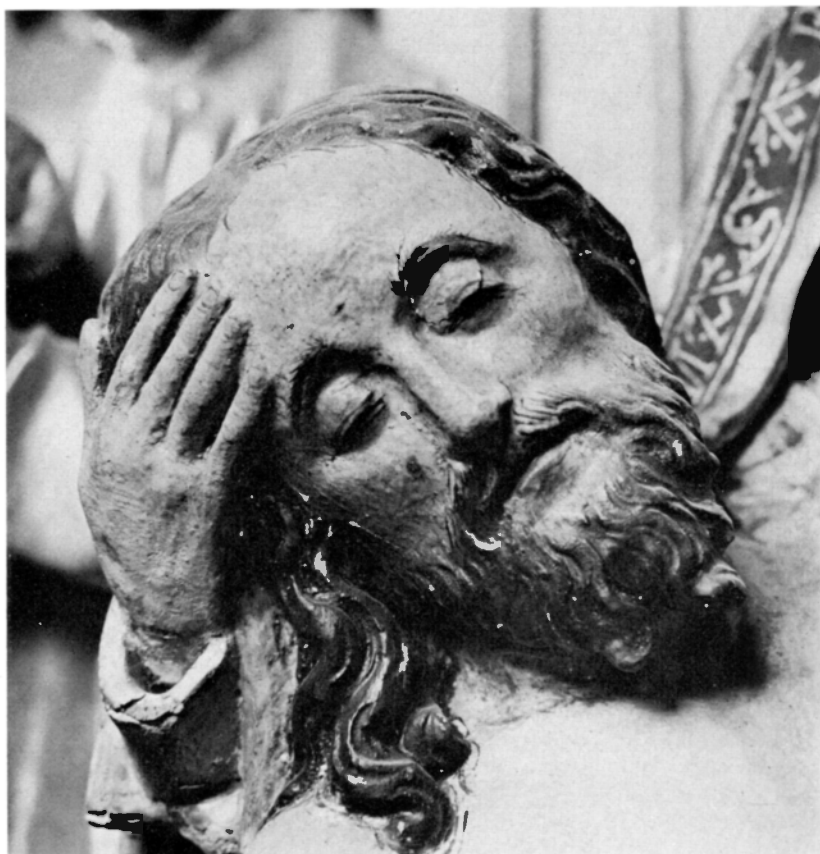

Fig 51. Gravläggningen. En mindre scen infattad i baldakinen ovanför corpus' högra sidoparti. Foto 1972.

The Deposition. A small scene in the baldachin above the right part of the main panel.

Fig 52. Den helige Laurentius' martyrium, framställt i en nisch i predellans mittparti. Foto 1972.

The martyrdom of St Lawrence, in a niche in the central part of the predella.

Fig 53. Johannes predikar och döper i floden Jordan, Jesus döpes av Johannes. Detaljer av altarskåpets målade scener, då det är slutet. Foto 1972.

St John preaching and baptising in the River Jordan, the Baptism of Christ. Details from the painted scenes of the closed polyptych.

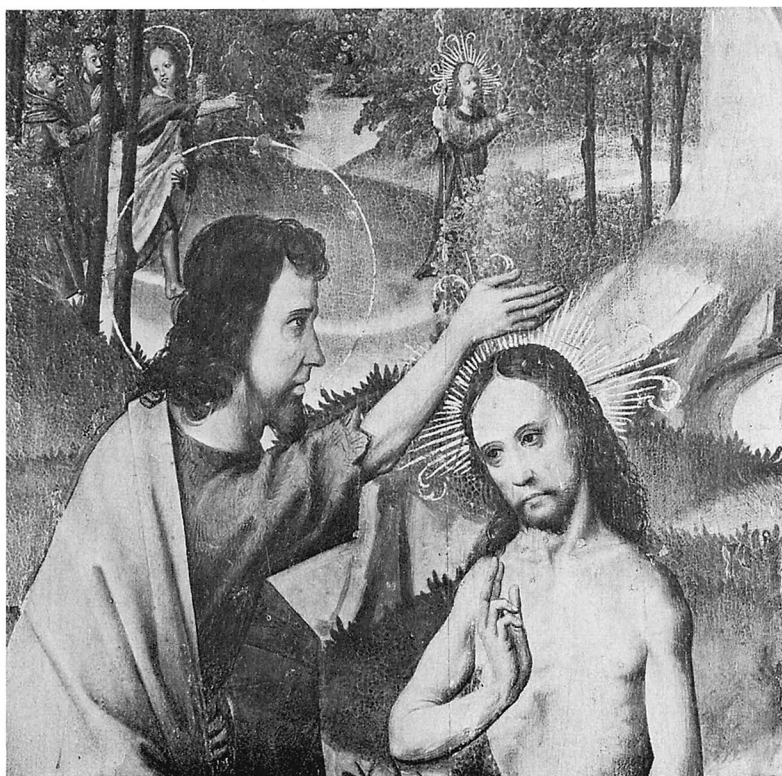

Fig 54. Jesus gripes i örtagården och Jesus rannsakas inför Pontius Pilatus. Målade scener på dörrarna till corpus' vänstra sidoparti. Foto 1972.

Jesus taken captive in the garden, and Jesus before Pontius Pilate. Painted scenes on the doors of the left part of the main panel.

Fig 55. Uppståndelsen och himmelfärden. Målade scener på dörrarna till corpus' högra sidoparti. Foto 1972.

The Resurrection and the Ascension. Painted scenes on the doors of the right part of the main panel.

Fig 56. Brysselstämpel på pilaster mellan scenerna i corpus. Foto 1973.

A Brussels mark on a pilaster between the scenes in the main panel.

Fig 58. Å motstående sida, detalj av madonnafiguren fig 57. Foto M Bratt-Gustafsson 1964.

On the opposite side, detail of the figure of the Virgin.

högt belägna nischer i den östra korsarmen samt i norra och södra korsarmarnas östra väggar (fig 62 a, b). Skulpturerna, som är utförda av stuck eller möjligen trä med stuckpåläggningar framställer fyra stående figurer med olika attribut, hänsyftande på krig och fred. 1. Virtus, iklädd höftskyнке av djurhud; i höger hand en klubba. — 2. Gloria (?), iklädd romersk rustning, med murkrona på huvudet, stödjande ena handen mot ett föremål (en lur /?/), lindat med lager. — 3. Pax i veckrik klädnad; i höger hand skriftrulle, i vänster hand olivkvist. — 4. Viktoria i veckrik klädnad, med diadem smyckat av stjärnor samt lindat svärd med lagerkrans vid fästet. Höjd nr 1–4 ca 180.

Den 1 maj 1660 slöt De la Gardie kontrakt med bildhuggaren Henrik Lichtenberg rörande visst arbete för Jakob De la Gardies gravkor.¹³⁰ Enligt kontraktet skulle bildhuggaren åtaga sig »auff

Fig 57. Madonnafigur, skuren i ek. Nordtyskt arbete från 1400-talets början. Foto M Bratt-Gustafsson 1964.

Carved oak Virgin. North German work from the early years of the 15th century.

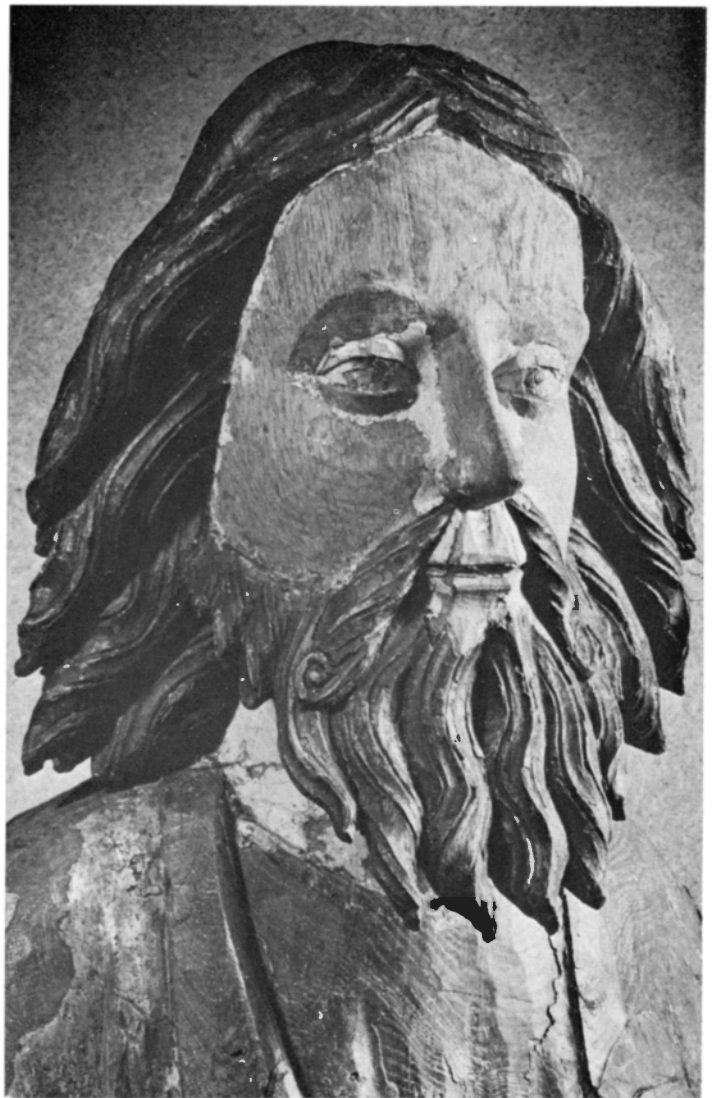

Fig 60. Detalj av träskulpturen fig 59. Foto M Bratt-Gustafsson 1964.
Detail from the wooden figure in figure 59.

Fig 59. Johannes Döparen (?). Träskulptur av svenskt arbete, 1400-talets förra del. Foto M Bratt-Gustafsson 1964.

St John the Baptist (?). Wooden sculpture, Swedish work, first half of the 15th century.

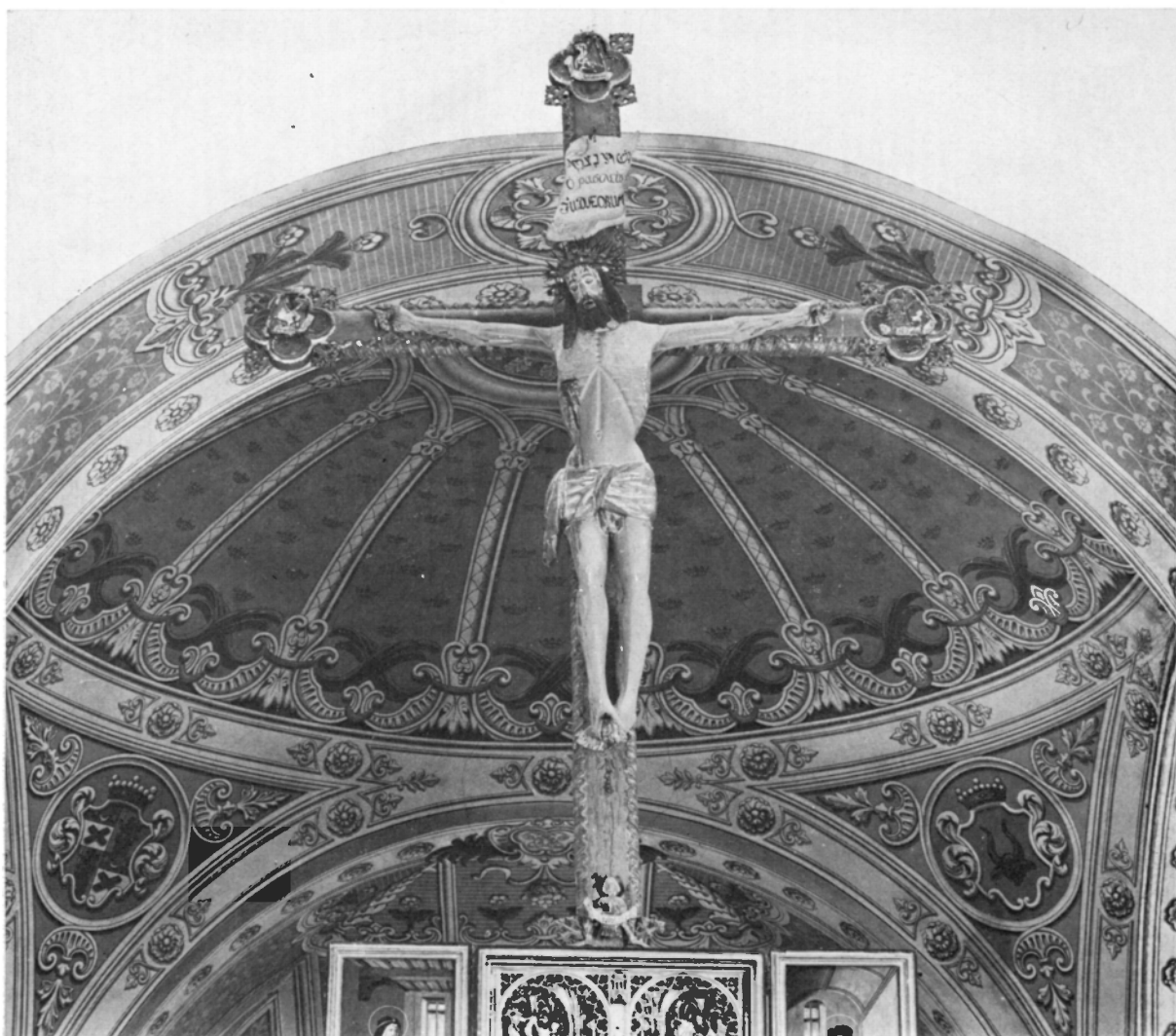

Fig 61. Triumfkrucifix. Svenskt arbete från 1400-talet. Foto 1973.
Rood, 15th century Swedish work.

orth und weise wie es Ihm angedeutet werden soll, in allerhand zierlicher arbeit und sculpturen bis zu gänzlichen vollführung zu ververtigen». Denne bildhuggare, som med detta kontrakt trädde i De la Gardies tjänst, möter vi åren 1661–65 och 1669 vid Jakobsdal, där han bl a utför skulpturutsmyckningen i slottskapellet samt två figurer till slottets frontespis.¹³¹ Även till Riddarhusets båda frontespiser levererade Lichtenberg på 1660-talet den skulpturala utsmyckningen.¹³² En jämförelse

med figurerna från Riddarhusets frontespiser, som nu är nedtagna och ersatta av kopior, visar att de stilistiskt står nära de manliga nischfigurerna i Veckholms kyrka. De båda kvinnliga figurerna har av Bertil Waldén hänförs till bildhuggaren Hans Jerling,¹³³ vilken 1665 erhöll betalning för två skulpturer »Victoria och Pax».¹³⁴

Hans Jerling anlätades även samma år för skulpturutsmyckning av kyrkans orgelfasad (se nedan).

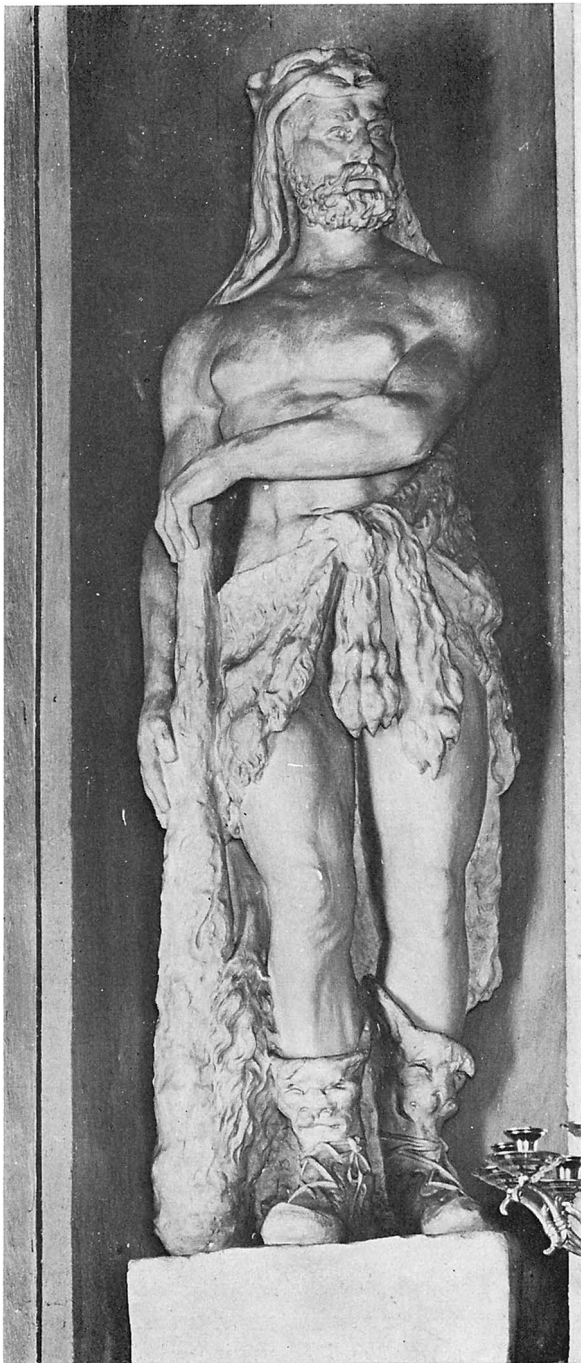

Fig 62a. Virtus (Tapperheten) och Gloria? (Åran). Skulpturer i stucc eller möjligen trä med stucc-påläggningar av bildhuggaren Henrik Lichtenberg. Omkring 1660. Insatta i nischer i De la Gardieska gravkoret. Foto B Waldén. ATA.

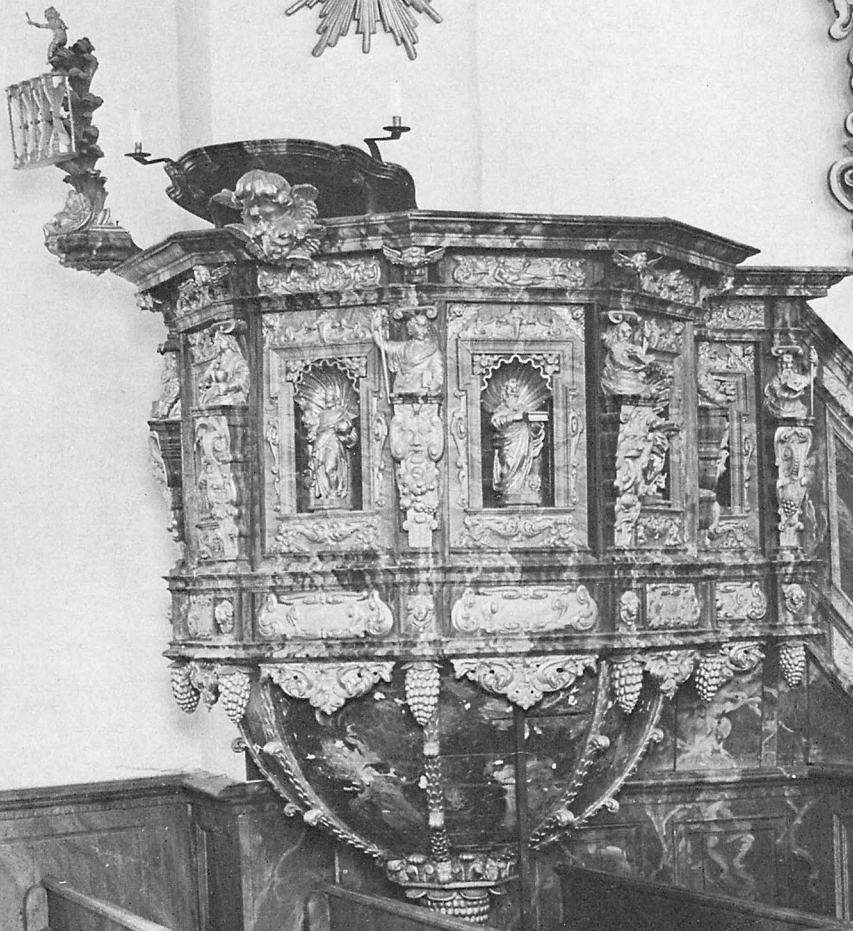
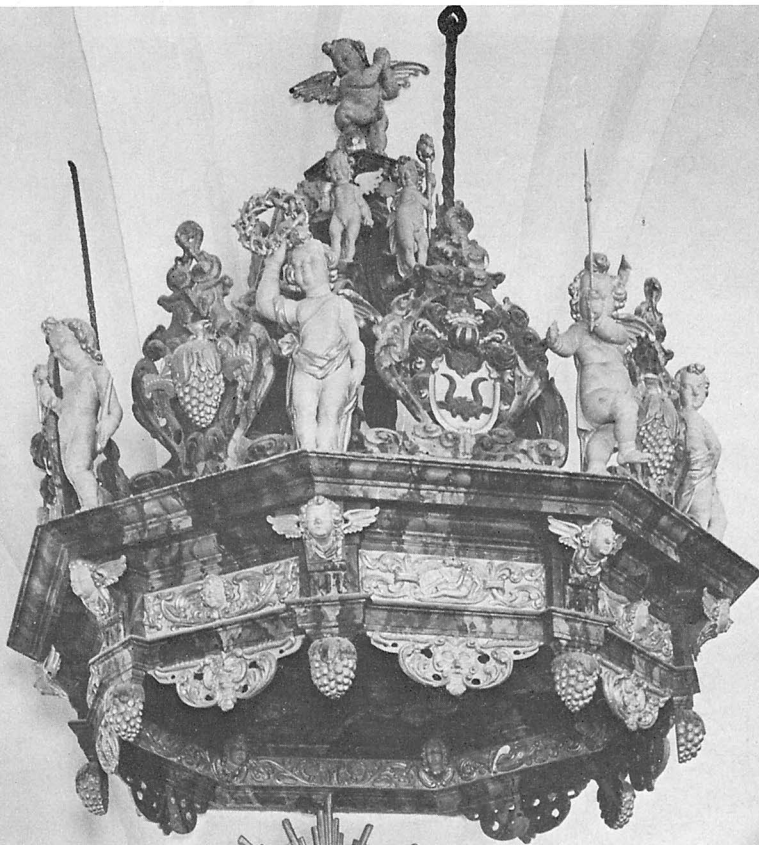
Virtus and Gloria? Sculptures in stucco, or perhaps wood with stucco application by Henrik Lichtenberg, c 1660. In niches in the De la Gardie memorial chapel.

Fig 62 b. Pax (Freden) och Viktoria (Segern). Skulpturer av bildhuggaren Hans Jerling 1665. Insatta i nischer i De la Gardieska gravkoret. Foto B Waldén. ATA.

Pax and Victoria. Sculptures by Hans Jerling, 1665. In niches in the De la Gardie memorial chapel.

Predikstol

Predikstol av snidat, målat och förgyllt trä, bestående av polygonal korg med pokalformat underrede, ljudtak samt trappa med bröstvärn och dörr (fig 63–66 b). I T-formade fält å korgens sidor är upptagna nischer, i vilka följande figurer är insatta, från vänster till höger; Johannes och Matteus med respektive evangelistsymboler, Kristus med världsklotet, evangelisterna Markus och Lukas med respektive symboler, Johannes Döparen med lamm och Paulus med nedåtriktat svärd. Korgens hörn smyckas av hermpilastrar framställande apostlar, från vänster till höger: Petrus, Andreas, Johannes, apostel med stav och bok, apostel med stav och bok, apostel med bok, apostel med förlorat attribut samt apostel med stav och bok. Hermpilastrarna är nedanför figurerna utformade med broskverksornamentik, masker och änglahuvuden. I hörnen ovanför och nedanför pilastrarna änglahuvuden. Under korgens listverk smala rektangulära relieffält med framställningar av änglahuvuden samt en dygd, Prudentia, infattade i broskverksornament. Korgen är i övrigt rikt dekorerad med broskverksornament och avslutas nedtill av hängande ornamentplattor med ansiktsmasker samt i hörnen druvklasar. På väggen bakom predikstolen snidad Jehovahsol.

Runt de polygonala ljudtakets listverk är uppställda putti med Kristi pinoredskap; mellan dessa vapensköldar, av vilka tre bär vapen för ätterna De la Gardie, Oxenstierna och Posse, hänsyftande på Johan De la Gardie och hans hustrur i första och andra giftet Catharina Oxenstierna och Görvel Posse. De övriga sköldarna smyckas av druvklasar och frukter. Ljudtaket är ovanför listverket pyramidformat uppbyggt med putti i mindre skala än listverkets figurer. Under takets listverk relieffält, framställande varannan en kvinnlig dygd, varannan ett änglahuvud, infattat i broskverksornament. Dygderna Caritas, Spes och Fides återges liggande

med sina attribut; i bakgrunden en stad. Ljudtaket avslutas nedtill i likhet med predikstolskorgen av hängande ornamentplattor och druvklasar av samma utförande som predikstolskorgens. Takets undersida smyckas av snidade änglahuvuden med en duva i mitten.

Predikstolstrappans bröstvärn indelas i bågfält, inom vilka är insatta skulpturer, framställande tre biskopar samt aposteln Filippus. Bågfälten omges av bandfläta i plattskärning. Mellan bågfälten står på konsoler fem snidade dygder: Fides, Prudentia, Caritas, Temperantia och Fortitudo. Bröstvärdet krönes av en kartusch med inskriften: ANNO / · 1 · 6 · 40 / · DEN · 2 · / · IVLI. På barriären även en hermpilaster med framställning av aposteln Tomas. Dörrromfattning med hermpilastrar med framställningar av apostlarna Simon och Matthias. Dörrkrönet med änglahuvud flankeras av dygderna Spes och Justitia, den senare skadad.

Predikstolen är marmorerad i grågrönt med förgyllda och vitmålade figurer och ornament; korgens fält är marmorerade i rödgrönt med nischer målade i blått. Inskrift på trappbarriärens insida: FÖRG: OCH MÅHL / ANNO / 1756.

Enligt ljudtakets vapen samt inskriftskartuschen på trappbarriären med dateringen den 2 juli 1640 är predikstolen utförd till minne av Johan De la Gardie, död den 5 mars 1640. En kartusch å överbyggnaden till Johan De la Gardies gravmonument bär samma årtal och datum »den II iuli», vilket synes hänsyfta på begravningen. Som Hans Rabén har påvisat upptages bildhuggaren Hans Hebel i Ekholmens räkenskaper i början av 1640-talet för arbete rörande Veckholms kyrka. Brodern Markus Hebel, som i slutet av 1630-talet och i början av 1640-talet utförde fasadskulpturer för Jakob De la Gardies Makalös, förekommer 1646 i Ekholmens räkenskaper.¹³⁵ Sannolikt kan båda dessa bildhuggare sättas i samband med predikstolen. Dess kraftiga plastiska utformning och inte minst nischfigurernas rörliga veckbehandling talar för att delar

Fig 63. Predikstol från bröderna Hans och Markus Hebels verkstad. En kartusch på trappbarriären bär årtalet 1640. Delar av skulpturutsmyckningen sannolikt från 1650-talet. Foto 1973.

Pulpit from the workshop of the brothers Hans and Markus Hebel. A cartouche on the staircase gives the date 1640. Parts of the sculptural ornamentation are probably from the 1650's.

Fig 65 a. Bokbräde med änglar samt relieffält under predikstolskorgens listverk. Foto 1973.

Bookrest with angels and relief panel below the fillet of the pulpit.

Fig 64 (t v). Kristus med världsklotet, träskulptur insatt i nisch i predikstolskorgen. Foto 1973.

Christ with globe, wooden figure in a niche in the pulpit. Left.

Fig 65 b. Hermpilaster med apostlafigur i predikstolskorgens hörn. Foto 1973.

Herm pilaster with figure of apostle on the corner of the pulpit.

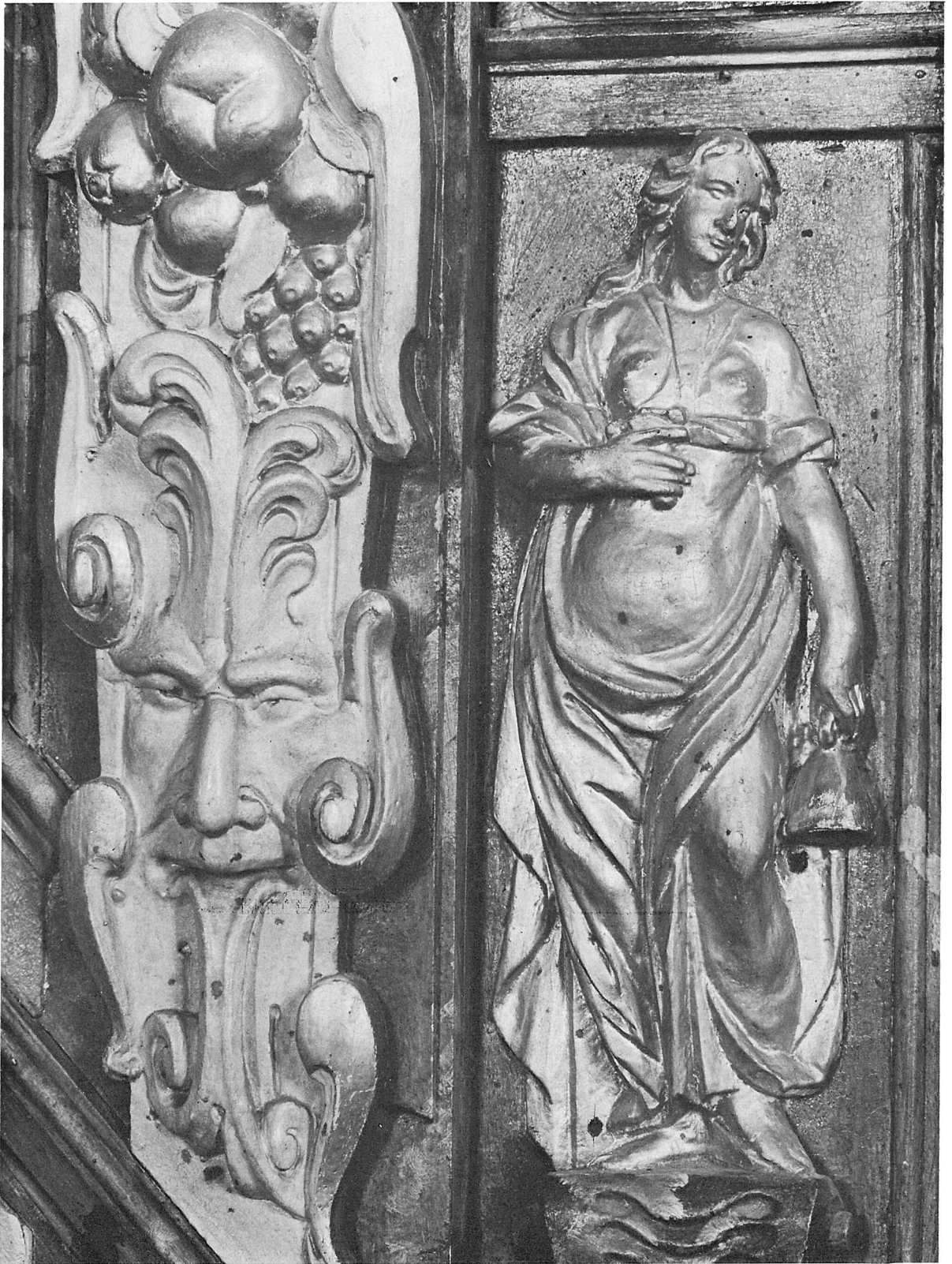

Fig 66 b. Biskop, flankerad av två dygder, Caritas (Kärleken) och Temperantia (Måttfullheten) på predikstolstrappans barriär. Foto 1973.

Bishop, flanked by two virtues, Caritas and Temperantia, on the barrier of the pulpit staircase.

Fig 66 a (t v). Fides (Tron), träskulptur på predikstolstrappans barriär. Ansiktsmask på hermpilaster. Foto 1973.

Fides, wooden sculpture on the barrier of the pulpit. Mask on a herm pilaster. Left.

av skulpturutsmyckningen har tillkommit senare än inskriftskartuschens årtal. En uppgift i ett byggnadsmemorial 1654 kan tänkas avse detta arbete. Bland byggnadsfolket vid Ekholmen upptages här mästare Markus med sin bror och fyra gesäller, vilka skulle förfärdiga portaler, spisar och vad som behövdes till kyrka, altare och predikstol.¹³⁶ Vid 1650-talets mitt synes De la Gardie ha planerat utbildning i skulpturutsmyckning vid Ekholmen. I mars 1654 utsåg han sålunda åtta drängar, av vilka Markus Hebel skulle upplära fyra i snickarämbetet samt fyra i stenhuggarämbetet och belätnidande.¹³⁷ Bildhuggaren fick följande år tillstånd att ha fler lärodrängar, om han så önskade.¹³⁸ Det var sålunda vid Ekholmen denna tid en sjudande aktivitet vad skulpturarbetet beträffar. Predikstolens ovanligt rika figurutsmyckning kan tänkas vara ett resultat av denna.

Flera predikstolar i grannskapet har tidigare av Rabén knutits till Hans Hebel, såsom predikstolarna i Torsvi 1645, Lillkyrka 1649, Torstuna och Bro 1650, Löt och Långtora odaterade.¹³⁹

Timglas

Timglas för fyra glas på ståndare av snidat trä i form av en palmkvist, krönt av en ängel; nederst

rocaill. Grönmålad, ängel och rocaill förgyllda. Höjd 74. Fästat vid predikstolskorgen. Upptages som nyförvärv i inv 1739 (supplement).

Bänkinredning

Kyrkan har sluten bänkinredning (fig 21, 22). Gavlarna indelas av rektangulära fält med halvcirkelformiga bågar upptill och nedtill, dörrarna av bredare rektangulära fält med en halvcirkelformig båge upptill. Överst profilerat listverk. Bänkinredningen är marmorerad i grågrönt med gavelfält marmorerade i blått samt dörrfält i rött. På insidan av en bänkdörr i norra bänkkvarteret är framtagen en målad inskrift med årtalet 1667, som synes åsyfta bänkinredningens tillkomstår. Nedanför är målat årtalet 1926, hänsyftande på en restaurering detta år. Enligt ett restaureringsförslag av arkitekten Sven Brandel 1926 skulle bänkarna göras bekvämare medelst breddning av sitsarna och tillbakalutande av ryggarna (K-byrå). Bänkinredningen, som var målad i gulvitt med ljusbrun färg under, skulle enligt Brandels förslag ommålas i grönbå marmorering. I norra bänkkvarteret vid predikstolen kvarstår bänkar med smalare sitsar.

Längst fram i norra bänkkvarteret är anordnad en herrskapsbänk, omfattande två bänkrader (fig

Fig 67. Herrskapsbänk i norra bänkkvarteret. 1600-talets första hälft. Foto 1973.

Gentry pew in the N block of pews. First half of 17th century.

67). Gavlarna har kvadersmyckade, refflade hermpilastrar, dörrarna ovalt fält, omgivet av bandfläta i plattskärning. Ovalen är infattad i en spegel, omgiven av rankor i plattskärning. Överkanten är utarbetad med tandsnitt samt en fris med ett triglyfliknande motiv. Bänken är grågrönmarmorerad, det ovala fältet marmorerat i blått, spegeln i rödgrönt. Pilastrarna är målade i vitt. Rikt utformade genombrutna gångjärnsbeslag, svartmålade mot rödmålad bakgrund. Bänkens utsmyckning återkommer på bänkinredningar och predikstolar, daterade till 1600-talets första hälft.¹⁴⁰ Hermpilastrarna och den triglyfliknande frisen återfinns så-

lunda på predikstolarna i den närbelägna Överselö kyrka samt i Solna kyrka, daterade till 1640-talet.

Till bänkinredningen i södra korsarmen har använts delar av äldre bänkskärmar eller korskrank med rektangulära speglar samt övre listverk med tandsnitt.

Enligt en bänkdelningslängd 1717 hade kyrkan då 25 kvinnofolks- och 20 manfolksbänkar.¹⁴¹

Korstolar

Korstolar av snidad ek, av svängda armstöd indelade i sex platser med uppfällbara säten (fig 68). Armstöden är anbringade i en höjd avsedd för stå-

Fig 68. Korstolar av snidad ek. Högt ryggstycke med nedhängande baldakin. Gavlar med figurframställningar i relief. 1500-talets början. Foto 1973.

Choir stalls, carved oak. High backs with canopies. Figure reliefs on the ends. Early 16th century.

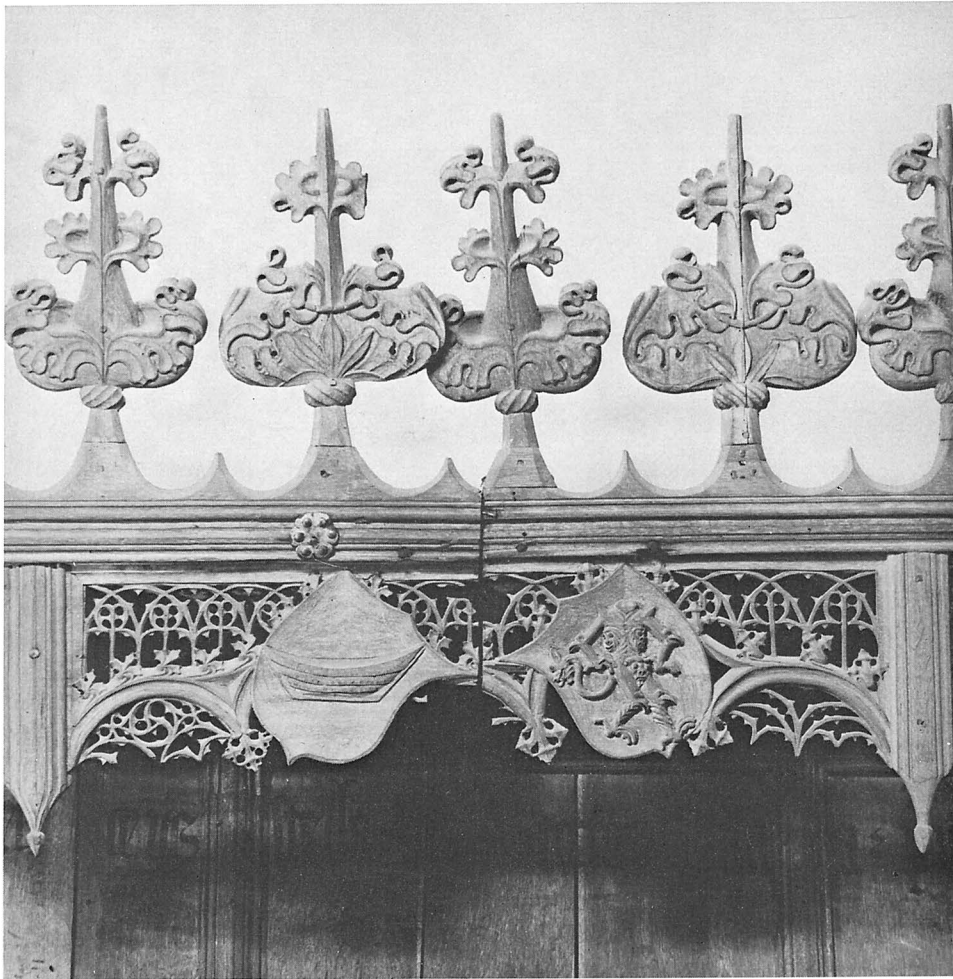

Fig 69. Detalj av korstolarnas baldakin med infattade vapen. Foto 1973.

Detail of canopy of choir stalls, with coats-of-arms.

ende. Högt ryggstycke samt bänkskärm med snidade gavlar. Under ryggstyckets övre list löper en nedhängande genombruten baldakin, i vilken följande vapen är infattade: Sture, Tott, Gumsehuvud, Bjelke, Örnfot, Bonde, Trolle och Tott (fig 69). På ryggstycket nedanför baldakinlisten är i svart målad följande inskrift i majuskler: SALUE MARIA PIA ROSA SPLENDIDA FLORIDA VITIS SIS SUNA¹ MITIS : RECOLENTIS : TE COLO : DYO : SOL : RELUCEUS² STELLA : MEIS³ : [...] ⁴: PULCRA : PUELLA (= Var hälsad, du fromma Maria, praktfulla ros, blomstrande vinranka. Må Du vara en mild måne åt den som tillber Dig ... Lysande sol, havsstjärna, ... sköna jungfru).^{141a}

Ryggstycket krönes av snidade spetsar med krabblignande bladskott med nedtill breda, frodiga

njurformigt sammanhållna blad. Gavelstyckena är rikt skulpterade med framställningar i relief. Det östra gavelstycket har två framställningar under baldakiner: S Sebastian (fig 70) och S Erasmus med grytan; staven förlorad. Å det västra gavelstycket återges Jesse rot, en bladranka stigande ur Jesse bröst med sju profeter i bröstbild med språkband (fig 71, 72). På de senare spår av inskrift. På ett språkband urskiljes namnet Josafat. Bänkskärmens gavelstycken har snidade figurer i relief, insatta i bågfält. Det östra gavelstycket: Barbara med torn; i bågfältet är snidat Sparrevapnet (fig 73). Det västra gavelstycket: Johannes Döparen med lamm på bok; i bågfältet en sköld med majuskeln E (fig 74). Skärmens gavelstycken avslutas upptill av sädeskärvar. Inv 1829 uppger, att korstolarna

hade avskurits på mitten och ena hälften vänts mot altaret för att ge rum åt andra bänkar. Spår efter avskärningen synes å ryggstyckets västra gavel.

Framställningen av Jesse rot med profeterna är inspirerad av den under medeltiden gängse föreställningen av Kristi stamträd. Den förekommer exempelvis på korstolarna i Kölnerdomen från 1300-talet.¹⁴² Ett gavelstycke från korstolar i Västerås domkyrka visar en liknande framställning.¹⁴³ En brudbänk i Svinnegarns kyrka har armstöd från en senmedeltida korstol av likartad utformning som Veckholms kyrkas korstolar.¹⁴⁴

Baldakinlistens vapen synes hänsyfta på ägare till Ekholmen. Sture- och Tottvapnen kan hänföras till Sten Sture d ä och hans maka Ingeborg Åkesdotter Tott, vapnet med ett gumsehuvud till hans styvfader Gustaf Karlsson Gumsehuvud, vapnet för ätten Bjelke till Knut Stensson Bjelke, gift med Margareta Ulfsson Sparre i hennes andra gifte, vapnet med en örnfot till ärkebiskop Jakob Ulfsson, vapnet för ätten Bonde till Knut Tordsson Bonde, gift med Margareta Ulfsson Sparre i hennes första gifte, vapnen för ätterna Trolle och Tott till Erik Trolle och hans maka Ingeborg Tott.¹⁴⁵ Vapnet för ätten Sparre på bänkskärmens östra gavelstycke synes åsyfta någon ägare till Ekholmen av Sparreätten. Av denna ätt nämnes i inledningen Karl Ulfson Sparre och hans dotter Margareta, såsom ägare till Ekholmen. Ätterna Trolles och Totts vapen samt Jakob Ulfssons vapen återfinns på altaruppsatsen. Korstolarna och altaruppsatsen synes ha anskaffats i samband med kyrkans utvidgning åt öster samt tillfogandet av södra korsarmen vid tiden omkring 1500. En främre tidsgräns ger förekomsten av Trolles vapen på de båda föremålen. Ingeborg Filipdotter Tott, innehavare av Ekholmen, ingick 1487 äktenskap med Erik Trolle.¹⁴⁶

Läktare

Läktaren i väster uppbäres av sex firsidiga pelare av trä med förgyllda korintiska kapitäl (fig 75).

Fig 70. S Sebastian. Framställning i relief på ryggstyckets östra gavel. Foto 1973.

St Sebastian. Relief on the E end of the back of the choir stalls.

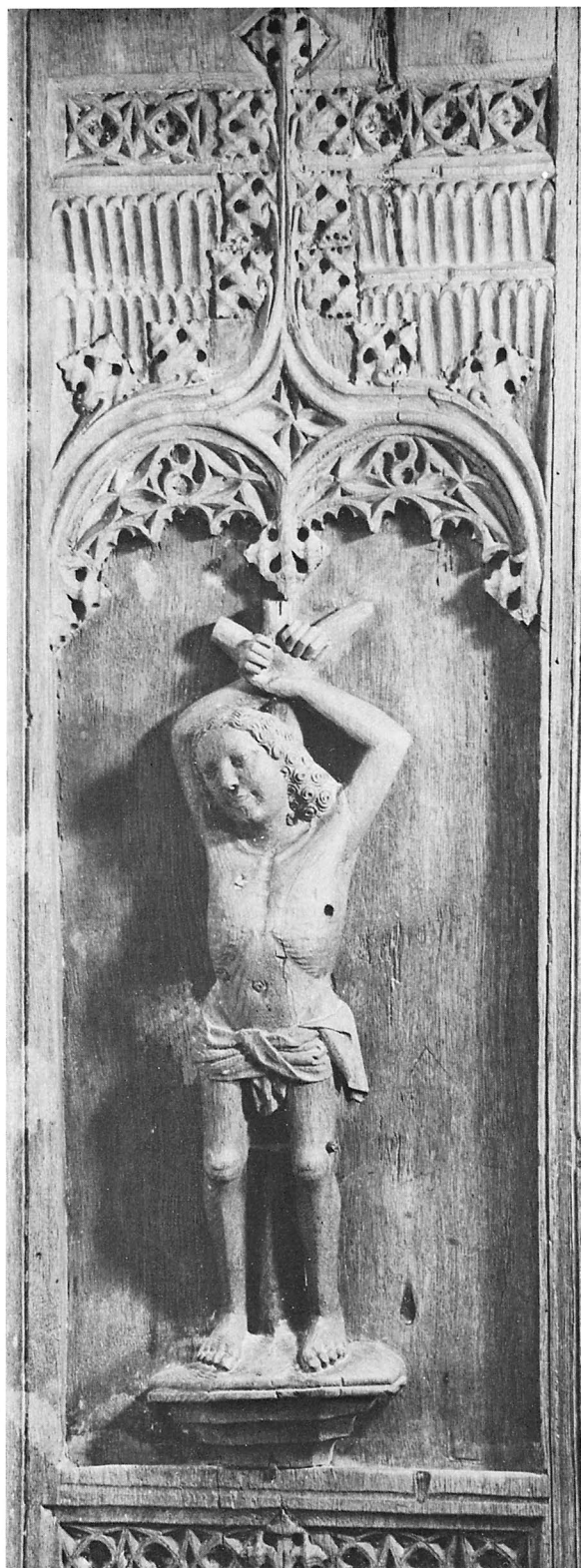

Fig 72. Detalj av Jesse rot, fig 71. Profeter i bröstbild, omfattade av bladranka, stigande ur Jesse bröst. Foto 1973.

Detail of the Root of Jesse, figure 71. Busts of prophets in a climbing plant growing from Jesse's breast.

Fig 71 (t v). Jesse rot. Framställning i relief på ryggstyckets västra gavel. Foto 1973.

Left, the Root of Jesse. Relief on the W end of the back of the choir stalls.

Fig 73. S Barbara. Framställning i relief på bänkskärmens östra gavel. Foto 1973.

St Barbara. Relief on the E end of the choir stalls.

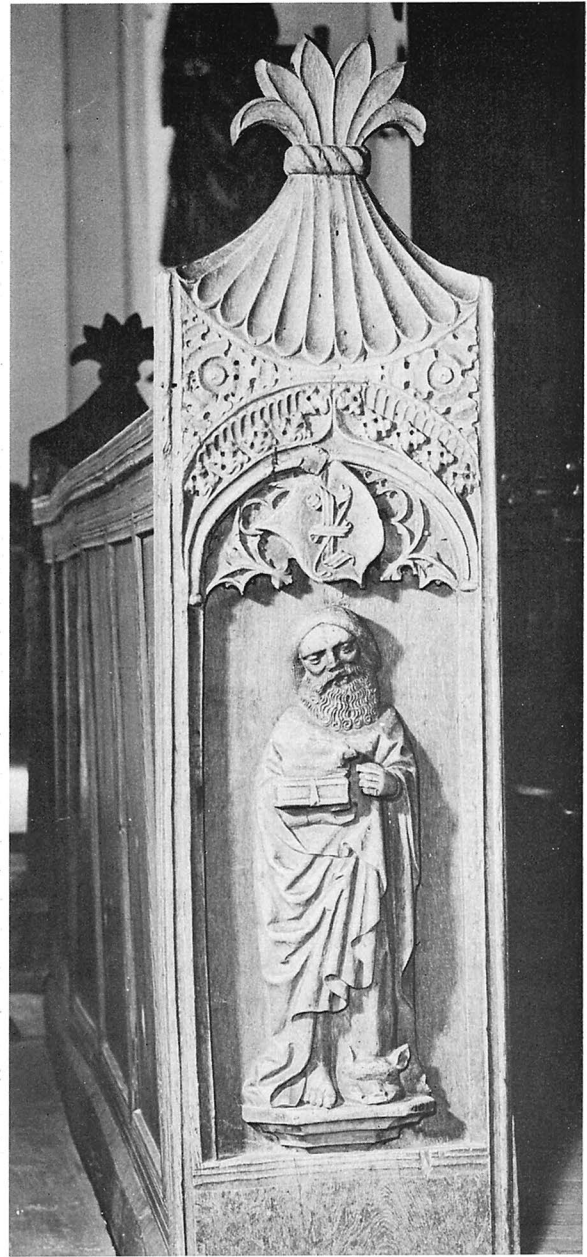

Fig 74. Johannes Döparen. Framställning i relief på bänkskärmens västra gavel. Foto 1973.

St John the Baptist. Relief on the W end of the choir stalls.

Läktarbarriären har framspringande mittparti och sidoläktare i norr och söder (fig 75). Mittpartiet smyckas av snidade, målade och förgyllda vapen, åsyftande Magnus Gabriel De la Gardie och hans

gemål Maria Euphrosyne; ovanför vapnen en bokbräda, uppburen av en konsol med snidad krona, hängande girlander, snäckor m m. Fälten å ömse sidor om mittpartiet har svartmålade rund-

lar med förgyllda inskrifter och snidade ramar med broskverksornament (fig 76). Rundlarna flankeras av hängande fruktklasar. Inskrift på södra rundeln: LOFFUER HERRAN: / TY ATT LOFFWA VÅR GUDH / ÄR EN KOSTELIGH TINGH. THET LOFFWIT ÄR / LJUFLIGIT OCH DEGELIGIT: / SIUNGER TILL CRISSTES HERRANOM MED / TACKSÄYELSE OCH LOFFUER VÅR GUDH / MED HARPO: / PSALM 147. Inskrift på norra rundeln: GLÄDIENS HERRANOM / ALL WELDEN PRIJSER OCH LOFFUER / LOFFWER HERREN MED HARPOR / HARPOR OCH PSALMER. MED TRUMMER / OCH BASUNER. FRÖGDENS FÖR / HERRANOM KONUNGENOM / PSALM 98 / LOFFUA MIN SIÄL HERRAN / HALLELUJA / PSALM 104. Läktarbarriären är grågrönmarmorerad med förgylld dekor.

Läktaren fick sin nuvarande utformning 1772, då den ombyggdes, försågs med sidoläktare samt ny barriär enligt ritningar av dåvarande ägaren till Ekholmen kammarherren Fale Henrik Lohe-Buren-skiöld¹⁴⁷ (st prot). I räkenskaperna 1772 och 1776 upptages sex pelare med korintiska kapital, som sålunda härrör från ombyggnaden. Till läktarbarriärens utsmyckning synes man delvis ha använt ornament från en äldre läktarbarriär, enligt vapnen uppförd av Magnus Gabriel De la Gardie. Som nedan framgår, hade De la Gardie 1654 beställt ett orgelverk till kyrkan, vilket beräknades vara färdigt till midsommar 1655. I samband med det arbete som 1654–55 ägde rum vid kyrkan har sannolikt även läktarbarriären tillkommit (se ovan). Som ovan nämnts hade bröderna Hebel med fyra gesäller sin verkstad vid Ekholmen 1654 och synes sålunda vara de bildhuggare som närmast kan ha anlåtats för läktarbarriärens skulpturutsmyckning vid denna tid.

Orgel

Det nuvarande orgelverket med 15 stämmor och 2 manualer byggdes 1914 av Åkerman & Lunds Orgelfabriks AB (inv). Från den tidigare 1600-talsorgeln härrör blott den s k fågelstämman (fig 77). Den består av tre pipor i en träram. Pipornas ljud får passera genom vatten, varvid uppstår en om fågelkvitter erinrande ton. Fågelstämman används vid midsommardagens högmässa.

Magnus Gabriel De la Gardie uppges 1653 ha skänkt ett orgelverk med 4 stämmor till Veckholms

kyrka.¹⁴⁸ Enligt en förbindelse med orgelbyggaren Frantz Bohl hade De la Gardie följande år av denne beställt ett större och förnämligare orgelverk till kyrkan.¹⁴⁹ Frantz Bohl skulle enligt skrivelsen även utföra ett orgelverk till Drottningholms slottskyrka, vilken upprustades samtidigt med den planerade ombyggnaden av Veckholms kyrka.¹⁵⁰ Veckholms kyrkas orgelverk beräknades, som ovan nämnts, vara färdigt vid midsommar 1655. Orgelverket genomgick, innan det utbyttes 1914, flera reparationer. År 1772 genomfördes sålunda ett omfattande arbete å orgeln av orgelbyggaren Nils Söderström, då även läktaren ombyggdes (se ovan).¹⁵¹ Enligt ett kostnadsförslag av Nils Söderström beräknades reparationen uppgå till en summa av 3 500 dlr kmt (st prot 1771). En reparation (272 rdr) ägde rum 1822 av orgelbyggaren Per Zacharias Strand¹⁵² (st prot 1822, räk). Ett mera omfattande reparationsprogram uppgjordes 1835 av orgelbyggaren Per Olof Gullbergson,¹⁵³ vilket blott delvis genomfördes (st prot, räk).

Vid uppsättandet av det nuvarande orgelverket 1914 bibehöll man orgelfasaden från 1600-talsorgeln. Enligt ett förslag av O Hökerberg 1914 tillbakaflyttades den gamla fasadens mittparti (K-byrån). De ursprungliga fasadpiporna utbyttes.

Orgelfasaden är praktfullt utformad med skulpturer och ornament (fig 75). Piporna är fördelade på tre grupper, infattade i ett ramverk av snidat, målat och förgyllt trä med växtornamentik och fristående figurer. Den mittersta gruppen krönes av grevlig krona samt överst tre putti. Sidopartierna, som är rikast utformade, flankeras av två änglar, hållande en krona, samt krönes av halvgavlar med liggande änglar, hållande den ena en bok den andra en basun (fig 78). Fasaden är grågrönmarmorerad med vitmålade och förgyllda figurer samt förgylld dekor.

Orgelfasadens skulpturutsmyckning tillkom först vid 1660-talets mitt. På en räkning av bildhuggaren Hans Jerling¹⁵⁴ 1665 har Bertil Waldén kunnat identifiera samtliga skulpturer förutom gavlarnas liggande änglar, som i utförandet skiljer sig från de övriga. Hans Jerling, som tidigare hade varit Markus Hebels gesäll, anlätades efter dennes död 1664 för den fortsatta skulpturutsmyckningen i kyrkan.¹⁵⁵ Även Markus Hebels gesäll och sannolikt

Fig 75. Orgelfasaden, utförd till ett tidigare orgelverk från 1654 troligtvis enligt ritning av Jean De la Vallée. Skulpturutsmyckningen av Hans Jerling 1665 förutom sidopartiernas krönande änglar. Foto 1973.

The organ front, executed for an earlier organ dating from 1654, probably after drawings by Jean De la Vallée. The sculptural ornamentation, except for the angels on the top of the wings, is by Hans Jerling 1665.

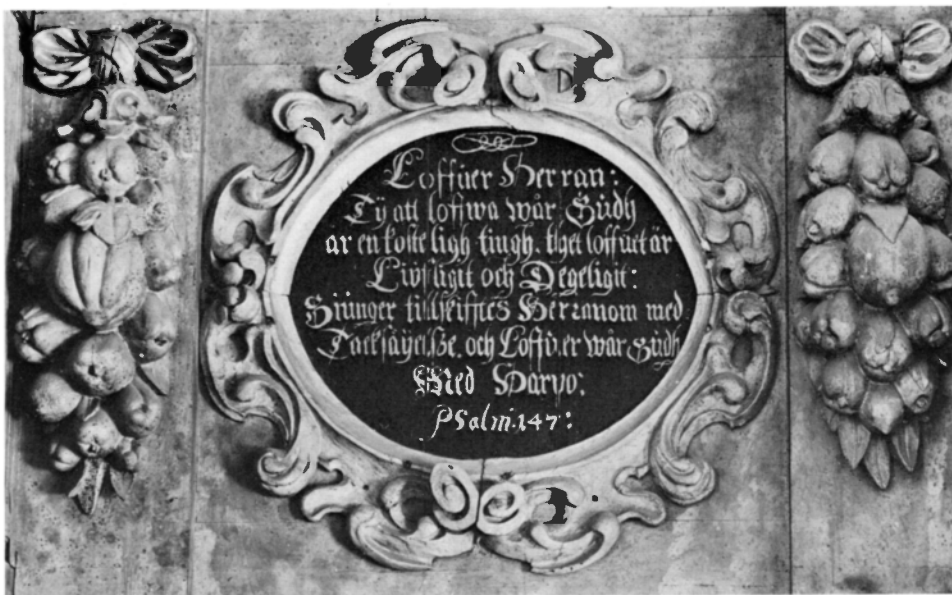
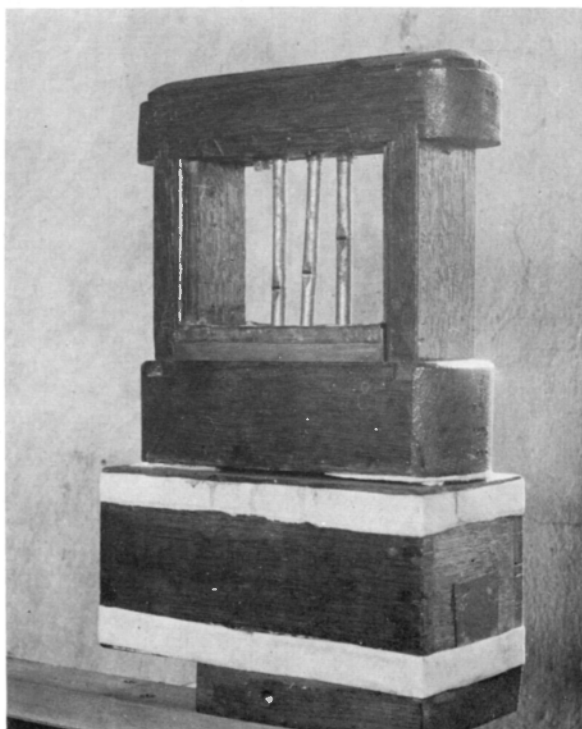

Fig 76. Inskrift på läktarbarriären. Foto 1973.

Inscription on the gallery barrier.

Fig 77 (nedan). Den så kallade fågelstämman från den tidigare 1600-talsorgeln. Används vid midsommardagens högmässa. Foto N Lagergren 1952.

Below. The so-called bird-song stop of the earlier 17th century organ. Is now used at Holy Communion on Midsummer day.

son, Clas Hebel, är påvisbar vid Ekholmen 1665. Den 17 augusti detta år befallde De la Gardie denne bildhuggare att bege sig till Ekholmen för att under sex veckors tid där förfärdiga det arbete, som blev honom förelagt.¹⁵⁶ Sannolikt gällde uppdraget Veckholms hospital och dess kyrka, vilken invigdes den 1 januari 1666.¹⁵⁷ Clas Hebel möter vi 1665 i arbete med inredningen av Venngarns slottskapell.¹⁵⁸ Även den där verksamme bildhuggaren Christoffer Weiditz upptages bland Ekholmens arbetsfolk omkring 1666.¹⁵⁹ Någon av dessa båda skulptörer är sålunda tänkbar mästare till orgelfasadens halvliggande änglar.

Orgelfasadens uppbyggnad och komposition talar för att en ritning av en arkitekt förelagt till densamma. Sannolikt upprättades en ritning till orgelfasaden av Jean De la Vallée i samband med hans ombyggnadsförslag till kyrkan 1653. Enligt Frantz Bohls ovan nämnda förbindelse förelåg ett kontrakt rörande orgeln i februari 1654, då sålunda även en ritning till orgelfasaden var aktuell.

Nummertavlor

Två nummertavlor, rektangulära i förgyllda ramar med snidade ornament; å överstycket rocaille (fig 22). Fästade vid trästativ. Höjd 127, bredd 85.

Fig 78. Orgelfasadens sidoparti. Skulpturutsmyckning av bildhuggaren Hans Jerling 1665. Foto 1973.

The wings of the organ front. Sculptural decoration by Hans Jerling 1665.

Fig 79. Dopfunt av sandsten. De första exemplaren av typen från 1100-talets andra fjärdedel. Foto ATA.

Sandstone baptismal font of a type dating from the second quarter of the 12th century.

Upptages som nyförvärv i inv 1739 (supplement).

Dopredskap

Dopfunt av sandsten med brun färgton, bestående av cuppa och fot (fig 79). Cuppan med halvsfärisk form är ornerad med ett ringflättningsmönster. Ut-tömningshål. Foten har konisk form. Cuppan och foten förenas av en repstavsvulst. Höjd 94, diameter 81. Uppställd på halvcirkelformat träpodium vid korets norra vägg enligt restaureringsförslag av arkitekten S Brandel 1926 (K-byrån). Dopfunten tillhör den äldre mälardalstypen, typ I. Av denna

ornerade typ finns två exemplar bevarade i Uppland, förutom i Veckholm även i Vänge, samt två exemplar i Västmanland, Haraker och Skultuna. De första exemplaren av denna typ bör ha tillkommit redan under 1100-talets andra fjärdedel, men tillverkningen av denna funttyp synes ha fortgått under så gott som hela århundradet.¹⁶⁰ Cuppan till dopfunten i Vänge har samma ringflättningsmönster som i Veckholm. I Vänge är dessutom foten ornerad. Enligt Folke Nordström torde denna engelskinspirerade funttyp vara den äldsta i Mälardalen.¹⁶¹

Dopfunten har under en period på 1800-talet varit såld men återköptes 1854 (räk). Till dopfun-

ten har hört en kittel, som 1698 uppges vara försvunnen (inv).

Dopskålsställ av snidat, målat och förgyllt trä (fig 80). Rektangulär sockel, uppåt avsmalnande skaft uppbärande profilerat listverk med platta för dopskål. Ställets skaft inrymmer ett skåp; dörr med målad framställning av Kristi dop, signerad ANDERS EKLUND FECIT 1757.¹⁶² Snidade ymnighetshorn nedanför dörren, kring plattan bladranka samt på framsidan en rocaille. Grönmarmorerat med förgyllda ornament. Höjd 102 cm. Förfärdigat till nedan beskrivna dopskål av silver. Gåva till minne av kammarherren Israel Broman, Ekholmen, död 1753 (inv 1739, supplement).

Dopskål av silver (fig 81). Oval, godronnerad med drivna rocailler på skålens liv, på den ena sidan en krönt rocaille med vapen för ätten Broman. Handtag med fästen i form av rocailler. Inskrift: AF CÄMMARHERREN WÄLBORNE HERR ISRAEL BROMAN / HERRE TILL EKHOLMS OCH BERGA SÄTESGÅRDAR / ÄR DENNA SKÅL GIFUEN TILL WEKHOLMS KYRKIA / ÅHR 1753. Längd 37, bredd 23, höjd 18. Dopskålen är enligt stämplrar tillverkad av Petter Pettersson Lund, mästare i Stockholm 1749–81.

Dopfat av mässing. Inskrift på brättet runt kanten: LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG OCH FÖRMENEN DEM ICKE TY DESSA HÖRA GUDS RIKE TILL. Fat av hamrad mässing, liggande löst på brättet. Punsad inskrift på fatets baksida: GÅVA AV KARIN OCH HERBERT / LENNARTSSON / 1968. Diameter 69. Stämplrar AYW.

Dopskål av silver. Under botten graverad inskrift: TILL WECKHOLMS FÖRSAMLING / 19¹⁵/₇47 / 19¹⁵/₇47 / FÖR DOPFÖRRÄTTNINGAR I PRÄSTGÅRDEN. Enligt stämplrar tillverkad av K Andersson. Höjd 9, diameter 17. Gåva av prosten E Berg med familj (inv 1963–).

Nattvardskärl

Kalk (1) av förgyllt silver (fig 82).¹⁶³ Tillplattad halvsfärisk cuppa, rund fot koniskt stigande mot skaftet; skaft i två cylindriska led på ömse sidor om bred, rundad nod.

Fotens ståkant är graverad med fris av treklöverbågar. På fotens ovansida är med nitar fästade fyra runda medaljonger i drivet och ciselerat silverbleck: 1. Korsfästelsen. 2. Korsnedtagningen.

Fig 80. Dopskålsställ av snidat trä med målad framställning av Kristi dop av Anders Eklund 1757. Foto N Lagergren 1952.

Carved wooden stand for baptismal bowl, with a painted representation of the Baptism of Christ, by Anders Eklund, 1757.

3. Gravläggningen. 4. Uppståndelsen (fig 83). I fotens yttre svicklar mellan medaljongerna är med nitar fästade ornering av filigranstråd samt sju st stenar, av vilka tre större i fattningar formade som klassisk bladfris och fyra mindre i släta ramar. Stenarna utgöres av ametister, rubiner eller granater, safirer, månstenar, chrysophraser, interfolierade bergkristaller (?) och pärlor. De runda medaljongerna har åtta fattningar runt kanten, troligen ursprungligen varannan med sten och varannan med pärla.

Skaftets övre del är ornerad med spiralranka i filigran med en sten infattad i varje svickel mellan medaljongerna (två ametister och två interfolierade

Fig 81. Dopskål av silver. Gåva av kammarherren Israel Broman, Ekholmen 1753. Foto N Lagergren 1952.

Silver baptismal bowl, donated by Chamberlain Israel Broman, Ekholmen, in 1753.

bergkristaller med flammig brun botten). Skaftets nedre del är ornerad med sex stenar (ametist eller folierad bergkristall) och pärlor, varannan sten och varannan pärla. Nodens ovan- och undersida är genombruten med mönster av hjärtformigt ordnade rankor. På noden nio st pärlkantade rundlar: 1. Matheus-ängel. 2. Helgonansikte. 3. Johannesörn. 4. Helgonansikte som ovan. 5. Lukasoxe. 6. Helgonansikte som ovan. 7. Lejon. 8. Helgonansikte som ovan. 9. Johannesörn som ovan. I svicklarna mellan medaljongerna upp- och nedtill är infattade ametister och rubiner. Skaftets övre del är slät.

Cuppan är slät med undantag för en bred, pålörd zon med smala rundade kanter, vilken i drivet och ciselerat arbete framställer sittande Kristus och apostlar under rundade bågar, burna av smala kolonetter (fig 84). I svicklarna mellan bågarna småtorn och å ömse sidor om dessa antydningar till husgavlar. Kring respektive figurs huvud är namn ingraverade: 1. Kristus IHESV. 2. Philippus PILIPVS. 3. Thomas THOMA. 4. Kristus med två ingraverade tecken 5. Simon SIMON. 6. Petrus PETVS. 7. Andreas ANDREAS. 8. Mathias MATIAS. 9. Paulus PAVLE. 10. Johannes IOHANNES. 11. Bartolomeus BARTOMEVS. Kalkens höjd 19,6.

Tillhörande paten av förgyllt silver, rund (fig 85). Å brättet är fastlödda åtta st medaljonger, varannan med helgonhuvud av samma utformning som på kalkens nod, varannan med evangelistsymbol. I botten skålförmig fördjupning och 8-passformigt nedsänkt parti, de yttre svicklarna med liljeförmigt ornament, 8-passets inre kontur med punsad linje. Patenens diameter 19,1.

Aron Andersson omnämner kalken som ett västtyskt arbete från 1200-talet.¹⁶⁴ Kalken synes vara identisk med en stor förgylld kalk med insatta stenar och pärlor jämte tillhörande förgylld paten, som uppges ha skänkts 1653 till kyrkan av Magnus Gabriel De la Gardie och hans gemål. Enligt en berättelse, ingiven till domkapitlet 1763 omvittnas detta i »Kyrkoboken» med dess inv 1653.¹⁶⁵ Detta dokument är nu förlorat.

Kalk (2) av förgyllt silver (fig 86).¹⁶³ Stor uppåt vidgad sentida cuppa, rund fotplatta koniskt stigande mot skaftet med konkav profil. Cylindriskt skaft, varav endast leden ovan noden och denna (båda felvända) ursprungliga. Noden bred, platt, rund med sex runda och lika många sexkantiga utsprång.

Foten (fig 87) har sentida ståkant med genombrutet mönster av liggande romber. På fotens ovasida är graverat ett inskriftsband med majuskler på nätskafferad grund inom smala, släta lister. Mellan inskriftens början och slut är utsparat trifolieformad kulle med kors etc. Inskrift: AVE · MARIA · GRACIA · PLENA · DOMNUS · TECUM · BENEDICTA (= Var hälsad Maria, full av nåd. Herren vare med dig, Du välsignade.) Runt fotens övre avslutning är ett språkband graverat på liknande sätt: IHESVS CRISTVS (= Jesus Kristus). På foten är med nitar fästade fyra st medaljonger med graverad figurframställning på nedsänkt grund (fig 88). Figurerna har spår av mörk emalj: 1. Marie bebådelse. Fonden är mönstrad av till stjärnor samordnade spetsvinkligna urtag. 2. Marias och Elisabeths möte. Fonden är mönstrad med böljande fjäderrankor.

Fig 82 (t h). Kalk av förgyllt silver. Västtyskt arbete från 1200-talet. Gåva av Magnus Gabriel De la Gardie 1653. Foto SHM 1952.

Right. Silver-gilt chalice. W German work dating from the 13th century. Donated by Magnus Gabriel De la Gardie in 1653.

Fig 83. Medaljonger med framställningar av t v gravläggningen och t h korsfästelsen i drivet och ciselerat silverbleck med infattade stenar. Foto SHM 1952.

Medallions with representations of (left) the Deposition and (right) the Crucifixion in chased silver plate with inlaid stones.

Fig 86 (nedan t h). Kalk med paten av förgyllt silver. Kalkens fot, nod och skaftets övre del från 1300-talets förra del. Övriga delar av kalken senare. Sannolikt identisk med en kalk, skänkt av drottning Kristina omkring 1654. Foto SHM 1952.

Below right. Silver-gilt chalice and paten. The foot, knob and upper part of the stem date from the first half of the 14th century, the rest is later. Probably donated by Queen Christina around 1654.

Fig 84 (t v). Kalkens cuppa med framställningar av Kristus och apostlar i drivet och ciselerat arbete. Foto ATA.

Left. The chalice cup with Christ and apostles in chased work.

3. Kristi födelse. Fonden är grovt nätrutad. 4. Budskapet till herdarna. Fonden är mönstrad med böljande fjäderrankor. Fotplattan runt medaljongerna är nätskafferad och har graverad framställning mellan medaljongerna i ram av spetsig båge, krönt av bladkrabba: 1. Kors med gjuten Kristusbild; ovan korset sol och måne. 2. Johannes Evangelisten i midjebild. 3. Johannes Döparen i midjebild. 4. Maria i halvprofil. Ovanför medaljongerna graverad kvist.

Skäftets medeltida parti ovan noden med »förband» och sex st spetsbågiga fönster. Nedanför noden är denna ornering upprepad. Nodens sex runda utsprång har runda medaljonger med fembladig ros inom trepass. Nodens sex sexkantiga utsprång har graverad kvist. Cuppan är slät. Kalkens höjd 25.

Kalkens fotplatta med undantag av ståkanten, noden och skäftets övre led kan dateras till 1300-talets förra del. Övriga delar av kalken senare. År 1698 uppges kalken, som var bräckt i foten och

Fig 85. Paten av förgyllt silver, tillhörande kalken fig 82. Foto SHM 1952.

Silver-gilt paten, belonging to the chalice in figure 82.

Fig 87. Kalkens fot och nod från 1300-talets förra del.
Foto SHM 1952.

Foot and knob of the chalice, dating from the first half of the 14th century.

Fig 88. Detalj av kalkens fot med graverat inskriftsband samt medaljonger med graverad figurframställning.
Foto SHM 1952.

Detail of the foot of the chalice with engraved scroll and medallions with engraved figures.

sönder i brädden, ha reparerats (inv). Möjligen erhöjld kalken även ny cuppa vid detta tillfälle. Kalken kan sättas i samband med en gåva av drottning Kristina. Enligt en anteckning av Magnus Gabriel De la Gardie hade Hennes Majestät donerat till Veckholms kyrkas behov en »slät silfwer kalk aff gammalt arbete».¹⁶⁶ Anteckningen är odaterad men å bladets andra sida finns anteckningar från 1654.

Tillhörande paten av förgyllt silver (fig 86). Å brättet är graverat cirkelkors. I botten nedsänkt fält med graverad cirkelmedaljong, inneslutande Agnus Dei. Patenens diameter 16,3.

Vinkanner: — 1. Av silver, delvis förgyllt (fig 89). Pärnformad med snås, handtag och tumgrepp i form av en palmett. Högt, profilerat lock, rund fot. På livet ingraverade vapen för ätterna De la Gardie och Oxenstierna jämte initialerna I P D (=Johan Pontusson De la Gardie, död 1640) C O (=Catharina Oxenstierna, död 1625). Höjd 35. Enligt stämplrar, delvis utnötta, omgjord av Eric Ahlin, född 1713, mästare i Enköping 1750. Möjligen identisk med en vinkanna med »ritat» arbete, som Magnus Gabriel De la Gardie uppges ha donerat 1653 till kyrkan.¹⁶⁵ Enligt kannans vapen och initialer har den övertagits från Johan De la Gardie och hans första hustru Catharina Oxenstierna. — 2. Av silver, delvis förgyllt. Pärnformad med snås, handtag och tumgrepp i form av en palmett. Rund fot. Under foten graverat: 1710. Höjd 28. Stämplrar med initialerna A T, åsyftande Abraham Trautzell, Stockholm; verksam 1700–1710 (1712–).

— 3. Av silver, delvis förgyllt. Bukig med snås, handtag och tumgrepp i form av ett litet krucifix. Lock och hög, rund fot; lagerkrans runt lock och fot. Inskrift runt foten: OMGJORD I PROSTEN LARS HYDRÉNS TID 1783.¹⁶⁷ Höjd 30. Enligt stämplrar tillverkad 1783 av Carl Fahlberg, mästare i Uppsala 1755–1793 (1796). I ett st prot 1784 uppges, att till den nya vinkannen hade använts silver från en gammal vriden silverflaska. Denna synes vara identisk med en silverflaska med drivet arbete, som uppges ha skänkts av Magnus Gabriel De la Gardie 1653.¹⁶⁵ — 4. Av silver, delvis förgyllt. Pärnformad, nedre delen godronnerad, med snås, handtag med tumgrepp i form av ett blad (fig 90). Lock, krönt av liggande lamm med korsfana, rund

Fig 89. Graverat vapen för Johan De la Gardie (1582–1640) på vinkanna av silver. Foto N Lagergren 1952.

Engraved coat-of-arms referring Johan De la Gardie (1582–1640) on silver flagon.

fot. Under snåsen vinlöv och vinklase, runt locket och foten drivna palmetter. Graverad inskrift på kannans liv och runt foten: GENOM HR V. PASTOR A: LÖFLINGS OCH KYRWARDARNE A I^S I SUNDBY OCH A^S I KYNGE FÖRORDNANDE / GORD TILL WECKHOLMS KYRKA AF A · F · HELLMAN I ENKÖPING ÅR 1827 VÄGER 74½ LOD. Höjd 31 (med lamm). Stämplrar: HELLMAN, en lilja, v 3 (=1827). A F Hellman var mästare i Uppsala 1827–1844 (1846). Upptages i kyrkans räk 1827.

Oblatask av silver, delvis förgyllt, utan dekor. Lock med punsad inskrift: TILL / WEEKHOLMS K. Längd 10,5, höjd 6,5. Enligt stämplrar, H K en krona, tillverkad av Herman Kauffman (Kopman), mästare i Stockholm 1643–1670.

Sockenbudstyg: Kalk av silver, utan dekor. På foten ingraverade initialerna I R G. Höjd 11,5.

Fig 90. Vinkanna av silver, tillverkad av A F Hellman, Enköping, 1827. Foto N Lagergren 1952.

Silver flagon, made by A F Hellman, Enköping, 1827.

Enligt stämplrar, A F W, en lilja, F 2, tillverkad 1788 av Anders Fredrik Weise (Weis), mästare i Stockholm 1776–1808. — Paten av silver, slät, förgylld. Diameter 7,5. Samma stämplrar som kalken. — Vinflaska av glas. Sockenbudstyget förvaras i läderfodral. — Från ett äldre sockenbudstyg härrör ett fodral av svarvat trä, tillkommet 1814 (räk). Höjd 17.

Ett tidigare sockenbudstyg upptages som nyförvärv i inv 1739. Här nämnes även ett äldre dylikt. År 1672 inköptes en sockenbudsflaska av tenn (räk).

Sked av silver, förgylld. Inskrift: TILLHÖR VECKHOLMS KYRCKA 1786. Längd 16,5. Enligt stämplrar, A.

AHLIN D Z, en lilja, tillverkad 1786 av Anders Ahlin, mästare i Enköping 1782–1797. Upptages i kyrkans räk 1786.

Brudkrona

Brudkrona av silver, delvis förgylld, med hängande löv, kläppar och infattade glaspärlor. Inskrift: GORD TILL VECKHOLMS KYRKA ÅR 1827 VÄG. 25½ L. I träskrin. Höjd 8,5, nedre diameter 11. Stämplrar: C H, tre kronor, en lilja (Enköping), v 3 (1827). Initialerna åsyftar Carl Hellman, mästare i Enköping 1797–1826 (1830). Brudkronan inköptes 1827 (räk).

Ljusredskap

Ljuskrone av silver. För åtta ljus i en krans. Profilerad mittstam, krönt av flygande ängel samt nedtill avslutad av stor kula. Runda droppskålar. Höjd 62. I koret. Torde vara identisk med en ljuskrone av silver, skänkt av Ebba Brahe enligt hennes testamente 1668.¹⁶⁸

Ljuskronor av malm eller mässing: — 1. För 24 ljus i tre kransar. Profilerad mittstam, krönt av dubbelörn och nedtill avslutad av stor kula i genombrutet arbete, framställande bla ansiktsmasker. Reflexblommor och fåglar bland armarna. Höjd 160. 1600-talets mitt. — 2. För 12 ljus i två kransar. Profilerad mittstam, nedtill avslutad av stor kula. Höjd 70. 1600-talet. De båda ljuskronorna är sannolikt skänkta av Magnus Gabriel De la Gardie.

Lykta av glas i ram av plåt. För två ljus. Fyr-sidig av enkelt utförande. I vapenhuset. Höjd 65. Enligt ett st prot 1772 hade inspektör Leufström i Tjulsta skänkt en glaslykta till vapenhuset.

Ljusplåtar: 1. Av bleckplåt rektangulär med uddad kant samt med enkla, drivna ornament. Målad inskrift: E.M.S. / 1670 / TIGELS. För två ljus. I södra korsarmen. Höjd 26. — 2. Av mässing, rektangulär med något avrundad översida. Drivna och punsade ornament. Höjd 28. I ingången till södra korsarmen. 1600-talets andra hälft. — 3. Ett par av förtent mässingsplåt med drivna ornament (frukter, putti, bladornament) kring en kvinnobyst, omramad av dubbla kolonetter. För ett ljus. Höjd 38. På orgelläktarens pelare. — 4. Av förtent mässingsplåt med gjutna rokokornament. För ett ljus. Höjd 35. 1700-talet. I koret. Inv 1825

upptar fem ljusplåtar, vilka synes vara identiska med ovanstående.

Ljusarmar av mässing: — 1. Ett par för ett ljus. Drivna och punsade geometriska ornament. Rund väggplåt, godronnerat skaft med skaftring, stor rund droppskål. Längd 34. I långhuset. — 2. Ett par för ett ljus. Drivna och punsade ornament. Rund väggplåt, spiralvridet skaft med skaftring, rund droppskål. Längd 28. I långhuset. — 3. Ett par för ett ljus. Drivna och punsade ornament (ett palmliknande motiv). Rund väggplåt, spiralvridet skaft med skaftring, rund droppskål. Längd 36. I långhuset. — 4. Ett par för ett ljus. Drivna och punsade ornament. Rund väggplåt, rund droppskål. Hållare för namnplåt. Längd 34. I långhuset. — 5. 1 st för ett ljus. Drivna och punsade ornament. Rund väggplåt, skaft med fjällliknande ornament, två skaftringar. Längd 50. I långhuset. — 6. 1 st för ett ljus. Drivna och punsade ornament. Rund väggplåt, vridet skaft, rund droppskål. Hållare för namnplåt. Längd 35. I långhuset. — 7. Ett par för ett ljus. Drivna och punsade ornament. Rund väggplåt, vridet S-format skaft avslutat av ormhuvud. Stor, rund droppskål med bucklor i drivet arbete. Längd 75. I koret. — 8. Två par för sex ljus. Rund väggplatta, S-format skaft. Längd 90. I gravkoret.

Det stora antalet ljusarmar synes enligt inv successivt ha tillförts kyrkan från och med 1600-talets andra hälft. Inv 1698 upptar sålunda fyra ljusarmar. Inv 1739 sju ljusarmar samt två oanvändbara, tidigare tillhörande hospitalet. I inv 1867 redovisas tretton ljusarmar.

Applik av förgylld metall. Höjd 35. Rokokoform. På dopskålsstället.

Ljusstakar: — 1. Ett par av tenn (fig 91). Profilerat skaft med förgyllda genombrutna ornament. På foten bladornament i drivet arbete, graverat vapen för ätten De la Gardie samt inskrift: ANNO 1666. Höjd 180. — 2. Ett par av mässing. På tre kulfötter, vridet skaft, skaftring och ljusmanschett

Fig 91. Ljusstake av tenn med förgyllda genombrutna ornament. Gåva av Magnus Gabriel De la Gardie 1666. Foto 1972.

Pewter candlestick with gilded, perforated ornamentation. Donated by Chancellor Magnus Gabriel De la Gardie in 1666.

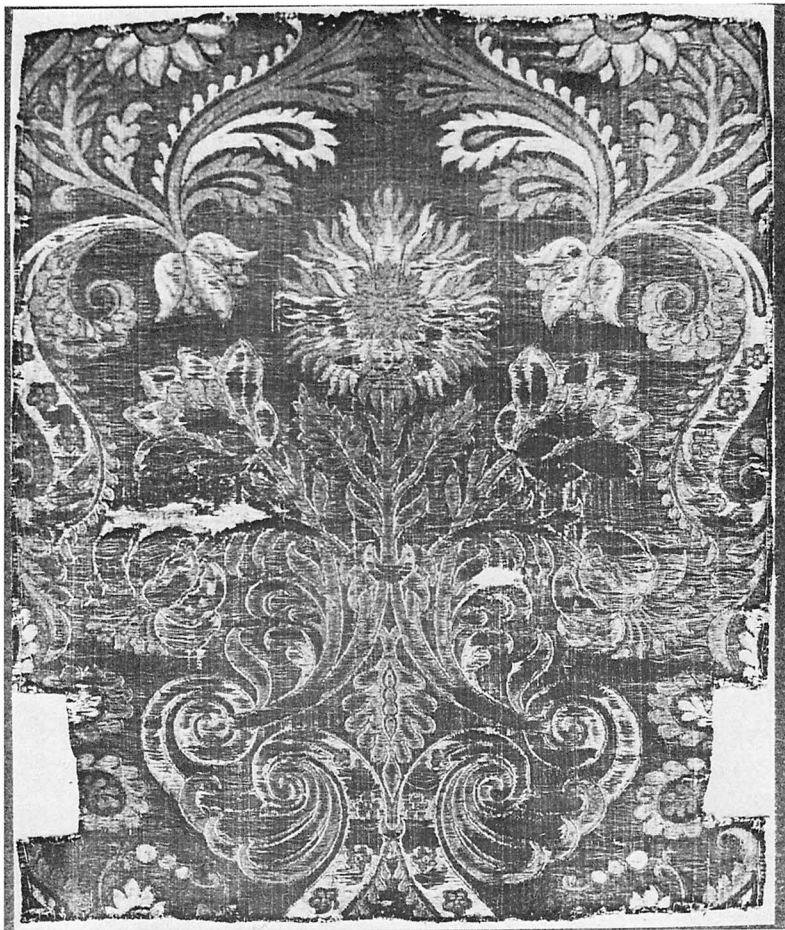

Fig 92. Stolsbeklädning av damast sannolikt härrörande från en mässhake. 1600-talet. Foto ATA.

Damask upholstery on a chair, probably from a chasuble; 17th century.

med blommotiv i genombrutet arbete. Höjd 34. Inv 1739 upptar ett par vridna mässingsljusstakar, tidigare tillhörande hospitalet. — 3. Av trä målade i rödbrunt med förgyllda ornament. Fyrsidig fot på kulfötter. Av samma form och med samma motiv som ljusstakar nr 1. Höjd 135. 1800-talets slut (?). — 4. Av malm, trearmad. Rund fot med ståkant, profilerat skaft. Höjd 33.

Textilier

Altarbrun av guldgulld siden med applikationer och broderier i färgat silke: i mitten hjärta, flankerat av stiliserade träd samt på ena sidan figur med hjort, på den andra figur med fåglar. Broderad inskrift på fodret: LIBRARIA / KOMP. / E.W.S. / 1951. Längd 252, bredd 31. Gåva av Veckholms syförening (inv 1963-).

Antependier: — 1. Av rött ylle med applikatio-

ner och broderier i guld, gult, svart och vitt: på överstycke samt sidvåder blomrankor. Broderad inskrift på överstyckets mittparti: KOMMEN TY ALLT ÄR NU REDO. På antependiets mitt applicerat och broderat motiv. Längd 220, bredd 98. Möjligentiskt med ett antependium, vilket 1787 uppges vara skänkt av Sofia Agneta Broman¹⁶⁹ (st prot). — 2. Av svart ylle. Överstycke med applikationer och broderier i grått och violett. Längd 314, bredd 103. 1800-talet? — 3. Av vitt mönstrat siden. Vid sidorna infällda bårder av gult mönstrat siden. Broderad inskrift på fodret: LIBRARIA / 1951. Längd 250, bredd 97. Gåva av Veckholms syförening (inv 1963-). — 4. Av grönt mönstrat siden. Broderad inskrift på fodret: LIBRARIA / 1952. Längd 250, bredd 97. Gåva av Veckholms syförening (inv 1963-). — 5. Av violett mönstrat siden. Broderad inskrift på fodret: LIBRARIA / 1955. Längd 250,

bredd 107. Gåva av fru Anna Forsberg, Ön, Veckholm (inv 1963–).

Mässhakar: — 1. Av svart sammet. På ryggstycket kors av silverband. Å ömse sidor om korsets fot inskrift i silverreliefsöm: I B (=Israel Broman) 1753. På framstycket Jehovahsol i silverreliefsöm. Kantad med silverband. Svart linnefoder. Gåva till minne av kammarherren Israel Broman, Ekholmen, död 1753 (inv 1739, supplement). — 2. Av röd sammet. På ryggstycket kors av guldlanband. Under korsarmarna inskrift i nersydda snodder med guldpaljetter: E B (=Erland Broman) W T (=Wilhelmina Taube) A° 1757. På framstycket Jehovahtecken i svart silke i strålkran, sydd av guldlan och guldtråd. Kantad med guldband; på axlarna guldtofsar. Gult sidenfoder. Gåva till minne av friherren Erland Broman.¹⁷⁰ Renoverad av Pietas 1950. — 3. Av vitt mönstrat siden. På ryggstycket gaffelkors med applikationsbroderi i guld och silke i färger. Korsets armar omsluter framstycket. Broderad inskrift på fodret: LIBRARIA / 1955. Grått linnefoder. Gåva av Veckholms syförening (inv 1963–). — 4. Av violett ylle. På ryggstycket invävt i vitt: gaffelkors, på framstycket törnekran. Fodrad med vitt ylle. Modern. — 5. Av grönt ylle. På ryggstycket invävt i vitt: gaffelkors av samma utförande som mässhake nr 4, på framstycket Kristi monogram. Fodrad med vitt ylle. Modern.

Kalkkläde av ljusrött siden med broderier i guldtråd och paljetter: på mitten Jehovahsol, i hörnen broderad inskrift: ANNO / 1787 / AGNETA / BROMAN. Kantad med guldfrens. Mått: 60 × 60 (utan frans).

Håvar: — 1. Av svart sammet, med vita smala bomullsband. Bomullsfrans och tofs i brunt och grönt. Järnhylsa, tygfoder på läderstomme. 1700-talet? — 2. Av svart sammet med silveraloner och tofs. Å hävens fält initialerna S A B (=Sofia Agneta Broman). Mässingshylsa, läderfoder. Omnämnd 1764–65 (Domkap, E V: 153). — 3. Av svart sammet med silveraloner, frans och tofs. Försilvrad hylsa, läderfoder. Upptages i inv 1790. — 4–5. Av grön sammet med guldband och guldbroderade kors. Mässingshylsa, läderfoder. Tillverkade av Libraria. Gåva 1955 av f folkskollärare Linnea Stenström (inv 1963–).

Mattor: — 1. I ryateknik med mönster i grått,

grönt och mörkblått mot ljusblå bakgrund. Inskrift på baksidan: VECKHOLMS KYRKA / VÄVD OCH SKÄNKT AV / VECKHOLMS / SYFÖRENING / ANNO 1948. Längd 233, bredd 160. I koret. — 2. I ryateknik med mönster i grått, grönt och blått mot grå botten. Längd 265, bredd 160. Innanför altarringen. Vävd och skänkt av Veckholms syförening (inv 1963–).

Stolbeklädnader, 2 st, av stormönstrig, flerfärgad damast 1600-talet (fig 92). Renoverades 1956 av Libraria (ATA). Tyget synes av mönstret att döma härröra från en mässhake.

Försvunna textilier

Av äldre textilier av större intresse upptar inv 1698 en mässhake av rödblommig damast. I inv 1739 redovisas ett »hvit broderadt silfr duks altar Kläde med 2ne wapn», en bokdyna och en mässhake av samma slag försedd med breda guldspetsar samt ett altarkläde och en mässhake av »Gyllen brocad». Enligt inv 1790 skulle tre gamla mässhakar försäljas, en av gul sammet med broderier, en av grön sammet med rött kors samt en av grönt siden med broderat kors.

Johan De la Gardies gravmonument

Vid restaureringen av De la Gardieska gravkoret på 1880-talet uppsattes Johan De la Gardies gravmonument i gravkorets mitt (se ovan). Gravmonumentet utgöres av en baldakingrav uppställd på en plattform av rödbrun kalksten, två steg högre än golvet nivå (fig 93 a). På en sockel av grå sandsten vilar två figurer, framställande Johan De la Gardie och hans första hustru Catharina Oxenstierna skulpterade i grå sandsten (längd ca 180): Johan De la Gardie, iklädd rustning, ett brett band från höger till vänster över bröstet, svärd vid höger sida. Catharina Oxenstierna i veckrik blus, fotsid kjol samt fotsitt dok (fig 94). Båda figurernas armar är lagda i kors över bröstet. Överbyggnad bestående av åtta korintiska kolonner och två pilastrar av rödbrun marmor, vilka uppär ett profilerat bjälklag. Överbyggnaden är genombruten av arkader mellan kolonnerna och pilastrarna; i arkadernas svicklar samt ovanför dessa broskverksornament. Även överbyggnadens insida smyckas av broskverksornament. Bjälklaget krönes av halvgavlar

samt åtta sköldar, vid långsidorna två större, omgivna av broskverksornament samt flankerade av putti. Den södra bär vapen för ätten De la Gardie, den norra för ätten Oxenstierna. På den östra skölden inskriften: ANNO / 1640 / DEN II IULI. De övriga sköldarna tomma. Mellan kolonnerna i monumentets hörn står fyra kvinnliga dygder, skulpterade i grå sandsten (fig 96–98): 1. Prudentia med spegel och orm. Höjd 123. 2. Spes med ankare i relief på fotstödet. Höjd 127. 3. Fides med kors i relief på fotstödet. Höjd 121. 4. Justitia med svärd samt vågskål i relief på fotstödet. Snett ovanför naveln har figuren följande inskrift: ANNO DOMIN / 1640 (fig 95).

I sockeln är infattade sju rektangulära inskrifts-tavlor av grå sandsten^{170a}. Inskrift på gravmonumentets västra kortsida: HIC SITUS EST / ILLUSTRIS AC GENEROSISS D:N JOHANNES DE LA GARDIE PONTI / FIL LIB BARO DE EKHOLMEN DOMINUS IN KIULAHOLM / RASIK ET KORAHOLM / QUI / PRAELUSTRI ATQ ANTIQUO STEMMATE / NASCITUR REVALIAE AO CHRI MDLXXXII / MENSE MAIO DIE III / PUER ARTES DISCIT IUVENIS PEREGRINATIONIBUS / RERUM SCIENTIAM ADIPISCITUR CUIUS BENEFICIO / POSTEAQUAM IN VIRUM EVASIT RITE DEFUNGITUR / OFFICIO GUBERNATORIS PRIMO FINLANDIAE SECUNDO / AESTHONIAE IN LIVONIA TERTIO UPLANDIAE DENIQUE / AUTORITATE REGNI SENATORIA CLARUS PARITER IN / IUDICIO SUECIAE SUPREMO ASSESSORIS MUNERIS OBIT / SINGULA EX USU REGIS ET PATRIAE / BIGAMUS / EX PRIORE CONIUGE D CATHARINA OXENSTIerna / ILLUSTR DN CHRISTIERNI GABRIELI LIB BAR IN STENINGE FIL / QUINQUE / EX ALTERA DN GERILA POSSE / UNICAM FILIAM SUSTULIT / QUARUM TRES VITA SUPERSTITES MAGNISQUE NUPTAS / VIRIS POST SE RELIQUIT TRES CAETERAS IN COMMUNEM LOCUM / PRAEMISIT / DENASCITUR IN PRAEDIO SUO STENINGE / DIE V MARTI ANNO CHRĪ MDCXL / POSTQUAM HUNC QUIETI MEMBRORUM LOCUM / ELEGISSET VIXISSETQUE ANNOS LVII / VIII MENSES X DIES.

(= Här vilar den ädle och högvälborne herr Johan Pontusson De la Gardie, friherre till Ekholmen, herre till Kjulaholm, Rasik och Kåreholm, vilken av en lysande och gammal ätt föddes i Reval år 1582 den 3 dagen i månaden maj. Som gosse lär han sig artes liberales. Som yngling inhämtar han genom resor kunskap om tingen tack vare vilket han utvecklar sig till man. Å tillbörligt sätt förvaltar han landshövdingeämbete först i Finland, sedan i Estland, i Livland, för det tredje i Uppland. Slutligen åtager han sig på bemyndigande av riksrådet tillika alla de plikter, som är förenade med ämbetet som hovrättsråd i Svea hovrätt till nytta för konung och fosterland. Han var 2 gånger gift. Med den första makan fru Catharina Oxenstierna, dotter av den namnkunnige Kristian Oxenstierna, friherre till Steninge, avlade han 5 döttrar, med den andra fru Görvel Posse en enda dotter. Av dessa har han i livet lämnat efter sig 3, gifta med framstående män, 3 har han sänt före sig till det gemensamma vilorummet. Han avled å sin gård Steninge den 5 mars år 1640, sedan han utvalt denna vilostad för sina lemmar och levat i 57 år, 8 månader och 10 dagar.)

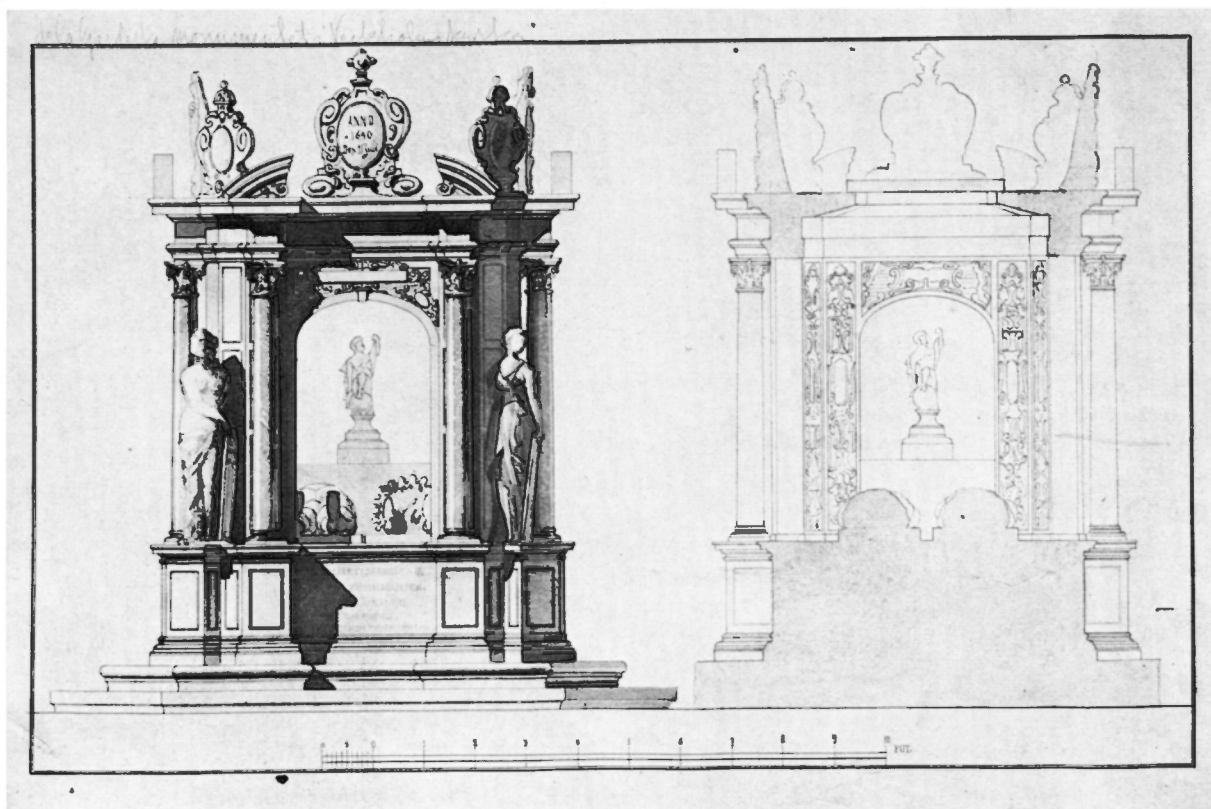
Inskrift på gravmonumentets östra kortsida: EXPERTUS MUNDI VANAS RES ESSE NIHILQ / HIC QUOQUE NUNC JACEO PULVIS ET UMBRA NIHIL / SED QUI DE NIHILO CAELUM TERRAMQUE CREAUIT / ME CUM CARNE MEA NON SINIT ESSE NIHIL / HAC SPE NIL MORTEM FECI NIHIL OMNIA FECI / NIHIL MIHI VERMES POSSE NOCERE SCIO (= Sedan jag erfarit, att världens ting är fåfängliga och ett intet, ligger jag nu också här stoft och aska — ett intet. Men den, som skapat himmel och jord av intet, tillåter icke mig med mitt kött vara ett intet. I detta hopp har jag aktat döden intet — ja allting för intet; och jag vet att maskarna kan mig skada intet.)

Inskrift på gravmonumentets södra sida: IOB. 14. V: 1. / HOMO NATUS DE MULIERE / BREVI VIVENS TEMPORE REPLETUR / MULTIS MISERIJS QUI QUASI

Fig 93 a. Gravmonument för Johan De la Gardie, död 1640, i De la Gardieska gravkoret. Upp-sattes ursprungligen 1661 i södra korsarmen av bildhuggarna Markus Hebel och Hans Eriksson, den förre av allt att döma mästaren till monumentet. Foto 1973.

Grave monument for Johan De la Gardie, Judge of appeal, † 1640, in the De la Gardie memorial chapel. Was erected originally in 1661 in the S transept by Markus Hebel and Hans Eriksson, sculptors; the former was, as far as can be judged, the master of the monument.

FLOS / EGREDITUR ET CONTERITUR, ET / FUGIT VELUT
 UMBRA ET NUMQUAM / IN EODEM STATU PERMANET:
 (Översättning se svenska bibeln, Jobs bok 14: 1–2.)
 TIM. 4 v. 7 / BONUM CERTAMEN CERTAVI / CURSUM
 CONSUMMAVI FIDEM / SERVAVI IN RELIQUO REPOSITA
 / EST MIHI CORONA JUSTITÆ QUAM / REDDET MIHI
 DOMINUS IN ILLA / DIE IUSTUS IUDEX NON SOLUM /
 AUTEM MIHI SED ET IJS QUI DILIGENT / ADVENTUM
 EIUS. (Översättning se svenska bibeln, Paulus' andra
 brev till Timoteus 4: 7–8.)

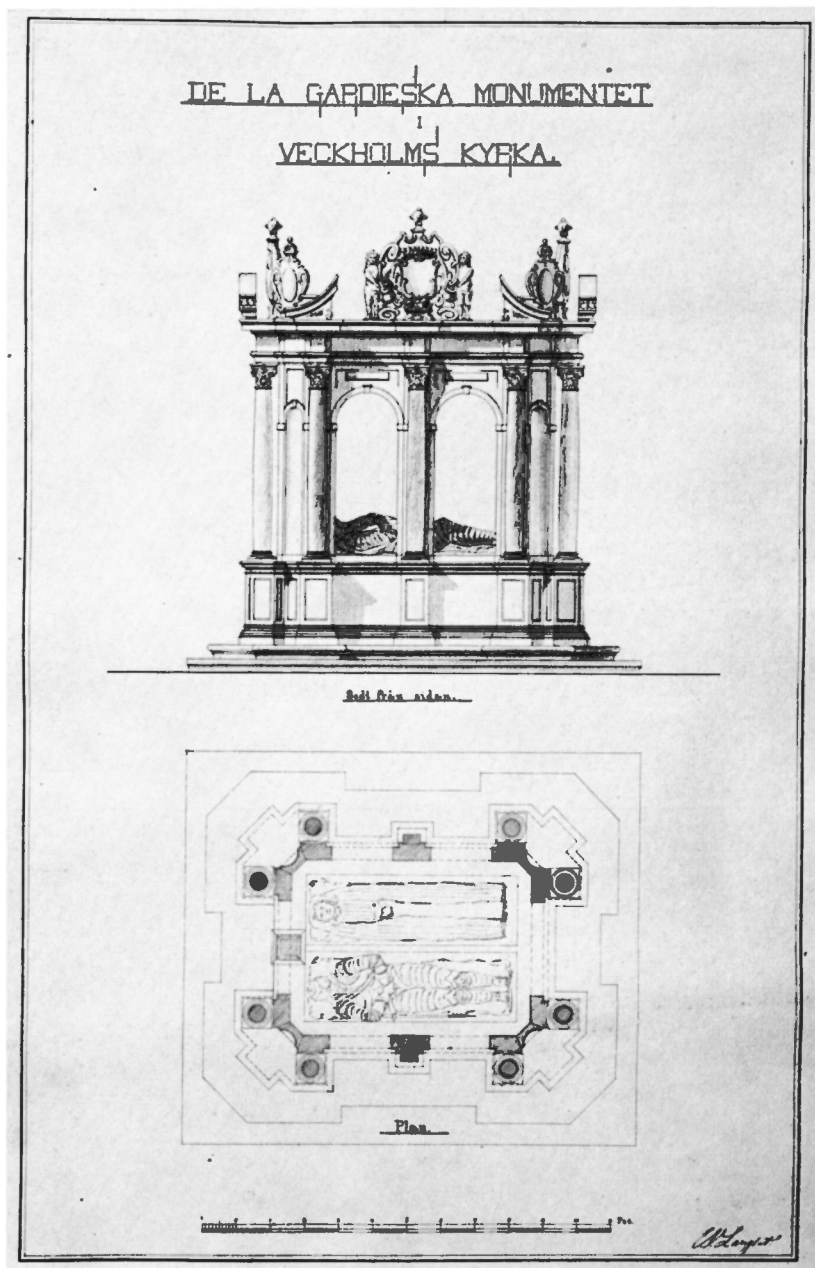
Inskrift på gravmonumentets norra sida: IOH.
 II. V: 25 / EGO SUM RESURECTIO ET / VITA QUI CREDIT
 IN ME / ETIAMSI MORTUUS FUERIT / VIVET ET OMNIS
 QUI VENIT / ET CREDIT IN ME NON MORIETUR / IN
 ÆTERNUM. (Översättning se svenska bibeln, Jo-
 hannes 11: 25–26.) IOB 19. v. 25 / SCIO ENIM QUOD
 REDEM / PTOR MEUS VIVIT ET IN / NOVISSIMO DIE DE
 TERRA SUR / RECTURUS SUM ET RURSUM CIRCUM /
 DABOR PELLE MEA ET IN CARNE MEA / VIDEBO DEUM
 QUEM VISURUS SUM / EGO IPSE ET OCULI MEI CONSPEC-

TURI SUNT / ET NON ALIUS: (Översättning se svenska
 bibeln, Jobs bok 19: 25–27.)

Enligt gravmonumentets inskrift på västra kort-
 sidan samt vapensköldarna och inskriftskartuschen
 på överbyggnadens bjälklag är gravmonumentet
 uppfört över Johan De la Gardie, död den 5 mars
 1640. Dygden Justitias inskrift med årtalet 1640
 daterar denna skulptur liksom dess pendang, Fides.
 De båda figurernas manieristiskt elegant vridna
 ställningar och långa halsar talar även för att de
 är utförda vid denna tid, jfr skulpturerna av Spes
 och Fides på sidopilastrarna å huvudportalen till
 Erik Rynings palats, Stora Nygatan i Stockholm.¹⁷¹
 Även de båda liggande figurerna har motsvarighe-
 ter inom skulpturen från denna tid, exempelvis
 skulpturerna av Henrik Fleming och Ebba Bååt på
 gravmonumentet från 1632 i Virmo (Mynämäki)
 kyrka i Finland.¹⁷² Av de kvinnliga figurerna i
 monumentets hörn skiljer sig Prudentia och Spes
 med sin klassicistiskt lugna hållning från ovan-

Fig 93 b, c. Gravmonumentet. Uppmätningar av E V Langlet i samband med uppsättandet i De la Gardieska gravkoret på 1880-90-talet. PÅ, Veckholm.

The grave monument. Scale drawings made in connection with the erection in the De la Gardie memorial chapel.

nämnda Justitia och Fides. Monumentet har sannolikt kompletterats med dessa båda figurer, som synes vara utförda av annan hand.

Ehuru monumentet bär årtalet 1640, synes det ha uppsatts först två årtionden senare. Under ombyggnadsplanerna av kyrkan på 1650-talet var uppsättandet av monumentet ej aktuellt. Enligt en ovan

nämnd instruktion 1655 skulle sålunda gravvalvet under södra korsarmen igensättas och bänkar insättas i rummet ovanför. Planerna vändes emellertid i annan riktning efter Jakob Casimir De la Gardies död 1658, för vilken man avsåg att uppföra ett gravkor vid korsarmens östra sida (se ovan). Ett rytтарmonument synes enligt gravkorsprojektet

Fig 94. Liggande figurer på gravmonumentets sockel, framställande Johan De la Gardie och hans första hustru Catharina Oxenstierna.

Recumbent figures on the plinth of the grave monument, representing Johan De la Gardie and his first wife, Catharina Oxenstierna.

(fig 45) ha planerats som en motsvarighet till Johan De la Gardies gravmonument i södra korsarmen. Några uppgifter i Ekholmens gårdsräkenskaper 1661 kan sättas i samband med uppsättandet av Johan De la Gardies gravmonument. Här möter vi av allt att döma även upphovsmannen till verket, Markus Hebel. »Eftersåsom wedh Ekholmen skall opsättias Grafwen i kyrkian och effterskrifne personer behöfwes», anslogs den 15 oktober 1661 kostpengar åt stenhuggarna Markus Hebel och Hans Eriksson och deras arbetsfolk. Till Markus Hebel och hans lärpojke anslogs 66 dlr för sex veckors arbete. Till Hans Eriksson, Erik Hansson och Arvid samt en lärpojke anslogs 102 dlr för sex veckors arbete »widh grafuen i Wekholms kyrkia», vilka medel även utbetalades för deras arbete. »Till Wekholms Graf och Epitaphio» smiddes vidare klammer och dubbar samt anskaffades engelskt bly.¹⁷³

Markus Hebel utförde i slutet av 1630-talet och i början av 1640-talet fasadskulpturer för Jakob De la Gardies Makalös.¹⁷⁴ Hebel förekommer även i Ekholmens räkenskaper vid mitten av 1640-talet.¹⁷⁵ Den 1 juni 1653 upprättade De la Gardie ett särskilt kontrakt med bildhuggaren, enligt vilket han skulle erhålla en årlig lön av 300 rdr.¹⁷⁶ I februari 1654 begärde De la Gardie, att Hebel skulle bege sig till Ekholmen.¹⁷⁷ Vid gården bedrevs detta år som ovan nämnts i samband med predikstolens skulpturutsmyckning i stor skala med utbildning av lärodrängar. Ännu 1657 förekommer Markus Hebel i Ekholmens räkenskaper och anlätades följande år för sandstensutsmyckning av Jakob De la Gardies gravkor.¹⁷⁸ Då De la Gardie i början av 1660-talet igångsatte sitt stora byggnadsprogram vid Jakobsdal (Ulriksdal), överflyttade Hebel sin verkstad till denna arbetsplats, där han stannade till sin död 1664.¹⁷⁹

Hans Eriksson, som synes ha anlåtats för monumentets uppsättande samt kompletterande detaljer, visar sig vara identisk med De la Gardies betrodde stenhuggare vid restaureringen av Varnhems klosterkyrka, även verksam vid Läckö, Höjentorp m fl byggnadsplatser. I forskningen har han i flera arbeten förväxlat med Hans »Persson» (Jerling), vilken dock först senare förekommer i samband med arbeten för Veckholms kyrka.¹⁸⁰

Fig 95. En av skulpturerna i gravmonumentets hörn, Justitia (fig 96), bär en inskrift, som daterar denna figur och dess pendang, Fides, till 1640. Foto 1973.

One of the sculptures at the corners of the grave monument, Justitia (fig 96), has an inscription, which dates this figure and its companion, Fides, to 1640.

Den 16 oktober samt den 3 och 16 november utbetalades de anslagna medlen till stenhuggarna. Kvittenserna rörande arbetet är underskrivna: »Marcus Hebel / bilthauer / Hans Erichson».¹⁸¹ Hans Eriksson tillhörde De la Gardies mest kvalificerade arbetsfolk, som icke blott utförde stenhuggararbeten utan även ledde byggnadsföretag. Redan 1654 möter vi vid Varnhemsrestaureringen stenhuggarna Hans Eriksson och Erik Hansson, förmodligen far och son samt en murmästare Arvid.¹⁸² Senare under Varnhemsrestaureringens andra etapp utförde han ytterst kvalificerade uppgifter. Bland stenhuggararbeten i kyrkan kan nämnas konungagravhällarna i kapellkransen runt koret.¹⁸³

Gravmonumentet var placerat i södra korsarmen fram till tiden omkring 1750, då det nedtogs, enär församlingens växande folkmängd krävde att korsarmen införlivades med kyrkorummet.^{183a} Det uppges på 1880-talet sedan lång tid tillbaka ha legat uppstaplat i Jakob De la Gardies gravkor (Klingspor, s. 134). Efter ett omfattande arbete av arkitekterna M Isaeus och E V Langlet uppsattes gravmonumentet på 1880–90-talet i De la Gardieska

Fig 96. Fides (Tron) och Justitia (Rättvisan), skulpturer i grå sandsten i gravmonumentets hörn, daterade till 1640. Foto I Anderson 1942.

Fides and Justitia, sculptures in grey sandstone at the corners of the grave monument, dated to 1640.

gravkoret (se ovan). Uppmåtningsritningar till gravmonumentet, skisser av olika detaljer samt av gravmonumentets plan och uppbyggnad förvaras i Veckholms kyrka (fig 93 b, c). Langlet synes ha övertagit uppgifterna rörande monumentets uppsättande och gravkorets restaurering vid Isaeus' död 1890.

En uppmätning av gravmonumentet är sålunda signerad E V Langlet. En ritning till förändring av gravkorets takparti är vidare signerad E V Langlet 1892.

Gravmonumentet står i sin uppbyggnad nära Hendrik de Keyzers gravmonument över prins

Fig 97. Prudentia (Klokheten) och Spes (Hoppet), skulpturer i grå sandsten i gravmonumentets hörn. Monumentet synes ha kompletterats med dessa båda figurer. Foto I Anderson 1942.

Prudentia and Spes, sculptures in grey sandstone at the corners of the grave monument. The monument seems to have been completed with these two figures.

Wilhelm I av Oranien i Nieuwe Kerk i Delft 1614–21.^{183b} Den döde framställs här såväl liggande som sittande. Mellan kolonnerna i monumentets hörn står fyra dygder: Justitia, Fortitudo, Religio och Libertas; vid fotändan Fama, blåsande i trumpet. Den senare figuren har måhända från början även

framställts å Johan De la Gardies gravmonument. På en uppmätning från 1880–90-talet återges sålunda vid huvudändan en figur, sittande på en glob (fig 93b). Den lyftade vänstra handen kan tänkas ha hållit en trumpet. Gravtypen visar även likheter med statsmonument av Cornelis Floris och

franska kungagravar, såsom graven över Henrik II i S Denis.

Planerat gravmonument för Jakob De la Gardie

Enligt Ebba Brahes testamente 1668 planerade man att förfärdiga ett gravmonument eller epitafium även för Jakob De la Gardie.¹⁸⁴ I testamentet heter det sålunda: »sielf ber iag Er mine Barn I wiljen taga femtusend R:dr och låta giöra Er Sal Fars Epitaphium af swart och hwit marmor, der hos sättja hans (fyra) söner, (fyra) döttrar som han har hafwit».

Kistor i De la Gardieska gravkoret

En sarkofag av grönådrig marmor är uppställd i De la Gardieska gravkoret (fig 30). Inskrift på silverplåt, fästad vid västra kortändan: HANS EXCELLENCE / GENERAL: LEUTENANTEN OCH COMMENDEUREN / AF KONGL: MAIJT:S SWÄRDSORDEN / HÖGWÄLBORNE GREFVE / HERR FRIEDRIC PONTUS DE LA

GARDIE / FÖDD D. 30 MARTII 1726 / DÖD DEN 7 AUGUSTI 1791. Inskrift på silverplåt, fästad vid östra kortändan: JAG HAFVER KÄMPAT EN GOD KAMP / JAG HAFVER FULLBORDAT LOPPET / JAG HAFVER HÅLLIT TRONA / HÄR EFTER ÄR MIG FÖRVARAD / RÄTTFÄRDIGHETENES KRONA. / 2 TIMOTH: 4 CAP. V 7 OCH 8.

I gravvalvet till De la Gardieska gravkoret är 25 st kistor nedsatta (fig 99). En restaurering av kistorna företogs 1946 av konservator Carl Hesselblad.¹⁸⁵ I samband härmed undersöktes dräkter och textilier av Eva Bergman och Torsten Lenk. Fotograferingen utfördes av Nils Åzelius.

Bland kistorna märkes följande: — 1. Av tenn. För Johan De la Gardie. Kulfötter. Hörnen inramas av en ornamentfris. Bärningar, hållna av lejon. Inskrift på lockets huvudgavel: HERR IAHAN DE LA GARDIE FRIHERRE TILL EKHOLMEN: HERRE TILL KIULAHOLM, RASIK OCH KOREHOLM SVERIGES RIKS RÅD H OCH ASSESSOR UTHI KONUNGSLIGE HOFRETT I

Fig 98 (t v). Detalj av Prudentia, fig 97. Foto 1973.

Left. Detail of the Prudentia in figure 97.

Fig 99. Gravvalvet till De la Gardieska gravkoret, i vilket 25 kistor är nedsatta. Foto 1973.

The burial vault of the De la Gardie memorial chapel, in which there are twenty-five coffins.

Fig 100. Nisch i gravvalvet med kistor för t h Jakob De la Gardie, död 1652, t v hans hustru Ebba Brahe, död 1674. Foto 1973.

Niche in the burial vault with the coffins of (right) Field Marshal Jakob De la Gardie, † 1652, and (left) his wife Ebba Brahe, † 1674.

STOCKHOM. Som ovan nämnts var denna kista ursprungligen nedsatt i gravvalvet under södra korsarmen. Överflyttningen till Jakob De la Gardies gravkor kan tänkas ha ägt rum i samband med nedtagandet av Johan De la Gardies gravmonument vid tiden omkring 1750 eller i samband med monumentets uppställande i Jakob De la Gardies gravkor på 1880-talet.

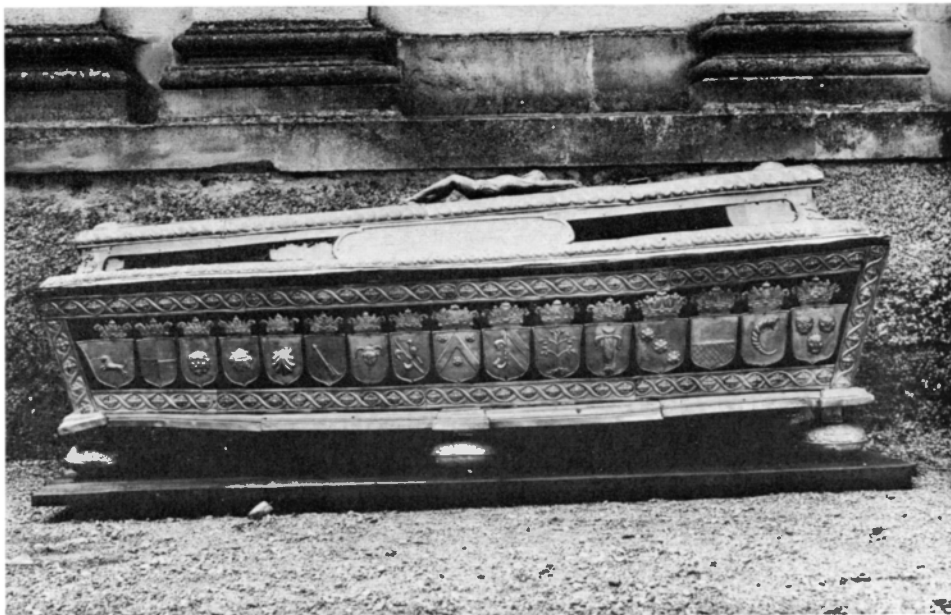
2. Av svartfärgad ek. För Jakob De la Gardie (fig 100). På lockets huvudgavel en oval metallplåt, möjligen av silver, med inskrift: KONUNGENS HÖGSTBETRODDE MAN, EN AF RIKETS HERRAR, ÖFVERSTE MARSKALKEN HOS HENNES MAJ:T DROTTNINGEN, GENERALEN, CAPITAINELIEUTENANTEN VID KONGL. LIF DRABANT CORPSEN, RIDDAREN OCH COMMENDOREN AF KONGL. MAJ:TS ORDEN SAMT ORDENS VICE CANZLER, RIDDAREN AF KONUNG CARL XIII:S ORDEN, LEDAMOTEN AF FLERE IN- OCH UTLÄNDSKA ACADEMIER SAMT LÄRDA OCH VITTRA SAMFUND M. M. HÖGVÄLBORNE HERR GREFVE JACOB PONTUSSON DE LA GARDIE. Jakob De la Gardies begravningsräkenskaper 1652 upptar utsmyckning i silver till

kistan av guldsmeden Hans Georg Nornberger.¹⁸⁶ Här upptas sålunda fyra »store klor» (lejonfötter), ett kors (till kistans lock), två trofégrupper, ett vapen för kistans huvudgavel och en dödskaile för dess fotgavel, vidare ett antal bokstäver, en krans omkring vapnet samt en liten ros »der som ordspråchet begyntes». Kistans lejonfötter är nu förlorade.

3. Av koppar. För Ebba Brahe (fig 100, 101).¹⁸⁵ Kistan står på sex fötter av mässing, bestående av runda, tillplattade kulor i två delar med drivna bladornament på övre delen. Kistans utsida är klädd med svart sammet och förgylld mässing; utspringande sockellist, förkroppad i hörnen. Gavlarna och sidorna inramas av mässingslister med fyrbladiga blommor inom vågband. Vid fotgaveln en dödskaile över korsade ben. På vardera långsidan är anbringade 16 anvapen med fastsittande grevekronor. Locket är likaledes klätt med svart sammet och mässing. Kanterna på locket och den rektangulära överdelen inramas av bladvulster, i hörnen förenade med bladornament. På överdelen

Fig 101. Ebba Brahes kista av koppar, klädd med svart sammet och förgylld mässing. Foto N Åzelius 1946.

Copper coffin covered with black velvet and gilded brass, for Ebba Brahe.

är fästat ett krucifix samt ett bevingat änglahuvud upp- och nedtill. I hålkälen mellan överdelen och kanterna ovala inskriftplåtar med följande inskrifter. Huvudändan: EBBA BRAHE BOREN GREFWEDOTTER AF WISINGSBORG, GREFWINNA TILL LECKÖ, FRIHERINNA TILL EKHMOLM, FRV TILL RVNSA, ARNÖÖ, AXHOLM, SVNDHOLM, KEGLEHOLM, TOLLEGARN, HERRESTÅD OCH BIÖRSIHOLM. Fotändan: FÖDD ANNO 1596 DEN 16 MARTIJ I HERRANOM AFSOMNAT ANNO 1674 DEN V IANVARIJ PÅ SIT LXXVII ÅLDERS ÅHR. Höger sida: SALIGE ÄRO THE DÖDE SOM I HERRANOM DÖÖ HÅREFTER I AANDEN SAJER AT THE SKOLA HWILA SIG IFRÅN SIT ARBETE TIJ THERAS GERNINGER FÖLLIJA THEM EFFTER APO XIV V. XIII. Vänster sida: VÅRT LIJF WAHRAR SIVTTYO ÅHR ATH HÖGSTA OTTATIHO ÅHR OCH TÅ THET BÄST WARIT HAFWER SÅ HAFWER THET MÖDO OCH ARBETE WARIT TIJ THET GÅÅR SNART SIN KOOS LIJCKA SOM WIJ FLVGO BORT PSALM XC VERS X. Ebba Brahe låg i en ekkista, innesluten i ovannämnda kopparkista. Ekkistan visade sig vid restaureringen vara helt sönderfallen och ersattes av en innerkista av furu. Kistans textilier beskrives i en rapport över undersökningen av Eva Bergman (ATA).

4. Av förgylld metall. För Magnus Gabriel De la Gardies son Magnus Gabriel. Enligt inskrift på lockets högra långsida född 1652 och död 1667.

På vänstra långsidan upprepas samma inskrift med födelseåret 1654.

5. Av tenn med målade vapen och förgyllda listverk. För Magnus Gabriel De la Gardies son Ludvig D Pontus. Enligt inskrift på lockets huvudgavel född 1665 och död 1672. Kistan har haft sex fötter i form av liggande lejon, av vilka en saknas. På locket krucifix; i hörnen samt å sidornas mitt änglafigurer.

6. Av trä. För Catharina Charlotta Taube. Enligt inskrift på lockets huvudgavel född 1723 och död 1763, gift med översten greve Fredric Pontus De la Gardie. Den senares sarkofag är uppställd i gravkoret (se nedan).

Bland övriga oidentifierade kistor märkes en kista av tenn med målade vapen och förgyllda listverk av samma utförande som nr 5, en kopparkista samt fem barnkistor av metall och fyra av trä.

Enligt en förteckning av Magnus Gabriel De la Gardie 1683 fanns då elva kistor i gravkoret. Förutom Jakob De la Gardie och Ebba Brahe var sju barn till Magnus Gabriel De la Gardie och två barn till Jakob Casimir De la Gardie begravda i gravkoret.¹⁸⁷

Man anlidade kvalificerade bildhuggare för kistornas utsmyckning. Beträffande en kista för Magnus Gabriel De la Gardies son Jakob, född 1650, död

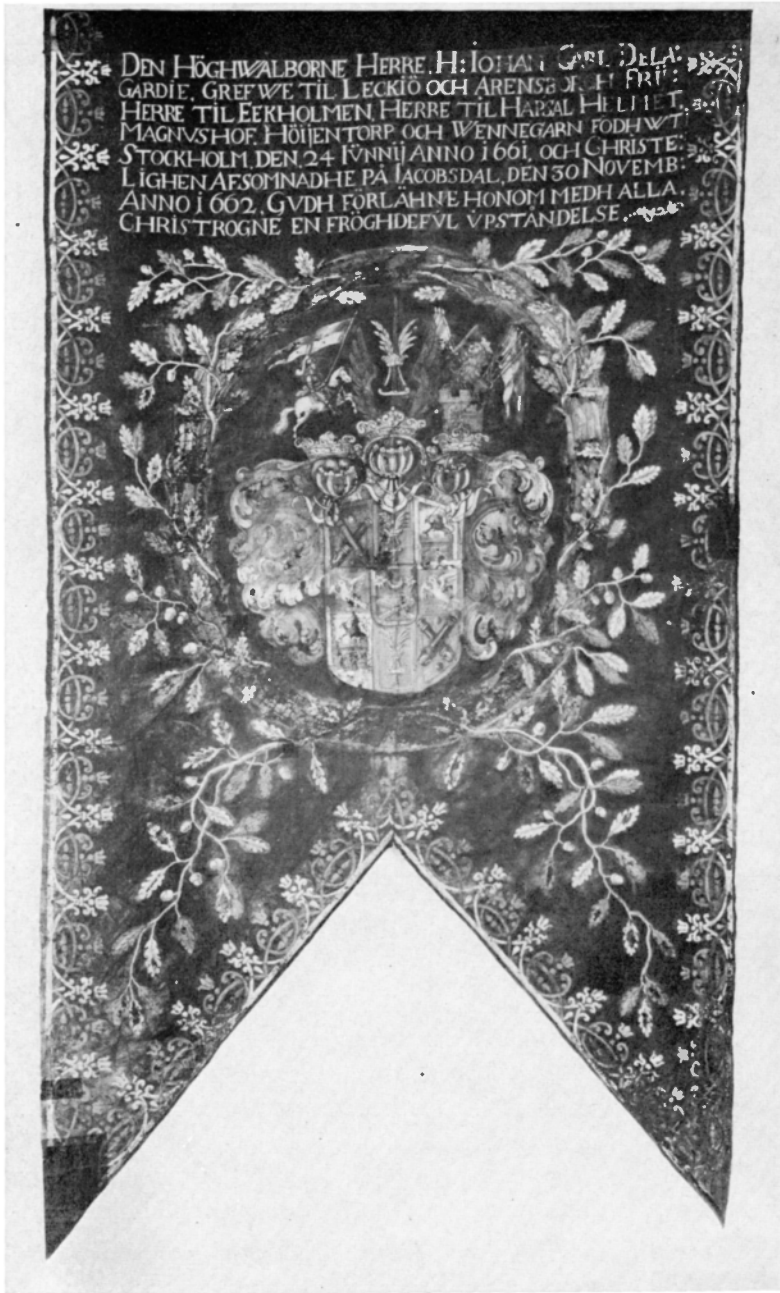

Fig 102. Begravningsfana för Johan De la Gardie, född 1661 död 1662, son till Magnus Gabriel De la Gardie. Upphängd i De la Gardieska gravkoret. Foto Pietas 1964.

Funeral banner for Johan De la Gardie, 1661–62, the son of Magnus Gabriel De la Gardie. Hanging in the De la Gardie memorial chapel.

1661, berättas att Markus Hebel snidade vapen i trä till kistan, efter vilka metallvapen göts.¹⁸⁸

Begravningsfana

Begravningsfana för Johan Carl De la Gardie, född 1661 död 1662, son till Magnus Gabriel De la Gardie (fig 102).¹⁸⁹ Tvåtungad, av svart ripssi-

den med målad dekor: på mitten vapen för ätten De la Gardie i guld, rött, blått, vitt, svart och grått. Vapnet omges av lagerkrans, omvirad av ekkvistar i grönt och guld. Kantbård av symmetriskt upprepede voluter och växtornament i guld. Vid dukens nedre fäste vid stängen, frans av svart silke och guld. Inskrift på fanans övre del: DEN HÖGHWÄLBORNE

Fig 103. Begravningsvapen för Gustaf Adolf De la Gardies page, Bengt Kaffwle, död 1691. Foto 1973.

Funerary coat-of-arms for Bengt Kaffwle, † 1691, Gustaf Adolf De la Gardie's page.

HERRE H: IOHAN CARL DE LA / GARDIE. GREFWE TIL
LECKIÖ OCH ARENSBORGH FRIJ- / HERRE TIL EEKHOLMEN
HERRE TIL HAPSAL HELMET / MAGNVSHOF. HÖJENTORP
OCH WENNEGARN FÖDHD WTI / STOCKHOLM DEN 24
IUNNIJ ANNO 1661 OCH CHRISTE- / LIGHEN AFSOMNADHE
PÅ JACOBSDAL DEN 30 NOVEMB: / ANNO 1662. GVDH
FÖRLÄHNE HONOM MEDH ALLA / CHRISTROGNE EN
FRÖGHDEFVL VPSTÄNDELSE. Längd 192–280, bredd
154. Stångens längd 460. Upphängd i De la Gardieska
gravkorets norra del. Begravningsfanan, som konserverades
av Pietas 1964, hittades under ett kajbo på kyrkvinden
samtidigt med ytterligare 13 stänger från andra
begravningsfanor, därav några med smärre kvarsittande
fragment av svart ripssiden.

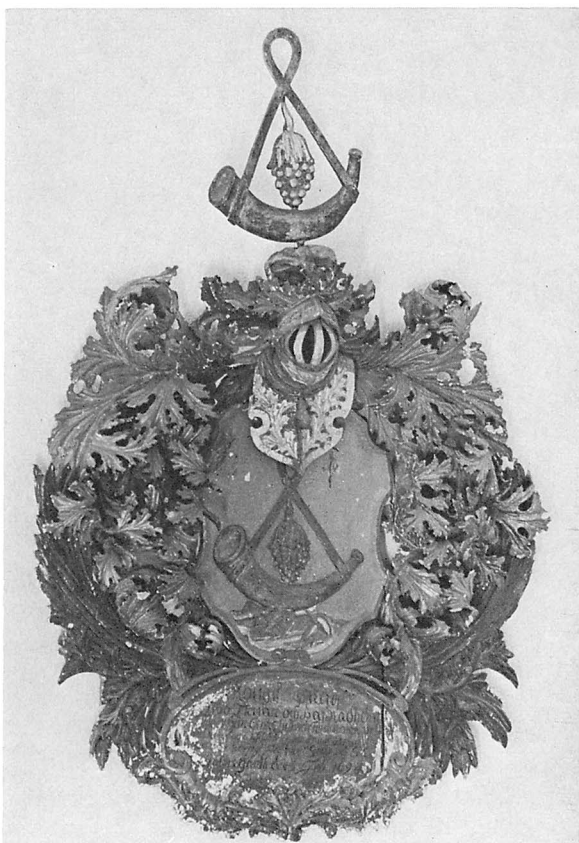

Fig 104. Begravningsvapen för hovrådet Georg Ludvig Furstenheuser, död på Ekholmens gård 1694. Foto 1973.

Funerary coat-of-arms of Privy Councillor Georg Ludvig Furstenheuser, who died at Ekholm manor in 1694.

Begravningsvapen

Begravningsvapen av snidat, målat och förgyllt trä med hjälmtäcken av akantusblad. — 1. Vapen för adliga ätten Kaffle (fig 103). Kartusch, omramad av broskverk, med inskrift: DEN EDLE OCH WELBORNE BENG / TIL HAGGETORP. HANS / HÖG GREFWELIGE EXCELLENS KONGL / RÅDETS OCH PRESIDENTENS GREFWE / GUSTAF ADOLF DE LA GARDIE FORDOM PAGE / FÖDD ANNO 1669. AFLED PÅ EKHOLM / ANNO 1691 DEN 8 JANUARI. Hjälmprydnad: gren, omslingrad av orm och flankerad av fyra fanor. Höjd ca 150. — 2. Vapen för ätten Furstenheuser (fig 104). Kartusch, nedtill omgiven av lagerkvist, med inskrift: KONGL. MAYTS / TROO TIENARE OCH HÅF RÅDH DEN / WÄLBORNE HERRE

Fig 105. Begravningsvapen för kammarherren Israel Broman, död 1753. Foto 1973.

Funerary coat-of-arms of Chamberlain Israel Broman, † 1753.

GEORG LUDVICH FURSTENHEUSER ÄR FÖDD / I STADEN NURENBERG I TYSKLAND DEN 13 FEB. Å 1611 OCH I HERRANOM / AFSOMNAD I SWERIGE WECKHOLMS SOCHN OCH EEK / HOLMS GÅRDH DEN FEB. 1694. Hjälmprydnad: Horn och druvklase. Höjd ca 200. — 3. Vapen för friherrliga ätten Broman (fig 105). Kartusch med ansats till rokokoform, nedtill avslutad av dödsskalle, med inskrift: KONGL. MAY(ts) / KAMMARHERRE WÄLBORNE HERR ISRAEL BROMAN / ÅR FÖD TILL WÄRLDEN DEN 29 SEPTEMBER ÅR 1708 / OCH I HERRANOM AFSOMNADE DEN 26 JULI ÅHR 1753 / PÅ EKHOLMS SÄTESGÅRD. Hjälmprydnad: Hjälmprydd figur med spjut. Höjd ca 200.

Försvunna begravningsvapen

Till Jakob De la Gardies begravning 1652 förfärdigade »Bildthuggaren widh Norrebro», Jost Schutze,

huvudbaneret, som målades av »Conterfeyaren Mr Johan Assman». ¹⁹⁰ Jost Schutze fick även 1653 betalt för vapen som han snidat i samband med begravningen av en minderårig son till Magnus Gabriel De la Gardie. ¹⁹¹

Epitafier

Epitafier: — 1. Bestående av oljemålning på pannå med ramverk av snidat och målat trä (fig 106). Oljemålningen framställer den korsfäste Kristus, vilkens blod uppsamlas i kalkar av två änglar under korsarmarna. Vid korsets fot knäböjer en familj, bestående av fader med sju söner, av vilka tre spädbarn och moder med fem döttrar, av vilka ett spädbarn. Ramverket består av två refflade kolonner på socklar med beslagsornament, vilande på konsoler samt uppbärande ett profilerat bjälklag med kluven gavel. Å ramverket bakom kolonnerna målade rankor. Nederst mellan konsolerna ett fält med följande inskrift: HER LIGGER BEGRAFVEN. S DAVID DOMINICVSSON / FORDAM LANDBOFOVGTE OPÅ ECHOLMS GÅRD. HVILLEKEN / SIN S. FADER TILL EN ÅMINNELSE OCH GVDS FÖRSAMLING / TILL EN PRIDNINGH. HANS EFTERLÅDTENE BARN. DENNE / TAFLA VTHI VECHOLMS SOCHNE KYRCKIA VPSÄTIA LÅTHET / HAFVA DEN 20 SEPTEMBRIS ANNO 1634. Huvudfärger: rött, blågrönt, svart, ljusblått och något guld. Höjd 270. I södra korsarmen.

2. Av snidat, målat och förgyllt trä (fig 107). Mittpartiet består av en oljemålning på trä, framställande den korsfäste Kristus, vilkens blod uppsamlas av två änglar, en på vardera sidan om korset. Vid korsets fot står en familj, bestående av fader (markerad död medelst ett kors ovanför huvudet) och sex söner (av vilka fyra markeras döda) och moder med fyra döttrar (av vilka tre markeras döda). Målningen är infattad i ett ramverk, bestående av en kolonnställning med socklar, smyckade av änglahuvuden och vilande på konsoler. Kolonnerna uppbär ett bjälklag med snidade rankor och änglahuvuden: på bjälklaget en oljemålning, framställande Kristi uppståndelse, infattad i en snidad ram med voluter. Målningen flankeras av putti, hållande dödsskalle och timglas. Epitafiet avslutas nedtill av en kartusch, omgiven av broskverksornament samt försedd med initialerna: E.(ricus) P. L.(euchovius) I.(ustina) I.

Fig 106. Epitafium över landbofogden vid Ekholmen David Dominicsson, uppsatt 1634. I södra korsarmen. Foto ATA.

Tablet in memory of David Dominicsson, Bailiff of Ekholmen, erected in 1634.

D.¹⁹² Mellan konsolerna ett fält med följande inskrift: CURA GREGIS CHRISTI FUERAT COMISSA PARENTI CONIUNX BISQVINA FECERAT ME PROLE PARENTE / — 1586 — QUI IN WEECHOLM CÆPI QVANDO VIDERE DIEM 1621. PROPOSUI HIC POPULO DOGMATA SACRA DEI / — 1607 — UBSALICAS VISO POST THEUTONICASQ. CAMANAS 1641. STAMINE FATALI VULSO NUNC IRE SUB UMBRAS / — 1614 — GRIPSVALIO LAURU TEMPORA CINCTUS EO ^{29 MARTII} HOR II NOCT. VITAE AUCTORQ. NECIS PRAECEPT: IST HUC EO / — 1615 — SALANAE MIHI CURA SCHOLAE DATUR ESSE SUPER-

STES OSSA CIUSQ. MEUS SITUUS DUM DANGIT IN ÆRBRA / —1615 — IN NATIS VOLVI HINC FÆDERA PANGO TORI IOVÆ CEU SOMNO MERSA QUIETA CUBANT. (Inskriften är svår att översätta och sannolikt felaktigt målad.) Huvudfärger: blått, rött, svart, grått och guld. Höjd ca 200. På norra korväggen invid predikstolen. Epitafiet visar stilistiska överensstämmelser med verk av bröderna Hans och Markus Hebel, jfr predikstolen.

3. Bestående av oljemålning på duk inom svart profilerad ram med svag förgyllning (fig 108).

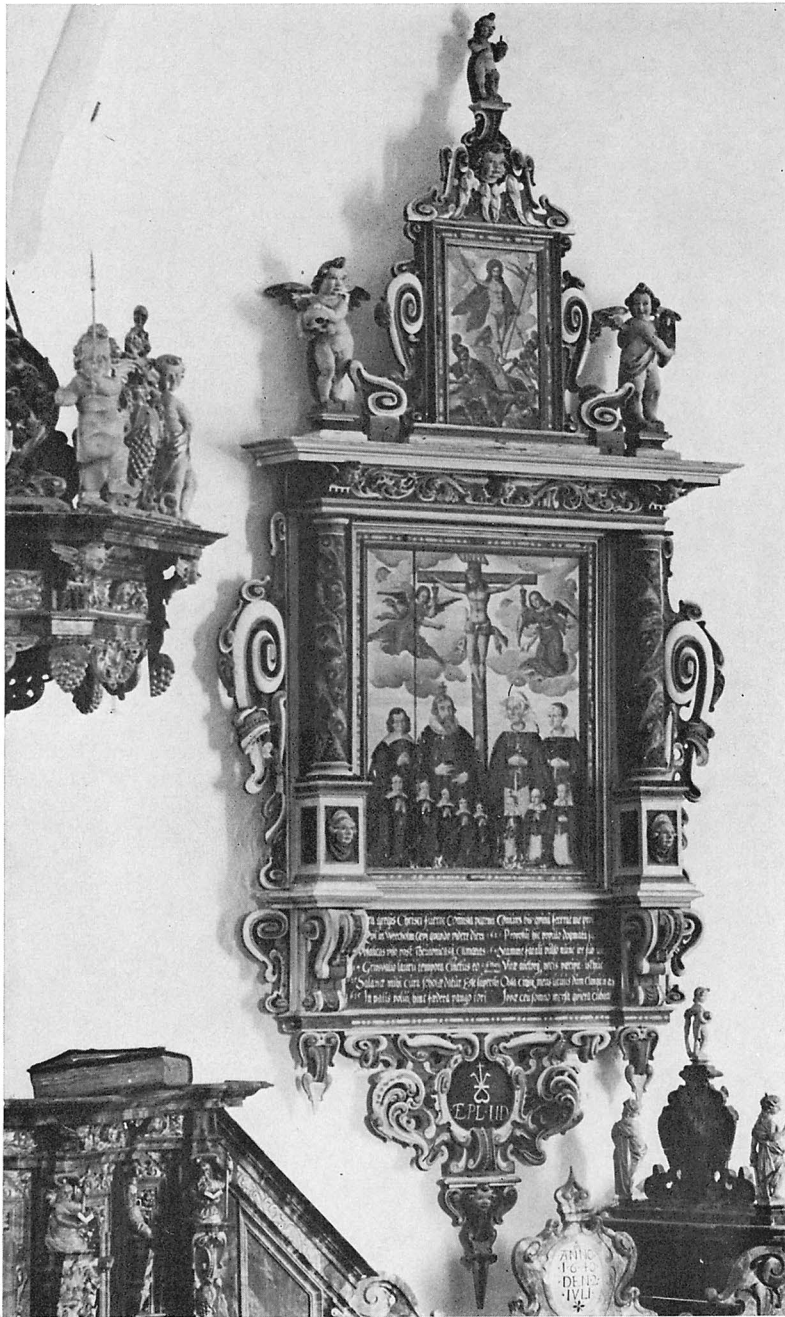

Fig 107. Epitafium över Ericus P Leuchovius, kontraktsprost 1637. Från bröderna Hans och Markus Hebels verkstad. Norr om predikstolen. Foto 1973.

Tablet in memory of Ericus P Leuchovius, rural dean in 1637. From the workshop of the brothers Hans and Markus Hebel.

Oljemålningen framställer den korsfäste Kristus. Vid korsets fot står en familj bestående av fader med sju söner och moder med åtta döttrar. Nedanför målningen ett rektangulärt fält med följande inskrift: DÖÖ WII MED. SÅ SKOLA WII LEFWA MED. 2 TIM: 2 V. 11 / HÄR LIGGER BEGRAFVEN SALIG LARS OLOFSSON JUNG. FORDOM BEFALLNINGSMAN / PÅ

EKHOLM. 69 ÅHR GAMMAL. TILLIKA MED SIN FROMMA SALIGA KIÄRA HUSTRU GIORL DOMI/NICI DOTTER 84 ÅHR GAMMAL. OCH NÅGRA DERAS BARN. Huvudfärger: brunt, gult, svart och rött. Höjd ca 180. I södra korsarmen. Jfr gravhäll nr 5.

4. Av gråspräcklig marmor med förgyllda mäsingsrosor i hörnen. Rektangulärt med gavelfor-

mad avslutning upptill. Överst rundel med Lohe-Burenskiöldska vapnet jämte valspråket: ACTERI SI SIBI VIVENDUM. Förgylld inskrift: FÖDD. 1739. DÖD. 1779 / HÄR. HVILAR / KONGL: KAMMARHERREN. FAHLE. HINRIC. / VON · LOHE · BURENSKIÖLD.¹⁹³ / MERA · ÄDEL · / GENOM · UTÖFNING · AF SAMFUNDS · PLIGTER · / ÄN · AF · SIN · URGAMLA · ÄTT · / MERA · LYCKELIG · UTI · SITT · OMDÖME · / ATT · GENOM · SIN · EGENDOM · TIENA · ANDRE · / ÄN · ATT · SIELF · DEN BEGAGNA · / MERA · HEDRAD · EFTER · SIN · DÖD · / GENOM · TORFTIGES. OCH · BETRYCKTES · TÅRAR · / ÄN · DEN · HÖGT · UPSATTE · / GENOM · OFTA · OFÖRTIENT · BERÖM · / DE · SOM · ÄLSKAR · EN · STILLA · DYGD · / SE · HÄR · DITT · EFTERDÖME · / DU · SOM · SÖKER · EN WÄRKLIG · ÄRA · / SE · HÄR · HURU · DEN · WINNES · / HANS · SÖRJANDE · MAKA · / AGNETA · CARLSDOTTER · BROMAN · / HAR · MED · STÖRRE · ÖMHET · ÄN · KOSTNAD · / LÅTIT · UPRESA · DENNA · GRAFWÅRD. Höjd ca 150. I södra korsarmen på östra väggen.

5. Av målat trä. Enligt en på latin avfattad inskrift över kyrkoherden i Veckholm Jacobis Gisionis, död 1583 den 15 sept vid 62 års ålder. Enkel, rektangulär ram, krönt av en gavel med tandsnitt samt en målning, framställande Rex mundi. Huvudfärger: blått, guld, rött och gult. Tidigare uppsatt i koret ovanför sakristieportalen. Inskriften återges av Klingspor (s 303 f).

Gravhällar

Gravhällar: — 1. Av grå kalksten, avsmalnande åt fotändan. Inga spår av inskrift. Längd 240, bredd 115–80. Högmedeltida typ. I mittgången.

2. Av grå kalksten, avslagen vid vänster sida (fig 109). Med inhugget vapen för ätten Sparre. Höjd 93, bredd ca 42. Hällen framkom 1972 vid nedschaktning framför vapenhusingången; låg tidigare under markytan. Skall uppställas i vapenhuset. Klingspor uppger på 1870-talet, att han tidigare hade iakttagit hällen »i yttre trappan vid södra dörren», men att hällen då var försvunnen (s 309). Hällen avbildas i Afritningar (fig 110). Medlemmar av Sparreätten bebodde Ekholmen i varje fall sedan 1370-talet och in på 1400-talet (se inledn).

3. Av grå kalksten (fig 111). I gravhällens mitt två bomärken. Längs kanten löper följande inskrift

Fig 108. Epitafium över befallningsmannen vid Ekholmen Lars Olofsson Jung, död 1694. I södra korsarmen. Foto 1972.

Tablet in memory of Lars Olofsson Jung, foreman at Ekholmen, † 1694.

i majuskler, fördelad på två rader: ANNO · DNI · M · CDXL · EPI · OBIIT / DOMINUS · LVDOVIC · DE · WEN/DEN · CVIVS · AIA · IN · X · REQUIESCAT · AMĒ · / ANNO · DNI · MCDL / III · I · DIE · AMBROSII · OBIIT · DOMIVS · / BERNARDVS / VAN · HOVEN · CVIVS · ANIMA · IN · PACE (=Herrens år 1440 den helige Lamberts dag dog herr Ludvig de Venden, vilkens själ må vila i Kristus. Amen. Herrens år 1454 Ambrosii dag dog herr Bernhard van Hoven, vilkens själ vile i frid).¹⁹⁴ Längd 245, bredd 145. I mittgången.

4. Av rödaktig kalksten. På mitten inom lagerkrans kalk jämte initialerna E(rik) A(brahamsson) F(ilmerus) och S(ara) A(brahams)D(otter). Mittfältet flankeras av basunblåsande änglar. I hörnen framställs evangelistsymbolerna. Inskrift å hällens övre del: HÄR UNDHER LIGGIE BEGRAFNE / THEN FORDOM ÄHREWYRDIGE OCH / HÖGHLÄRDE NUMERA HOOS GUDH / SALIGE MAN MÄSTER ERICH ABRAHAMI / FILMERUS¹⁹⁵ PROWEST OCH KYRKIEHEERDHE / I WEEKHOLM KONGS HUUSBY OCH TORSWIJ / SOCHNAR

Fig 109. Gravhäll av grå kalksten med vapen för ätten Sparre. Återfunnen vid restaureringen 1972. Medlemmar av Sparreätten bebodde Ekholmen i varje fall sedan slutet av 1370-talet och in på 1400-talet. Foto 1973.

Grave slab of grey limestone with the coat-of-arms of the Sparre family. Found during the restoration of 1972. Members of the Sparre family lived at Ekholmen in any case from the end of the 1370's into the 15th century.

HWILKEN HERRANOM AFSOMBNADHE / DEN ...
FEBROARI ÅHR 1658. Inskrift å hällens nedre del:
SÅ OCH HANS FORDOM ELSKELIGE KIÅRA HUSTRU /
DEN EHREBORNE GUDFRUCHTIGE OCH MYCKET
DYDE / RIK MATRONA HUSTRU SARA ABRAHAMSDOTER

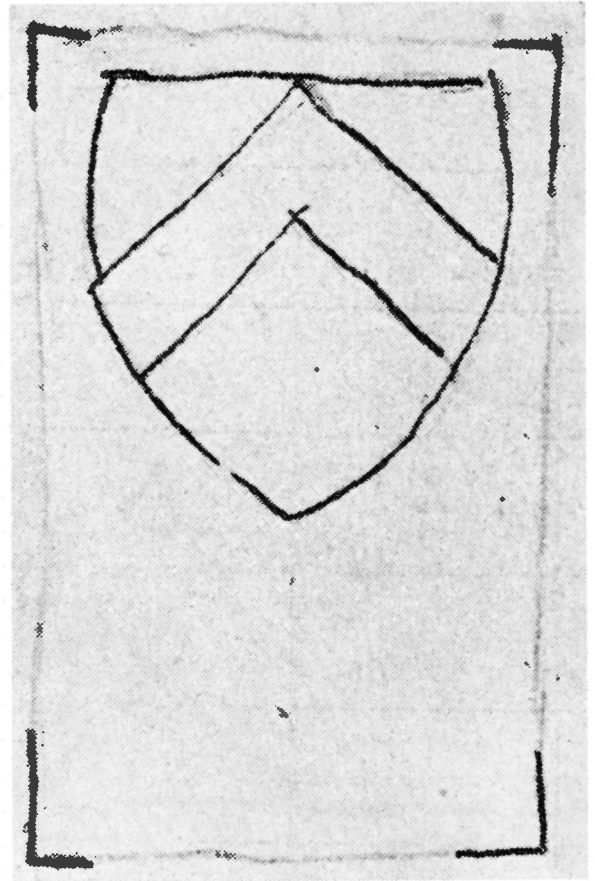

Fig 110. Gravhällens fig 109 enligt Afritningar.
Grave slab in figure 109. Drawing 1681.

THEN / OCH I HÄRRANOM AFSÅMNADHE DEN NOVMB-
RIS / ÅHR 1657 SAMPT BEGGES THERAS LILLA SON
ABRAHM / ERICHSSON HWILKEN OCH GUDH IGENOM
THEN TIME / LIGA DÖFHEN HEDANKALLADHE DEN ...
/ HWILKAS SIÄLAR GUDH EWINNERLIGEN FRÖGDDAR
/ OCH FÖRLÄNE KROPPARNA MEDH ALLA CHRIS /
TROGNAS PÅ THEN YSTERSTA DAGEN EEN / FRÖGDE-
FULL UPSTANDELSE. Inskrift runt kanten: SALIGE
ÄHRE THE DÖDHE SOM I / HERRANOM DÖÖ I A ANDEN
(sic) SÄGER ATT THE SKOLA HWILA / SIGH IFRÅ SITT
ARBETE THY / THERAS GÄRNINGAR FÖLLIA THEM
EFTER. APOGAL 14. Längd 205, bredd 160. I mitt-
gången.

5. Av grå kalksten. På mitten ovalt fält, omgett
av lagerkrans, med följande inskrift: HÄR LIGGER /
BEGRAVEN SALIG / LARS OLOFSON / JUNG FORDOM /

Fig 111. Gravhäll över Ludvig de Wenden, död 1440, och Bernardus van Hoven, död 1454. I gravhällens mitt två bomärken. I mittgången. Foto 1973.

Grave slab in memory of Ludvig de Wenden, † 1440, and Bernardus van Hoven, † 1454. Two owners' marks in the middle of the slab.

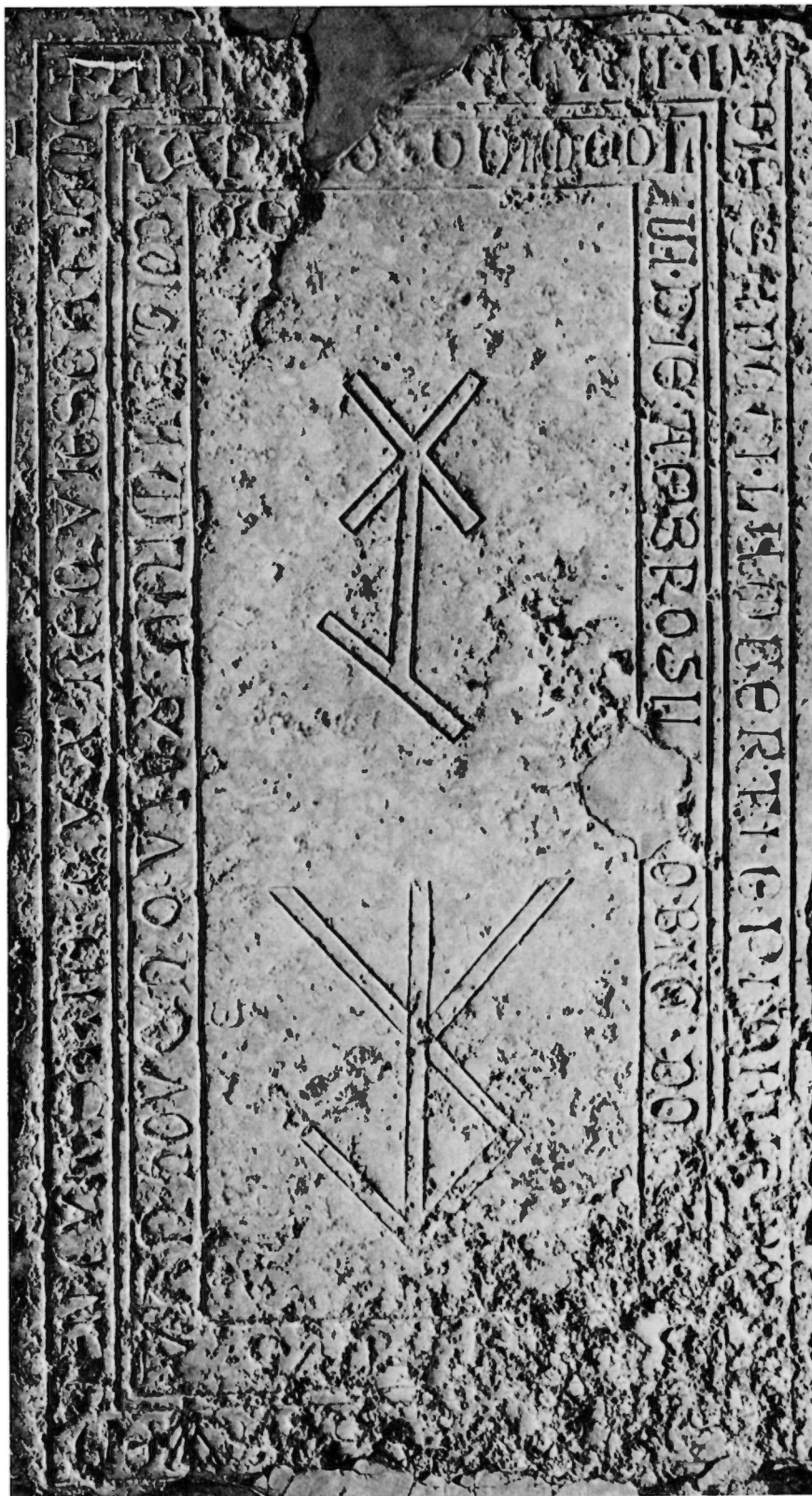

Fig 112. Johannes Döparen. Medeltida målning av okänd bysantinsk konstnär. Sannolikt hemförd av Jakob De la Gardie från dennes fälttåg i Ryssland. Foto 1972.

St John the Baptist. Medieval painting by an unknown Byzantine artist. Probably brought to Sweden by Jakob De la Gardie from a campaign in Russia.

BEFALNINGSMAN PÅ EKHOLM / FÖDD AO 1626 8 SEP
DÖD / 1694 (D 5) IAN MED SIN / SALIGE KIÄRE HUSTRU
/ GIÖRL DOMINICI/DOTTER FÖDD AO 1636 / 3 NOV
DÖD AO (årtal och dag ej ifyllda). Längd 205,
bredd 160. Framför korttrappan norr om gravhäll
nr 4.

6. Av rödaktig kalksten. Inskrift: SOLATIUM
MORTUORUM / IN / EXEMPLO LAZARI / IOH. CAP. XL
/ LAZARUS VÅR WEN SOFWER / MEN IAGH GÅR AT
UPWECKIA / HONOM AF SÖMPNEN / HAC SPE HIC
REQUIESCUNT / M. ANDREAS MA. LEUFSTADIUS / P.
ET P. WEKHOLMENSIS AB AO 1660 / 1 MAY AD ANNUM
1696 / NEC NON UXOR / BIRGITTA L. FORNELIA /
MATER X. LIBERORUM / PIE DEFUNCTA 29 APRIL
1677 / UNA CUM FILIIS 2 ET 2 FILIAB. (=De dödas
tröst ligger i Lazarus' föredöme ... med detta hopp
vilar här magister Andreas Ma. Leufstadius, prost
och kyrkoherde i Veckholm från 1660 till 1 maj
1696, samt hans hustru, Birgitta L Fornelia, mo-
der till 10 barn, som fromt avled 29 april 1677;
de vilar här tillsammans med 2 söner och 2 döttrar).
Mått: 120 × 120. I koret ovanför korttrappan, när-
mast sydväggen.

7. Av rödaktig kalksten, reffelhuggen. Å mitten
oval med inskrift, till hälften dold av korstolarna:
MAG. MI ... / OLAI BOS ... / PAST. ET P ... / WEK ...
/ BRIGITTA ... / SCHYL ... / AO 16 ... /¹⁹⁶ Längd 175.

8. Av grå kalksten. Inskrift: UNDER · DENNA ·
STEN · OCH · GRAFWÅRD · ÄR / PROBSTEN · OCH ·
KYRKIOHERDEN / MAG: LAURENTIUS · ÖIER / PÅ SITT
· 52 · ÅLDERS · ÅHR · BEGRAFWEN / DEN · 14 · JANUAR
· ANNO · 1718 / SAMT / DES · HUSTRU · CHRISTINA ·
FLODMAN / PÅ SITT ... ÅLDERS ÅHR TILL SAMMA
HWILORUM / BEFORDRAD DEN ... ANNO (Datum och
år ej ifyllda). Längd 200, bredd 145. Ovanför kor-
trappan framför altarringen.

9. Av grå kalksten. Å mitten nedsänkt oval med
inskrift: CHRISTUS / ÄR MITT LIF OCH DÖDEN ÄR MIN
WINNING / HERUNDER / HWILAR SIG S PROBSTEN HERR
/ SAMUEL BOGMANS / ... / CATARINA LEUFSTADIA¹⁹⁷
MED SINA BARN / AO 1739. Längd 165, bredd 115.
Nedanför korttrappan närmast norra väggen.

10. Av grå kalksten. Hörnringar. Inskrift: RÄTT-
VIS WANDRINGSMAN / HÅR NEDRE FÖRWARAS /
STOFTET / AF EN NITISK OCH UPPBYGGELIG LÄRARE
/ EN GOD CHRISTEN EN FROMM MAKA EN HULD FAR
/ PROBSTEN ÖFWER TRÖJDS CONTRACT / OCH / KYRKO-

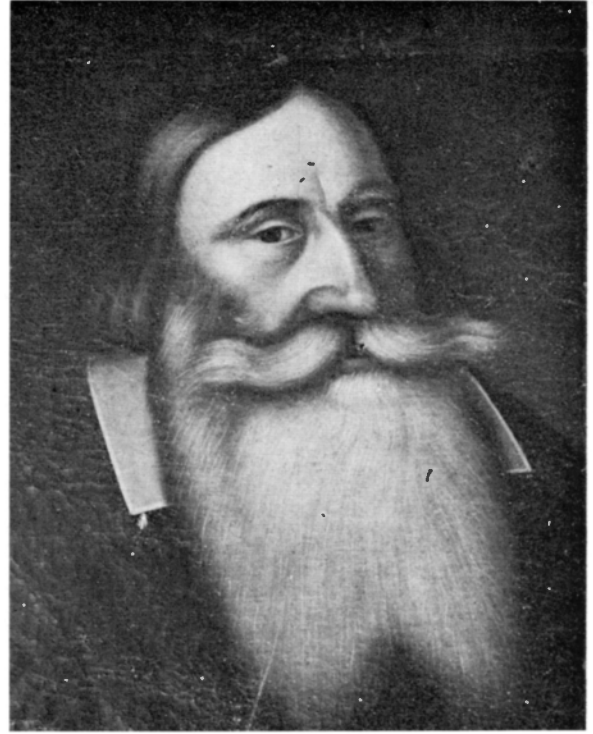

Fig 113. Porträtt av okänd präst och hans hustru. I sakristian. Foto 1973.
Portrait of an unknown clergyman and his wife.

HERDEN I WECKHOLMS KUNGSH(U)SBY OCH TORSWI
FÖRSAMLINGAR / HÖGÄREWÖRDIGE OCH HÖGLÄRDE
HERR MAGISTER / JOHAN WIMAN /¹⁹⁸ FÖD D. 3 MAR-
TII ÅR 1701 / DÖD D 14 AUGUSTI 1779 / SEDAN HAN
BURIT HERDASTAFWEN 33 ÅR / HANS MINNE / SOM
FÖRWARAS UTI EN SÖRJANDE MAKAS OCH ANHÖRIGAS
HIERTAN / SOM WÄNTA I SINOM TID NEDSÄTTAS / I
DETTA HWILORUM / ÄR OCH AF DEM RISTAT DENNA
STEN / EMOT TIDENS OCH WANSKLIGHETENS OTACK-
SAMMA GLÖMSKA. På stenens nedre del bibelcitat,
Mattheus 25, kap 23, delvis avskuret av altarringen.
Längd 225, bredd 165. Ovanför korttrappan när-
mast norra väggen.

11. Gravstensfragment, två st, av rödaktig kalk-
sten: a) Inskrift: ... TU CHRISTU ... / ... DÖDEN ÄR

Fig 114. Porträtt av skräddaren Jan Fröjd i Veckholm, död
1873. Oljemålning av Agnes Börjesson. I sakristian. Foto
1973.

*Portrait of Jan Fröjd, a tailor of Veckholm, † 1873. Oil-
painting by Agnes Börjesson.*

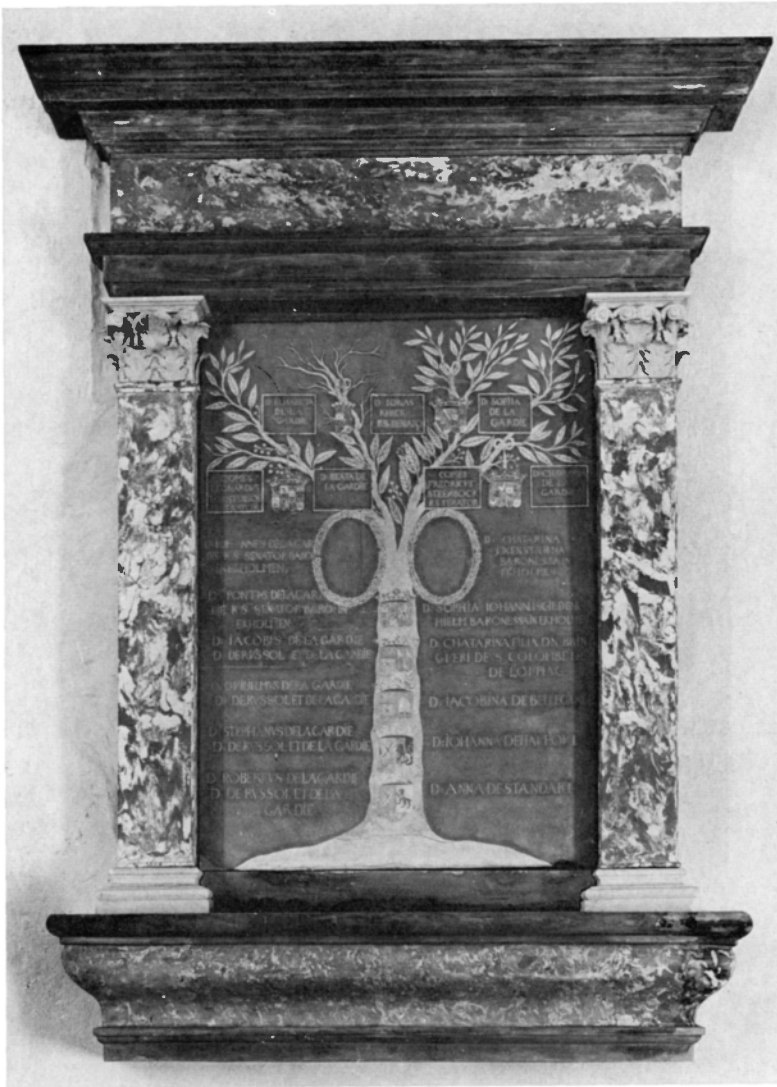

Fig 115. Tavla med stamträd för ätten De la Gardie. Sannolikt från Ekholmens kapell, uppfört 1671. I södra korsarmen. Foto 1973.

The family tree of the De la Gardie family, probably from the Ekholmens chapel, erected in 1671.

M ... I södra korsarmens mittgång. b) Inskrift: ... T LIJF OCH ... / ... NNING PAILI ... / ... 93. LIT-TORIJ / ... 1. IN WECHOLM. I gången till vapenhuset.

Runstenar

Runsten av röd sandsten, U 695. Inskrift: »... och Sigrid de läto resa stenen efter Olav, sin son.» Höjd 140, bredd 85. Inskriften torde vara jämförelsevis ung, snarast från 1100-talets början. I vapenhuset. Stenen, som tidigare stod lutad mot södra kyrkogårdsmuren, flyttades 1954 genom Raä:s försorg till sin nuvarande plats (ATA).

Försvunna runstenar

Försvunna runstenar: — 1. En figurristad sten, U 694, uppges tidigare ha legat i vapenhuset. På stenen, som avbildas bl a av J Rhezelius och J Hadorph, framställdes en fågelbild. Runt fågelns ben slingrade sig en orm, som hade sitt huvud riktat mot fågelns bröst. — 2. U 697 uppges i Peringskiölds Monumenta ha funnits i »Weckholms östra kyrkemur innan till.» Inskrift: »... läto resa stenen efter Eliv fader ...). — 3. U 698, uppges ha legat i vapenhuset. Inskrift: »... lät resa stenen efter Åsger, sin son. Han föll ute i Livland i Frögers här (?).»

Fig 116. Timsten av sandsten från 1759. I vapenhuset. Foto 1972.

Sandstone sundial, 1759.

Fig 117. Fattigbössa av koppar med året 1672. Foto N Lagergren 1952.

Copper poor-box dated 1672.

Målningar, minnestavlor m m

Målning i temperaartad teknik å krederat trä, framställande Johannes Döparen som förespråkare för mänskligheten hos Kristus (fig 112). Johannes Döparen framställs i helfigur, face åt höger och med huvudet lutat åt höger. Figuren har gloria, långt skägg samt axellångt hår; veckrik underklädnad samt kåpa. Å ömse sidor om glorian inskrift, sannolikt: »Hagios Johannes». Figuren är sirligt och elegant framställd med tecknad kontur mot förgylld bakgrund; blå kåpa och gul underklädnad. Snidad träram. Höjd 117, bredd 44,5 med ram: höjd 126, bredd 52. Av okänd bysantinsk konstnär. Johannes Döparen har sannolikt utgjort

den vänstra figuren i en s k Deesisgrupp, som för övrigt består av den tronande Kristus i mitten och Maria till höger. Målningen är möjligen hemförd av Jakob De la Gardie från dennes fälttåg i Ryssland (Upps utst nr 706)

Porträtt: — 1. Prästporträtt, bröstbild, oljemålning på duk, oidentifierat. Obehandlad träram. Höjd ca 150, bredd 100. På sakristians östra vägg norr om nischen för nattvardssilver (fig 113). — 2. Kvinnoporträtt av samma utförande som föregående och synes framställa prästens hustru. Söder om nischen för nattvardssilver. — 3. Framställande prosten Johan Börjesson.¹⁹⁹ Bröstbild, oljemålning på duk. Förgylld träram. Höjd ca 125,

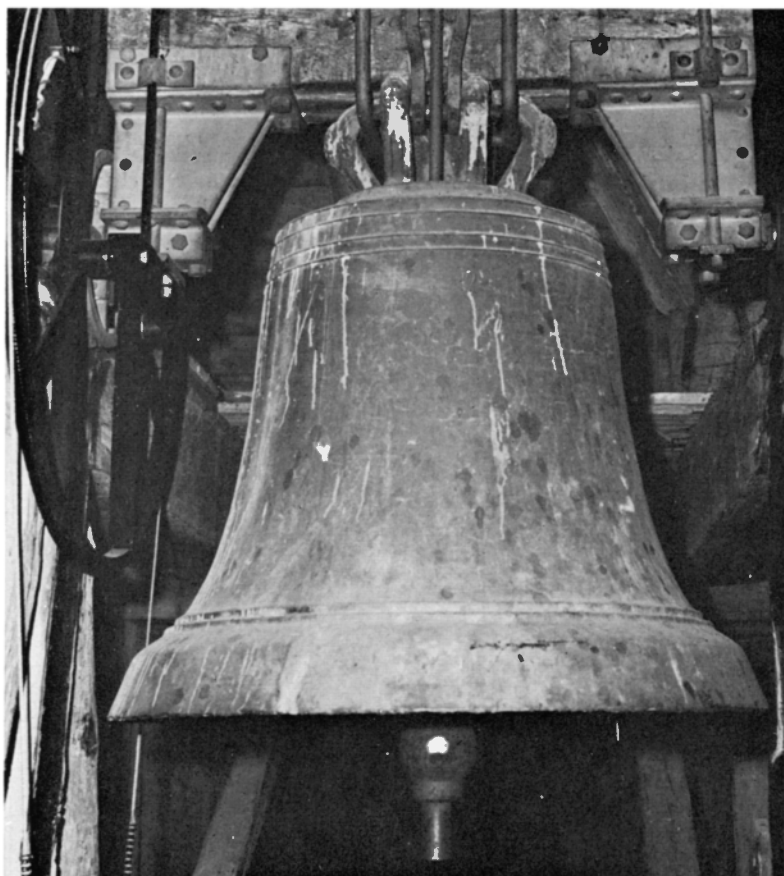

Fig 118 a, b. Senmedeltida klocka. Nedan detalj med gjutarmärke på klockans liv. Foto 1973.

Late medieval bell. Below, detail with the founder's mark on the body of the bell.

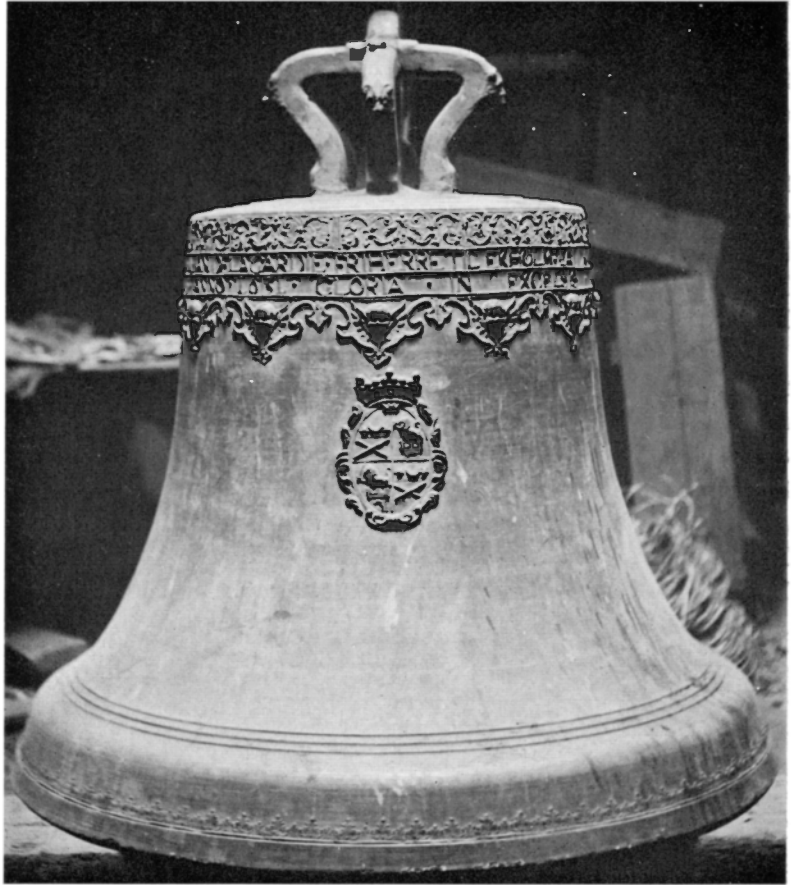
bredd ca 100. Ovanför nischen för nattvardssilver. — 4. Framställande prosten Lars Hydrén.²⁰⁰ Bröstmålning, oljemålning på duk. Förgylld träram. Höjd ca 75, bredd ca 75. Gåva av räntmästaren jur dr M D Schedvin, Uppsala (inv 1842). I sakristian ovanför sakristieportalen. — 5. Framställande skräddaren Jan Fröjd (fig 114). Oljemålning på duk. Enligt inskrift i blyerts på baksidan framställer målningen skräddaren Jan Charles Fröjd i Veckholm, död den 2/9 1873 80 år och 2 månader gammal. Inskriften uppger vidare, att målningen är utförd av Agnes Börjesson och skänkt till prosten A A Afzelius och av hans arvtagare överlämnad till Veckholms kyrka den 4/7 1899. Höjd 37, bredd 31. På sakristians södra vägg.

Minnestavla över uppförandet av Veckholms hospital. Består av oljemålning på duk, infattad i ett ramverk av snidat, målat och förgyllt trä. Olje-

Fig 119. Klocka skänkt av Johan De la Gardie 1631. Foto före omgjutningen 1926. ATA.

Bell donated by Johan De la Gardie in 1631. Photograph taken before the bell was re-cast in 1926.

målningen framställer Magnus Gabriel De la Gardie med skriftrulle i handen; i bakgrunden skymtar Ekholmens gård. Ramverket utgöres av två refflade kolonner, uppbärande ett profilerat listverk. Nederst rektangulärt fält med följande inskrift: TILL / GUDS H. NAMBNS LÅF OCH ÄHRA SALIGE FÖRFÄDERS ÄHREÅMINNELSE / SAMT / SIGH SIÄLFF OCH DELA-GARDIANISKE FAMILIEN TILL ETT ODÖDELIGIT OCH BEPRISLIGIT NAMPN / ÅHR AO 1665 / WEHOLMS HOSPITAL MEDH ÄGEN BEKÅSTNADH UPBYGT OCH FÖRFÄRDIGAT, DESS FATTIGA MEDH RIJKLIGIT / UPPHÄLLE FÖRSÖRGDA AFF HANS HÖGGREFL. EXCELL RIJKSCANZLEREN G. MAGNUS GABRI/EL DE LA GARDIE, SAMT DESS KYRCKIA INWIGD DEN 1 JANUARIJ 1666. MATTH. 5. VERS. 7. PS. 112 VERS 9. Huvudfärger: grått, rött, grönt och guld. Höjd ca 200. På sakristians västra vägg. Målad av kyrkoherde C G N Rydeman (se not 30). Ramverket uppges härröra

från altartavlan i hospitalskyrkan. Inskriften efter titelbladet till »Ekholms Hospitals Bok», deponerad i PÅ, Veckholm.

Tavla med stamträd för ätten De la Gardie (fig 115). Tavlan av sten (?) omfattas av två gråmarmorade pilastrar av sandsten med kapitäl av trä, uppbärande ett profilerat bjälklag och vilande på profilerad sockel av sandsten. Höjd ca 240. I södra korsarmen på västra väggen. Stamträdets namn och vapen återges av Klingspor (s 310 f). Sannolikt identisk med en stamträdstavla, som upptages bland inv i Ekholmens kapell (se nedan).

Övriga inventarier

Timsten av sandsten, kubisk med halvklotformad överdel. Graderad på alla sidor (fig 116). Inskrift: ... TIL ÅMINEL / OCH FÖRSAMLING / TIL TIÄNST A. F. M. S. B. ANNO 1759. Höjd 38, bredd 23. I vapen-

huset. Enligt inv 1739 skänkt till åminnelse av soldaten L Jung från Östra Dalby roten, död i Pommern, av en släkting i Stockholm. Uppges ha varit placerad på kyrkogården.

Kopparbösssa, rund, på ställ av svarvat rödmålat trä med rund fot och profilerat skaft (fig 117). På stället målat årtalet: 1672. Höjd 87, bössans diameter 22. Under läktaren.

Fattigbösssa, kubisk. Av brunmålat trä, järnbeslagen. Höjd 43, bredd 34. 1800-talet.

Kyrkvaktarstav av svartmålat trä upptill avslutad av knopp, krönt av kors av förgyllt silver. På staven inskriftsplåt av silver med graverad text: WEKHO LMS / FÖRSAMLING / KYRKA E BATOG / ÅR / 1854. Inskrift vid knoppen: WÄGER 9. LOD.

Förvaringskista av gråmålat trä med välvt lock, beslagen med järnband. Två lås, fyra bärringar, två å vardera kortsidan. Två myntspringor i locket. Höjd 50, längd 96, bredd 50. Inv 1739 upptar två järnbeslagna kistor, inv 1790, 1803 och 1867 blott en kista, sannolikt identisk med ovanstående.

Nyckel. Längd 32. I sakristian.

Klockor

I klockstapeln hänger kyrkans fyra klockor: — 1. Runt halsen löper ett av dubbla linjer begränsat tomt skriftband (fig 118 a, b). På klockans liv är ristade fyra figurer: tre ojämnt tecknade hjulkors (diameter 4–5) samt ett gjutarmärke (höjd 5) ett kors ställt på ett vågrätt streck med ett från korsets skärningspunkt mot höger uppstigande streck. Höjd 125, diameter 117. Samma gjutarmärke återfinns på lillklockan i Bladåker i Uppland, dock med

den skillnaden att det uppstigande strecket här går till vänster. På klockan i Bladåker återfinns även de tre hjulkorsen. Troligen har de båda klockorna haft samme gjutare. Klockorna kan genom sin form dateras till senmedeltiden.²⁰¹

2. Runt halsen löper följande av linjer begränsade inskrift i två rader: DENNE KLOCKA HAFVER JAGH IAHAN DE LA GARDIE. FRIHERRE TIL EKHO LMS LATID GIVTA TIL DENNE MIN KYRKIA: VEKHO LMS MIGH OCH DE MINE. TIL EN ÅMINNELSE. ANNO. 1631. GLORIA. IN EXCELSIS. DEO. (Ära vare Gud i höjden). Ovanför inskriften bladranka, nedanför en fris av änglahuvuden. Inskrift på klockans liv: SPRÄCKTES ÅR 1920 / OMGJUTEN ÅR 1926 / TILL SAMMA UTSEENDE / AV K G M BERGHOLTZ / I STOCKHOLM. På motsatta sidan: FÖRNYE LSEN / MÖJLIGGJORDES GENOM ENSKILDA GÅVOR. På klockans liv krönte vapen för ätterna De la Gardie och Oxenstierna, åsyftande Johan De la Gardie och hans första hustru Catharina Oxenstierna. Höjd ca 125, diameter ca 125 (fig 119).

3. Runt klockans hals följande inskrift: GLORIA · IN · EXCELSIS · DEO · IN · TERRA · PAX · ANNO · 1672 (= Ära vare Gud i höjden, frid på jorden. År 1672). Inskrift kring slagringen: LAVDATE · DOMIVM · IN · CYMBALIS · IN · CYMBALIS · BENE · SONANTIBUS · HOLMIAE · ME · FVNDEBAT · IOHAN · MEYER (= Loven Herren med cymbaler, med välljudande cymbaler. I Stockholm göt mig Johan Meyer).²⁰² På klockans liv vapen, åsyftande Magnus Gabriel De la Gardie och hans maka Maria Euphrosyne. Höjd 45, diameter 63.

4. Samma inskrift och vapen som föregående men med årtalet 1673. Höjd ca 100, diameter ca 100.

Veckholms hospitalskyrka

På en höjd öster om Veckholms kyrka ligger en röd träbyggnad med brutet tak, vilken 1798 uppfördes som socknens hospital (fig 120). Den nuvarande byggnaden har föregåtts av två hospitalsbyggnader, den tidigaste inrymmande en kyrka.²⁰³

Jakob De la Gardie framförde i sitt testamente 1650 önskemålet, att ett hospital skulle uppföras i socknen. Sonen Magnus Gabriel De la Gardie fullföljde denna tanke och utfärdade 1653 ett donations-

brev för Veckholms kyrka och dess hospital.²⁰⁴ »Hus» till hospital och skola upptoges i ett koncept av De la Gardie från tiden omkring 1653.²⁰⁵ Först på 1660-talet genomfördes emellertid planerna.

I bakgrunden till Sveciabilden över Ekholmen avbildas hospitalet i liten skala som en flervåning pyramidformigt uppförd byggnad (fig 121). På ovannämnda karta i kyrkoarkivet från omkring 1670 markeras även hospitalet på nuvarande plats

Fig 120. Veckholms hospital från 1798, nu privatbostad. På samma plats låg den ursprungliga hospitalsbyggnaden, uppförd av Magnus Gabriel De la Gardie 1665. Foto 1972.

Veckholm hospital from 1798, now a private dwelling. The original hospital, built by Magnus Gabriel De la Gardie in 1665, stood on the same spot.

(fig 4). Närmare uppgifter om byggnaden ges i en särskild volym rörande hospitalet, »Ekholms Hospitals Bok», med inventarier från 1668 och 1696.²⁰⁶ Enligt dessa hade byggnaden 12 kamrar, grupperade runt en kyrksal. Efter samma princip har Magnus Gabriel De la Gardie utfört skisser till flera hospitalsbyggnader (fig 122). En skiss till ett »Armhaus» förmodligen för Arensburg, har sålunda 16 rum runt en kyrksal. En annan skiss återger en likartad uppbyggnad med 24 rum.²⁰⁷ Veckholms hospitalskyrka synes i likhet med dessa skisserade byggnader ha upplysts av fönster ovanför kamrarnas tak. Kyrksalen hade sålunda 8 fönstertavlor, vardera med 4 fönster, samt 7 fönster mellan kyrkan och kamrarna, från vilka gudstjänsten kunde följas. Byggnaden kröntes av ett torn med klocka. Till kyrkan ledde en portal, prydd med Magnus Gabriel De la Gardies och hans gemåls, Maria Euphrosynes, vapen. Interiören beskrives summariskt i de båda inventarierna. Kyrksalen hade vitlimmade träväggar, smyckade av sex målade tavlor med bibliska figurer. Här upptages vidare en målad altartavla på duk, predikstol med ljudtak, sluten bänkinredning med 8 manfolks- och 5 kvinnofolksbänkar. Bland inventarierna nämnes timglas, ljusarmar av mässing på väggarna, mässingsljusstakar samt fattigbössa av koppar. En liten nattvardskalk, som tillhört hospitalskyrkan, uppges 1729 ha omgjorts till en vinkanna för Torsvi kyrka (inv).

Uppförandet av hospitalet kan sättas i samband med den ökade byggnadsverksamheten vid egendomarna efter De la Gardies hemkomst 1660 från sin långa vistelse utomlands som krigsledare och krigsförhandlare. Framför allt koncentrerades de första årens arbete till Jakobsdal men även vid Ekholmen och Veckholms kyrka återupptogs byggnadsarbetet. Vid Ekholmen pågick restaureringsarbete å stenhuset samt uppförande av en ny träbyggnad (se nedan). I februari 1662 framforslades material till hospitalet. Ett stort antal hästkörslor med stockar till byggnaden redovisas denna månad.²⁰⁸ Den 16 maj 1663 begärde fogden vid Ekholmen Mathias Olofson, att konduktör Olof Falk kommer till Ekholmen för att avsticka hospitalsbyggnaden.²⁰⁹ Denne var mycket anlitad av De la Gardie inom byggnadsverksamheten för enklare planer till gårdar och som uppsyningsman över byggnadsarbetet. Enligt ett odaterat byggnadskoncept av De la Gardie skulle skola och hospital med kyrka uppföras efter Dikmans avritning.²¹⁰ Med denne avses J Dickman, byggnadsingenjör i De la Gardies tjänst, som bl a svarade för Veckholms kyrkas uppmätning 1653 (se ovan). I likhet med byggnadsingenjören Johan Peter Kirstenius utförde J Dickman vanligen blott arbetsritningar till byggnaderna och är förmodligen icke heller upphovsman till själva förslaget till hospitalsbyggnaden. Som Göran Lindahl framhållit, anknyter ut-

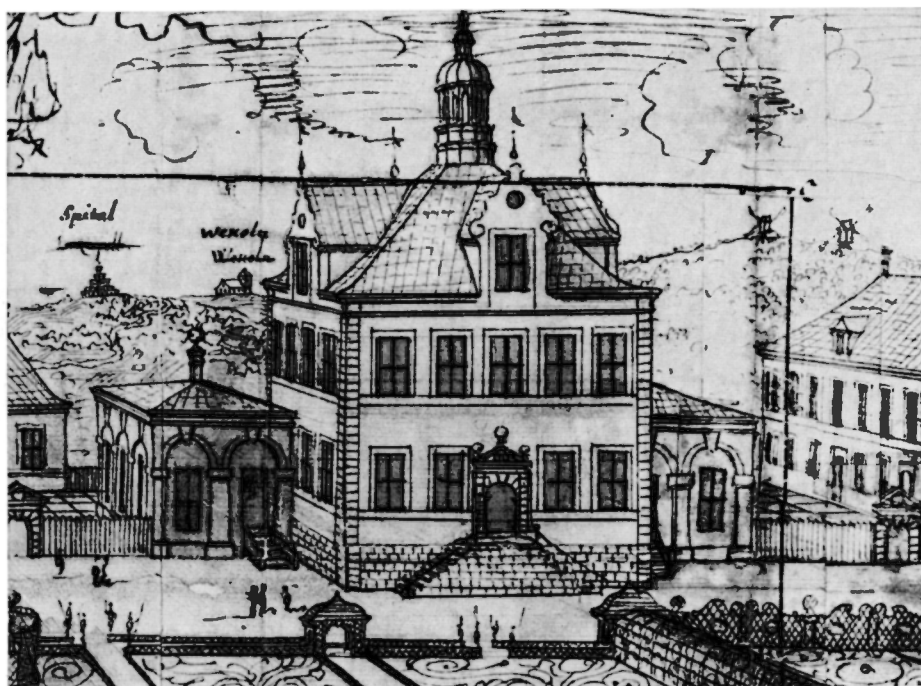

Fig 121. Ekholmen.
Teckning till Svecia
antiqua et hodierna.
I bakgrunden t v av-
bildas hospitalet som
en flervånig pyramid-
formigt uppförd
byggnad. KB.

*Ekholmen. Drawing for
Svecia antiqua et
hodierna. In the back-
ground to the left
the hospital can be
seen as a pyramidal
building in several
storeys.*

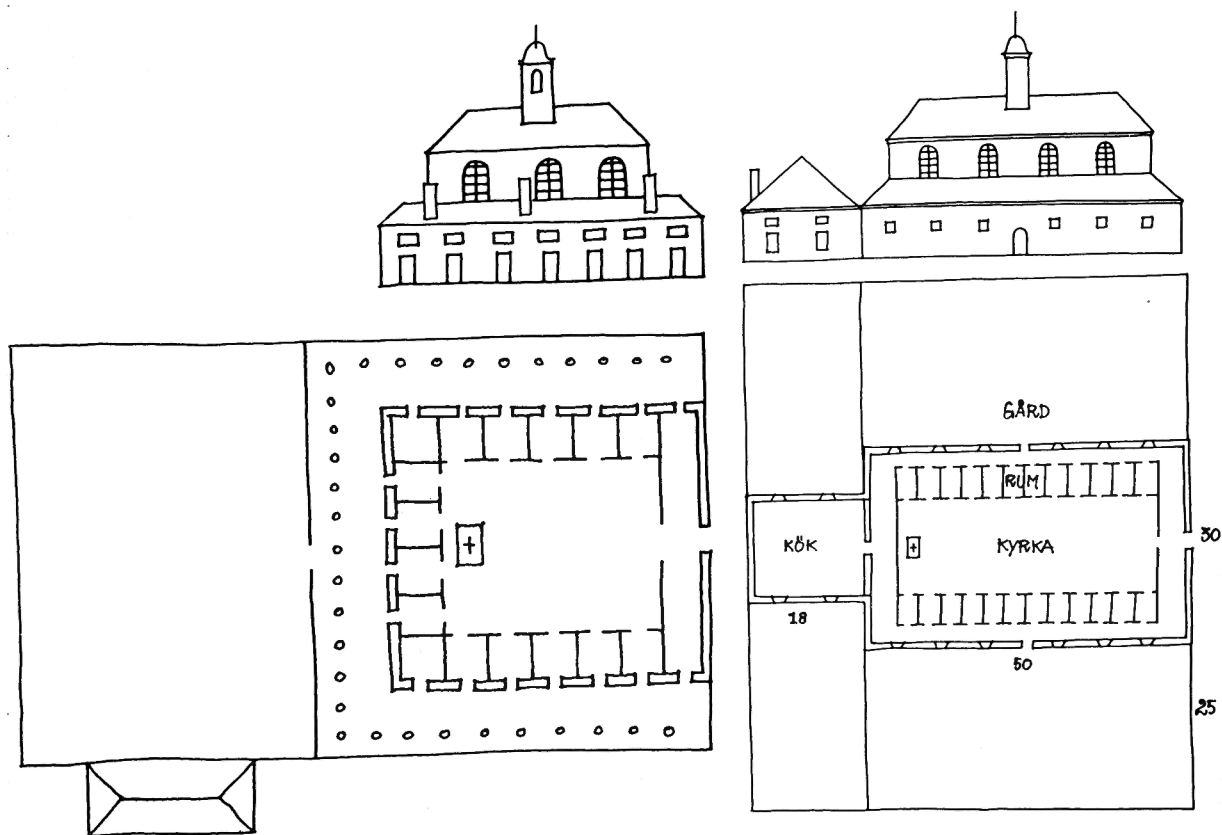
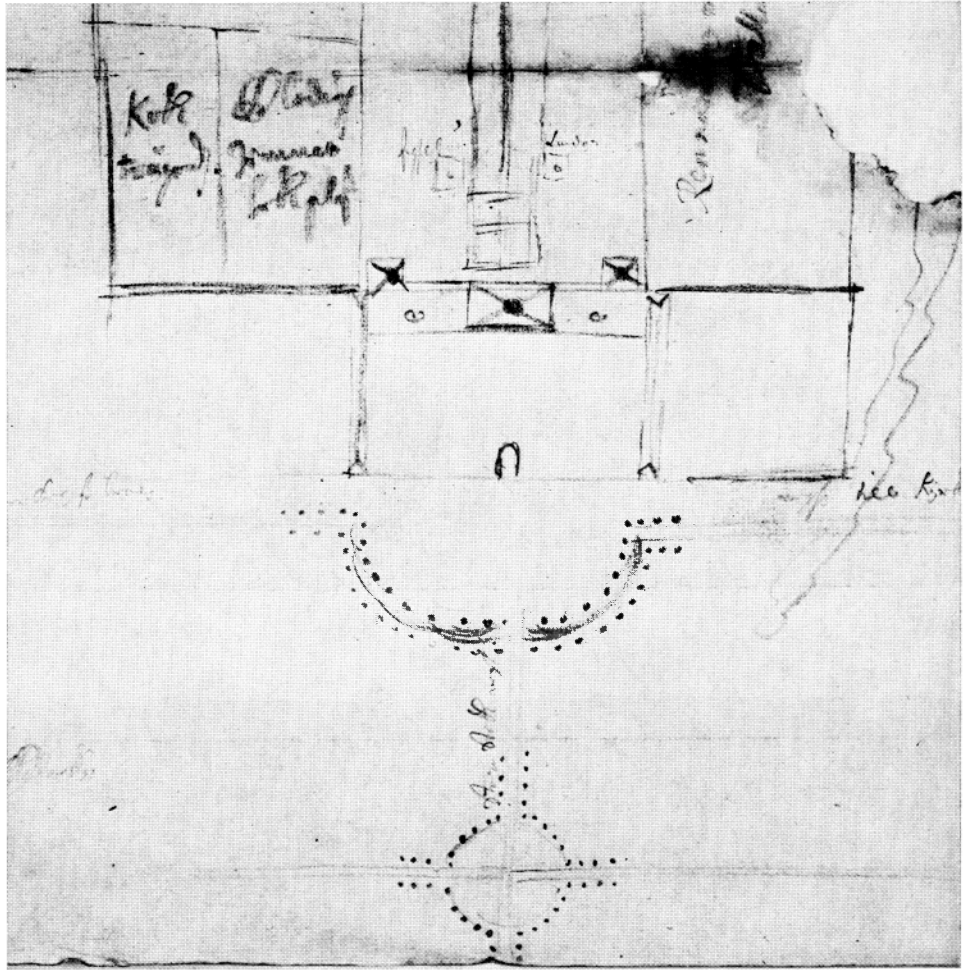

Fig 123. Ekholmen. Utkast av Magnus Gabriel De la Gardie till ny huvudbyggnad med paviljonger och tvenne flyglar, den ena inrymmande ett kapell. Tottska saml, E 5796. RA.

Ekholmen. Sketch by Magnus Gabriel De la Gardie for a new main building with pavillions and two wings, one containing a chapel.

formningen av hospitalet till senmedeltida förebilder, som De la Gardie hade kunnat studera i baltiska och nordtyska städer.²¹¹ Ett förslag till hospital med kyrka för Malmö av Tessin d ä visar en annan princip vid utformningen av denna byggnadstyp. Rummen grupperas här kring två gårdar, åtskilda av kyrkan, lagd på tvären i anläggningens mittparti.²¹²

Bland arbetsuppgifterna i maj 1663 upptages att hospitalet skall »efter dessins» förfärdigas. I oktober samma år skriver De la Gardie till befallningsmannen vid Ekholmen Mathias Olofsson att ar-

betet med hospitalet måtte påskyndas.²¹³ År 1664 körde soldater sten vid Ekholmens gård och hospitalet men först följande år synes arbetet på allvar ha tagit fart.²¹⁴ I Ekholmens räk 1664–65 upptages en murmästare från Enköping, vilken uppförde hospitalet.²¹⁵ Enligt titelbladet till »Ekholms Hospitals Bok» uppfördes hospitalet 1665 och hospitalskyrkan invigdes den 1 januari 1666. Några bildhuggare, som är påvisbara vid Ekholmen vid denna tid, kan även tänkas ha utnyttjats för hospitalskyrkans skulpturala utsmyckning. Den 17 augusti 1665 kallades sålunda Clas Hebel till Ek-

Fig 122 (t v). Skisser till hospital av Magnus Gabriel De la Gardie. Renritningar efter G Lindahl, Magnus Gabriel De la Gardie.

Left. Sketches of hospitals by Magnus Gabriel De la Gardie. Fair copies.

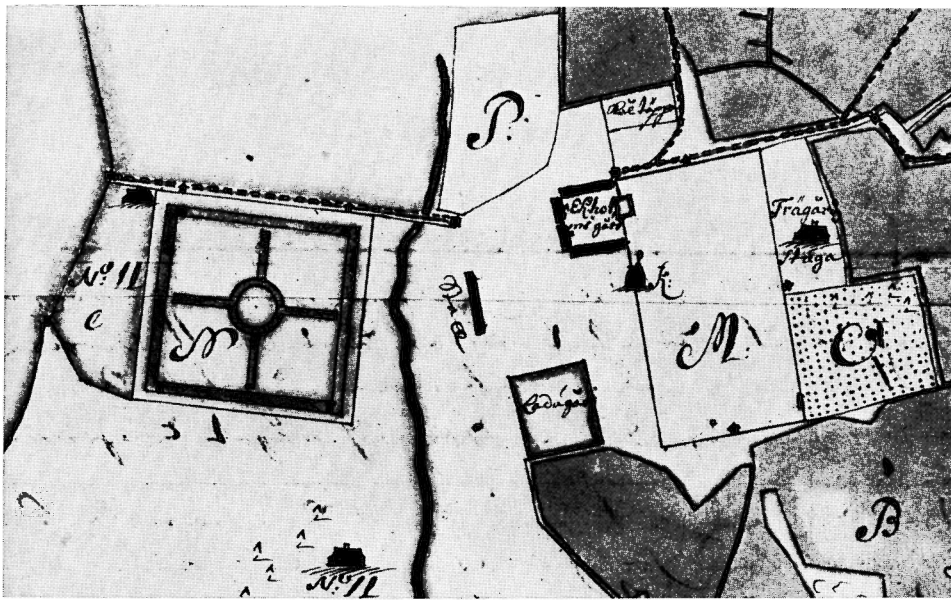

Fig 124. Ekholmen. Detalj av karta av Hans Barckhus 1688. Kapellet, markerat K, synes strax söder om huvudbyggnaden med dess flyglar. LMS.

Ekholmen. Detail from a map by Hans Barckhus, 1688. The chapel can be seen immediately S of the main building with its wings.

Fig 125. Ekholmens kapell, uppfört 1671 av Magnus Gabriel De la Gardie. UUB.

Drawing of Ekholmen chapel, made in 1671 by Magnus Gabriel De la Gardie.

*KAPELL vid EKHOLOMENS HERRESÄND i WECKHOLOMENS SOCKEN
och UPLAND uppfygtt 1671. af Sefve MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE*

holmen för att under sex veckors tid förfärdiga det arbete, som blev honom förelagt.²¹⁶ Clas Hebel var samma år verksam vid Venngarns slottskapell. Även den där verksamme bildhuggaren Christoffer Weiditz upptages bland Ekholmens arbetsfolk omkring 1666.²¹⁷

År 1701 härjades hospitalet av eld. Byggnads-

arbetet för ett nytt hospital igångsattes snabbt. År 1703 inköptes en äldre byggnad, som uppsattes på den gamla grunden.²¹⁸ Denna ersattes 1798 av nuvarande byggnad, vilken 1876 genomgick en omfattande reparation.²¹⁹ Byggnadens yttre utformning bibehölls dock. Hospitalet, som 1925 invigdes till ålderdomshem, försålades 1966 till privatperson.²²⁰

Ekholmens kapell

I Magnus Gabriel De la Gardies byggnadsprogram för Ekholmen 1653 ingick även ett gårdskapell, som sålunda planerades samtidigt med Jean De la Vallées nybyggnadsprojekt för Veckholms kyrka. Uppförande av gårdskapell förekom vid många större egendomar under 1600-talet. För Magnus Gabriel De la Gardie blev inrättandet av gårdskapell i en flygel eller som fristående byggnad en angelägen uppgift, som ofta står som första punkt på hans byggnadsmemorial.²²¹ De la Gardies intresse för slottskyrkor och gårdskapell kan måhända ledas tillbaka till morfadern Johan III. Magnus Gabriel De la Gardie var icke den förste som planerade ett kapell vid Ekholmen. Redan Pontus De la Gardie, gift med Johan III:s naturliga dotter, uppges ha slutit ett kontrakt med »Hans Italienare» om ett fyrvånigt hus vid Ekholmen med en kyrka i övre våningen.²²² Detta projekt blev emellertid icke realiserat.

Anläggningarna vid Ekholmen hade under århundradenas lopp fått en komposition, som inte stämde med det begynnande 1650-talets krav på ordning och symmetri. Ett stenhus på gården uppges ha uppförts av Karl Ulfsson (Sparre), död 1407.²²³ Den »gambla Slåtzmuhrén», sannolikt efter detta stenhus, bortbröts 1654.²²⁴ Jakob De la Gardie lät 1647 uppföra ett nytt stenhus, avbildat för Svecia antiqua et hodierna (fig 121). Som huvudbyggnad för Johan De la Gardie upptages en röd träbyggnad.²²⁵ Enligt Magnus Gabriel De la Gardies byggnadsprogram vid 1650-talets början skulle en ny huvudbyggnad med flyglar och paviljonger förläggas till en annan plats än det nyss uppförda stenhuset. En generalplan för anläggningen upprättades av Jean De la Vallée. Ett

memorial, daterbart till 1653 uppger, att man skall uppföra: »1. En pavilion och fundamentt till retta huset. 2. tvenne flyghlar i den ena stall och ridhus medh dess logementer i den andra ett Capell» m m.²²⁶ Enligt ett annat memorial av De la Gardie över byggnadsverksamheten vid Ekholmen 1653 skulle man »mura op ett Gallerie och en flyghel medh Capell item Fundamentt till stora husett».²²⁷ En skiss av De la Gardie visar anläggningen med dess huvudbyggnad, förenad genom smala terrasser med två paviljonger vid husets södra sida (fig 123). I norr inramas borggården av två långa, smala flyglar, den ena avsedd för stall, den andra bl a för kapell enligt ovannämnda memorial.²²⁸ Arbeten med anläggningarna påbörjades men som vid flera andra av De la Gardies byggnadsföretag innebar hans deltagande i kriget ett avbrott.

Först vid 1670-talets början förverkligades planerna på ett kapell vid Ekholmen. Gården var då en stor anläggning, såsom den återges på en karta av Hans Barckhus 1688 med storjordbruk, väderkvarnar, trädgårdsodlingar, djurgård, tegelbruk m m (fig 124). Kapellet uppfördes enligt en nedan återgiven inskrift till 100-årsminnet av Ekholmens friherreskap, vilket tilldelades Pontus De la Gardie 1571.

Ekholmens gård härjades 1686 av en eldsvåda, som ödelade det av Jakob De la Gardie uppförda stenhuset och troligtvis även delar av flyglarna.²²⁹ På Carl Gripenhielms Mälarkarta 1688 syns den avbrända huvudbyggnaden.²³⁰ På Barckhus' karta 1688 avbildas söder om denna en centralbyggnad, markerad med bokstaven »K.» (kapell, kyrka?). Byggnadens karakteristiska belägenhet i västra

Fig 126. Ekholmen. Gårdsbyggnad söder om huvudbyggnaden med dess flyglar. Den högra delen av gårdsbyggnaden, ursprungligen fristående, inrymde Ekholmens kapell.

Ekholmen. Building S of the main building, originally detached, contained Ekholmens chapel.

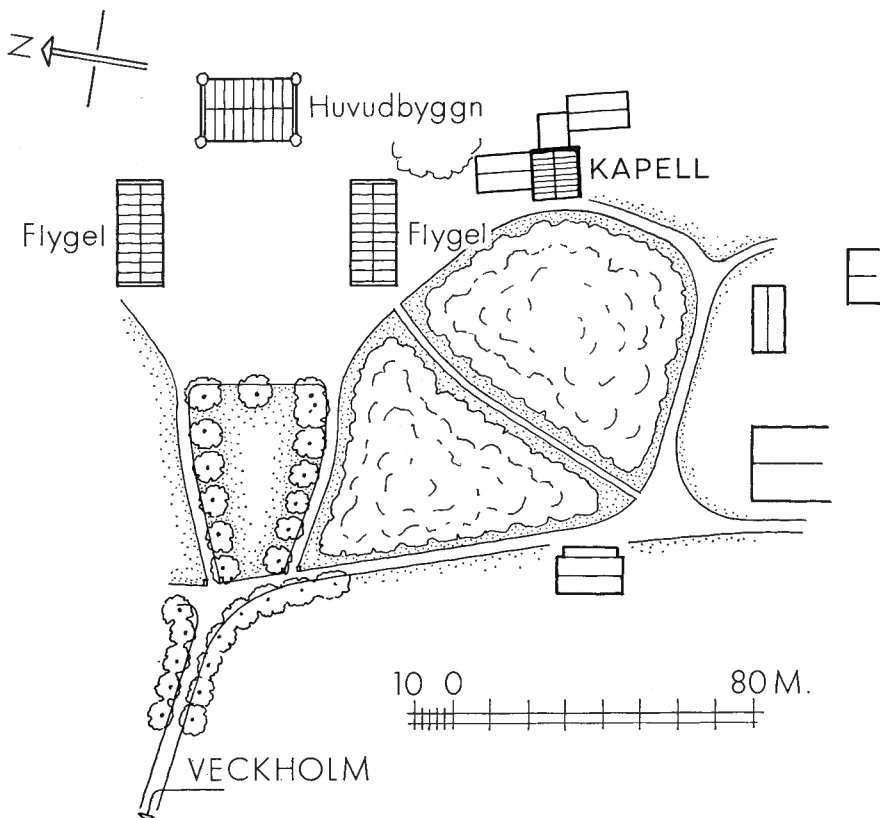
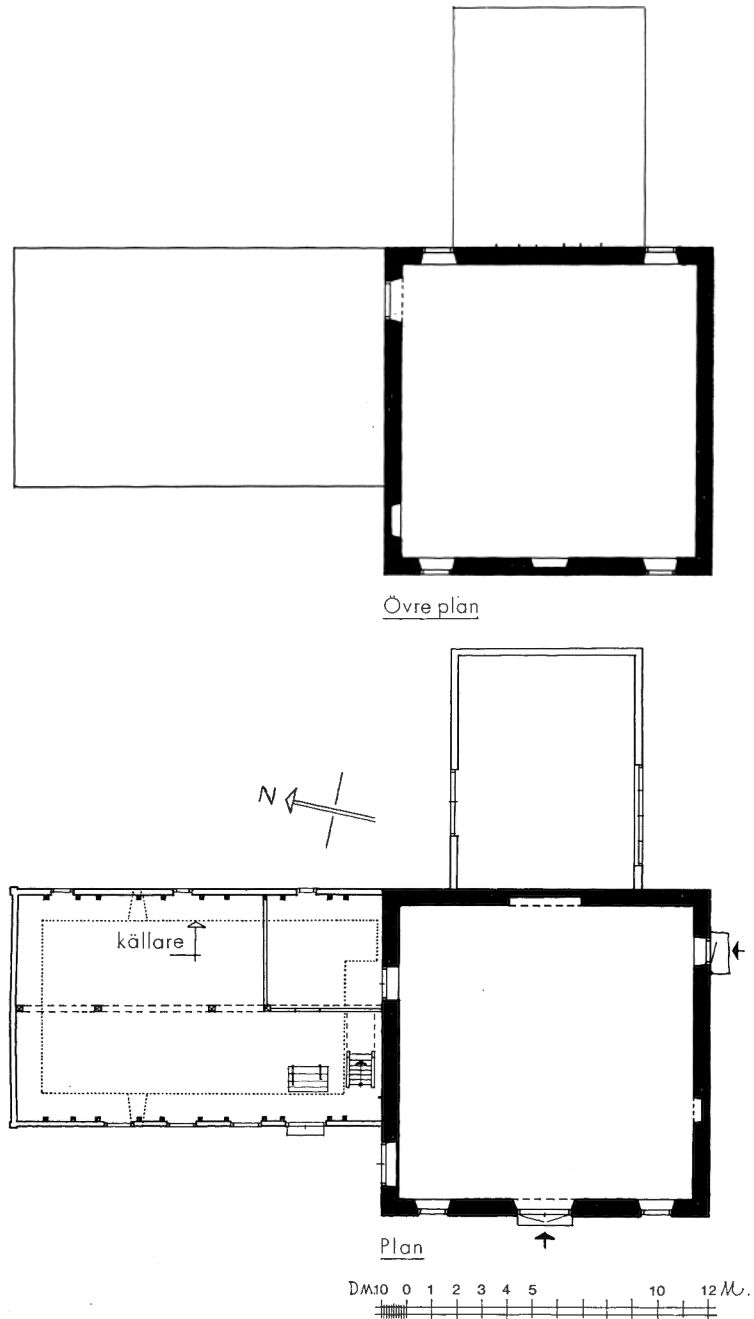

Fig 127. Situationsplan över Ekholmen. Uppm J Söderberg 1973.

General plan of Ekholmen.

Fig 128. Ekholmens kapell. Uppm av gårdsbyggnaden fig 126. J Söderberg 1973.

Ekholmen chapel. Scale drawing of the building shown in figure 126.

trädgårdsinhägnaden talar för att den återger Ekholmens kapell. En odaterad avbildning av Ekholmens kapell i Kart- och planschavdelningen i UUB återger sålunda kapellet omgivet av trädgårdsinhägnader (fig 125). Kapellet bestod ursprungligen av en fristående kvadratisk byggnad,

13,2 × 13,2 m, vilkens murar ännu kvarstår i en gårdsbyggnad söder om huvudbyggnaden med dess båda flyglar (fig 126–128). Till kapellet har fogats tillbyggnader i norr och öster. Å murarna från kapellet kan spår av byggnadens ursprungliga funktion iakttagas. Huvudingången i väster samt ingången i

Fig 129. Ekholmens kapell. Östra yttermuren med spår efter äldre byggnadsdetaljer. Foto 1973.

Ekholmen chapel. E external wall with traces of older building details.

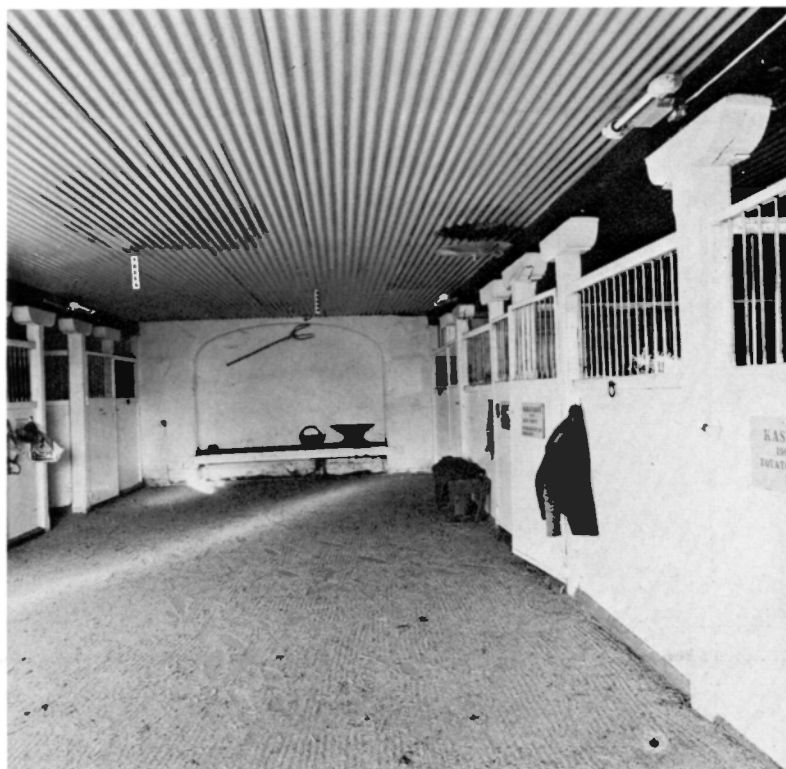

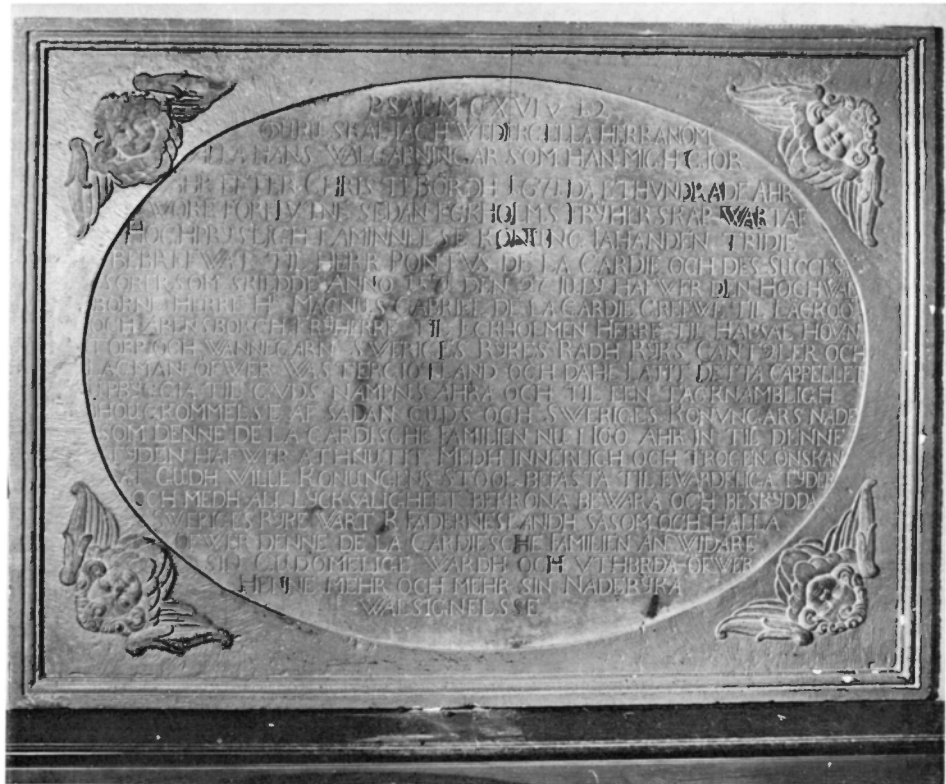
Fig 130. Interiör mot öster med nisch efter altaret. Foto 1973.

Interior looking E with altar niche.

Fig 131. Inskriftstavla, tidigare placerad ovanför kapellets huvudingång. Uppsatt i hallen till Ekholmens nuvarande huvudbyggnad. Foto 1973.

Inscription tablet, formerly above the main entrance of the chapel, now in the hall of the present principal building of Ekholmen.

sydmuren synes vara ursprungliga; en ingång fanns även enligt nedan angivna beskrivningar i östra delen av nordmuren, sannolikt mitt emot den södra. I östra yttermuren, där putsen är avslagen, synes spår efter en altarnisch samt där ovanför tre högt belägna igensatta fönster, ett större, omgivet av två mindre (fig 129). Altarnischen finns ännu kvar i byggnadens interiör, där även ett igensatt fönster kan iakttagas i sydväggen (fig 130).

Enligt avritningen i UUB täcktes byggnaden ursprungligen av en spånklädd huv med lanternin. Murarna kröntes av gaveluppsatser, vilka hade förts upp ovan taklisten. Nedanför gavlarna löpte en list, vilken i byggnadens hörn fått en rikt profilerad utformning. Även den firsidiga lanterninen, i vilken rundbågiga fönsteröppningar var upptagna, indelades av listverk. Avritningen återger kyrkan från väster med huvudingången samt å ömse sidor därom två upptill tresidigt avslutade fönsteröppningar. Ingången kröntes av en rektangulär inskriftstavla av brunröd sandsten med änglahuvud i hörnen, utförda i relief (fig 131). Tavlan som nu är

uppsatt i hallen till Ekholmens nuvarande huvudbyggnad, bär följande inskrift:

PSALM CXVI V 12 / HURU SKAL IAGH WEDERGELLA
HERRANOM / ALLA HANS WÄLGÄRNINGAR SOM HAN
MIGH GJÖR / ÅHR EFTER CHRISTI BÖRDH 1671 DÅ
ETHVNDRADE ÅHR / WORE FÖRFLUTNE SEDAN ECK-
HOLMS FRIJHERSKAP WART AF / HÖGHPRIJSELIGH I
ÅMINNELSE KONUNG IAHAN DEN TRIDIE / BEBREFWAT
TIL HERR PONTVVS DE LA GARDIE OCH DES SUCCES/
SORER SOM SKIEDDE 1571 DEN 27 IULIJ HAFWER DEN
HÖGHWÄL/BORNE HERRE H^R MAGNUS GABRIEL DE LA
GARDIE GREFWE TIL LÄCKÖÖ / TORP OCH WÄNNEGARN
SWERIGES RIJKES RÅDGH RIJKS CANTZLER OCH /
LAGMAN ÖFWER WÄSTERGÖTLAND OCH DAHL LÅTIT
DETTA CAPPELLÉT / UPBYGGIA TIL GVDS NAMPNS
ÄHRA OCH TIL EEN TACKNÄMBLIGH / IHOUGKOM-
MELSE AF SÅDAN GUDS OCH SWERIGES KONVNGARS
NÅDE / SOM DENNE DE LA GARDISCHE FAMILIEN NU I
100 ÅHR IN TIL DENNE / TIJDEN HAFWER ÅTHNUTIT
MEDH INNERLIGH OCH TROGEN ÖNSKAN / OCH MEDH
ALL LYCKSALIGHEET BEKRÖNA BEWARA OCH BE-
SKYDDA / SWERIGES RIJKE WÅRT K FÄDERNESLANDH

SÅSOM OCH HÅLLA / ÖFWER DENNE DE LA GARDISCHE FAMILIEN ÄN WIDARE / SIN GUDOMELIGE WÅRDH OCH VTHBRDA (sic) ÖFWER / HENNE MEHR OCH MEHR SIN NÅDERIJKA / WÄLSIGNELSSE.

Även om kapellets interiör och inredning får vi kunskap genom samtida handlingar och äldre beskrivningar. Ett inv 1682 återges av A Hahr.²³¹ Beskrivningar av kapellet återfinns i Palmskiöldska samlingen i UUB, i L Salvius' beskrivning över Upland 1741 och i en beskrivning över Veckholms socken av Broman 1781 i ATA. Klingspor har vidare publicerat en beskrivning efter Neschers samlingar i KB.²³²

Ett livfullt med målningar och inskrifter rikt smyckat kyrkorum träder oss till mötes. Ovanför och på ömse sidor om altaret fanns målningar med bibelcitater samt årtalet 1673. Målningen ovanför altaret framställde jungfru Maria. Vidare fanns i kapellet sex målningar med tillhörande inskrifter. I taket var infattad en plafondmålning. Dörrarna till huvudingången samt till de båda ingångarna i koret var samtliga försedda med inskrifter. Förkärleken för riklig dekoration med målningar och inskrifter gällde även kapellets inredning. Den förgyllda altartavlan framställde Marie bebådelse med tillhörande inskrifter. Predikstolen hade utvändigt sex målningar, av vilka fyra framställde evangelisterna. Invändigt återgavs bibelcitater »inom tvänne förgyllda löfverk». Det »blinda» orgelverket var smyckat av sex målningar, av vilka fyra framställde änglarna Gabriel, Mikael, Rafael och Uriel; två hade följande inskrifter: TÅ SANG MOSE OCH ALLA QWINNOMEN FÖLGDE MIRIAM EFTER I DANTS OCH TRUMMOR. EXOD. 15:1 : 20. DAVID DANTSADE MED ALLO MACHT FÖR HERRANOM. 2:E SAMUELS 6: 14. Ovanför och nedanför de sex målningarna löpte även inskrifter.

Altaruspsats, predikstol och orgel var samtliga uppställda i korpartiet. Orgeln var placerad på orgelläktare t v om altaret. T h därom ledde en trappa upp till predikstolen, som stod på sex marmorerade träpelare. Över predikstolen, altaret och orgeln löpte en gemensam inskrift: LOFWA HERRAN MIN SJÄL. PSAL. 104. 1. HIMLARNE FÖRTÄLJA GUDS ÄHRO. PS. 19. 1. OCH FÄSTET FÖRKUNNAR HANS HÄNDERS WÄRK, HELIG, HELIG, HELIG HERRAN ZEBAOH. ESAI. 63. MITT HJERTA ÄR REDO, GUDH

MITT HJERTA ÄR REDO ATT JAG SKALL SJUNGA OCH LÅFWA. PSAL. 57. V 8,9.

Flera släkttavlor var uppsatta på väggarna, bl a en tavla med stamträd över De la Gardieska ätten. En sten inmurad t h om huvudingången hade följande inskrift: HERR PONTUS DE LA GARDIE, SWERIGES RIKES RÅD OCH GENERAL KRIGS ÖFWERSTE, BLEF MED EKHOLMS FRIHERRESKAP BENIFICERAD ÅR 1571 DÖD 1585. På orgelläktaren förvarades åtta ovala sköldar av trä, enligt förgyllda inskrifter över ägare till Ekholmen.

Om kapellets byggnadshistoria finns spridda uppgifter i Ekholmens byggnadsräkenskaper samt i Magnus Gabriel De la Gardies memorial. Byggnadsmästaren Franz Stimer, som vi 1675 mött som byggnadsledare för arbetet med Jakob De la Gardies gravkor, synes några år tidigare haft hand om kapellets uppförande. I ett odaterat memorial, som torde härröra från tiden omkring 1670, uppdrages sålunda åt Stimer att överlägga med murmästare rörande kapellet vid Ekholmen samt kyrkobyggnad och gravkor.²³³ Enligt Ekholmens byggnadsräkenskaper pågick ännu sommaren 1672 arbeten med kapellets inredning.²³⁴ Man hade då förfärdigat en stor »List neder på muren under walfuet inne i kiörkian». Snickaren Birger Rafwalson arbetade i tre veckor på predikstolen. Man var vidare sysselsatt med bänkinredningen, varvid uppges, att särskilda bänkar förfärdigades för greven och hans gemål. Snickarna Nils Arfuedsson, Birger och Anders Rafwalson omnämns i samband med kapellets inredande. Birger (Börje) Rafwalson tillhörde Ekholmens arbetsfolk redan 1663–64.²³⁵ Av mera kvalificerade konstnärer omnämns i samband med arbetet på kapellet den franske målaren Nicolas Vallari. Denne av De la Gardie mycket anlitade målare var i början av 1670-talet bosatt på Ekholmen, där han arbetade med plafonder till Karlbergs slott.²³⁶ För Ekholmens kapell utförde han sannolikt en plafondmålning, som omnämns i beskrivningen av kapellet.

Den kvadratiska centralbyggnaden, obetydligt större än De la Gardieska gravkoret vid Veckholms kyrka, synes ha utformats enligt klassicismens idéer. Om detta vittnar även uppställningen av predikstol och orgel på ömse sidor om altaret i likhet med Jakobsdals (Ulriksdals) slottskapell och

Läckö slottskyrka. För Stimers insats talar fönsterformen, som överensstämmer med Läckö slottskyrkas och Otterstads kyrkas, vilka båda kan sättas i samband med denne byggmästare.²³⁷ Trefönstergruppen i kormuren har av allt att döma även tillkommit på Stimers initiativ. Denne anslöt sig vid sina ombyggnader av kyrkor ofta till äldre, goticerande former, såsom den tresidiga koravslutningen till Otterstads kyrka. Interiörens utformning visar Magnus Gabriel De la Gardies förkärlek för livfull dekoration av kyrkorummet med målningar och inskrifter som uppbyggelse för gårdens folk. En

parallell är Höjentorps gårdskyrka, inredd 1669, vilken emellertid gick förlorad vid en brand 1722.²³⁸ Helt orört står emellertid ännu Venngarns slottskapell från 1665, där inredningen är rikt smyckad med målningar jämte tillhörande inskrifter. Kvar finns även ett kapell i Torpa slott i Västergötland, inrett av Magnus Gabriel De la Gardies syster Christina Catharina med samma fönsterform som Ekholmens kapell, här väl närmast influerad av Läckö slottskyrka i samma landskap.²³⁹ I broderns anda lät grevinnan på kapellets väggar måla tavlor med tillhörande bibelspråk.

Noter

1. O Lundberg, Fornstig, väg och bygd, s 45.
2. J V Eriksson, Studier öfver Upplands förhistoriska geografi, utvkningskarta.
3. S Henning, Trögd. Ett tolkningsförsök, s 113 f. — *Boken om södra Trögd*, s 55.
4. Lundberg a a.
5. G Lindahl, Magnus Gabriel De la Gardie, s 17 f. — LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 6, gårdsräk 1654–55: Till Drottningholm levererades 1654 mursten med skepparen Matz; Ibidem, Ekholmen 8, gårdsräk 1661, s 79: Stora partier murtegel skeppades från Ekholmens tegelbruk till Jakobsdal.
6. Uppgifter rörande innehavare av Ekholmens gård har inhämtats i: J A Almquist, Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden, s 600 f; J E Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden, s 54; H Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s 711 f; B Schlegel, Ekholmen. i: C A Klingspor & B Schlegel, Uplands herregårdar; P Sjögren, Släkten Trolles historia, s 256 ff, 265.
7. ULA, Veckholms kyrkoarkiv, 0 2^k, Karta över prästgården, odat. — LMS, B 74 15¹, storskifte å prästgården. Jöns Sahlman 1766.
8. RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag, odat memorial. — Jfr memorial från omkr 1654 rörande Lovö kyrka, Up: »Kyrkiegården repareras och setties mädh trän» (I Rosell, Magnus Gabriel De la Gardies kyrkobyggnadsverksamhet, s 55).
9. RA, E 1317–18, ibidem.
10. RA, E 1716, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, De smärre upplandsgodsen, räk 1654–55.
11. RA, E 1732, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Samtliga godsen.
12. I Rosell, Magnus Gabriel De la Gardies kyrkobyggnadsverksamhet, s 98 (I det följande citerad: Rosell, De la Gardie).
13. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Uppland, Veckholm, fasc Veckholms kyrka och De la Gardieska graven, besiktninginstr 1739.
14. RA, E 1356, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från enskilda, Andreas Bretzel 13.4 1668. — G Eimer, Carl Gustaf Wrangel, s 99.
15. Andreas Bretzel från Stettin antogs 28.1 1664 för 3 år i De la Gardies tjänst för att arbeta med vattenkonst samt förestå arkitekturen speciellt snickararbetet. Bretzel synes ha engagerats som ett slags ersättare för Holl och delvis även för den från Läckö kände byggmästaren Franz Stimer (S Karling, Matthias Holl, s 56).
16. S Karling, Matthias Holl, s 56 ff.
17. RA, E 1255, De la Gardieska saml, M D De la Gardies koncept, memorial 15.2 1667.
18. Andreas Bretzel upptages bland Jakobsdals byggnadsfolk 1665–68. År 1665 synes han haft ledningen av inredningen av Venngarns slottskapell och utförde modeller till arbete vid slottet (Rosell, De la Gardie, s 69 f, 74).
19. RA, E 1733, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Samtliga godsen, Strödda byggnadsräk m m, arbetslista till den 1 nov 1668.
20. S Karling, Matthias Holl, s 13 f.
21. LMS, A 15² 2–4, Geometrisk avmättn av H Barckhus 1688. Återgiven i: S Karling, Trädgårdskonstens historia, s 347 och G Lindahl, Magnus Gabriel De la Gardie, s 16.
22. Rosell, De la Gardie, s 86. — S Karling, Matthias Holl, s 132 f.
23. T O:son Nordberg, Magnus Gabriel De la Gardies ombyggnad av Ödeby kyrka, s 36, 39.
24. Gustaf af Sillén, född 1762 död 1825, har bl a byggt

- Uddevalle kyrka och svarat för inredningen av Rosersbergs slott.
25. *C A Klingspor*, Bidrag till Upplands beskrifning, s 321 (citerad *Klingspor*).
  26. *A-M Berg*, Hembygdsföreningarna i Uppsala län, s 148 f.
  27. ATA, Rapport rörande prästgården av *E Lundberg* till Raä 1942.
  28. Bland *Carl Robert Palmér*s arbeten märkes uppförandet av Breds kyrka nordväst om Enköping och elva kyrkor i trakten omkring Jönköping, bl a Rumskulla och Ingatorps kyrkor. Palmér anlätades även för en reparation av Sparsätra kyrka (*I Rosell*, Sparsätra och Breds kyrkor, s 293, 337).
  29. Återinvigning av Veckholms kyrka. Osign artikel i UNT 11.11 1963.
  30. *Carl Gunnar Natanael Rydeman*, född 1877, död 1938. Kyrkoherde i Veckholm.
  31. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Uppland, Veckholm, fasc Veckholms kyrka och De la Gardieska graven, besiktningsinstr 5.10 1739.
  32. Se vidare avsnittet Uppförandet av Jakob De la Gardies gravkor.
  33. *N Sundquist*, S:t Ilians kyrka och kloster, s 13 ff.
  34. *A Tuulse*, Torsvi kyrka, s 3.
  35. *G Boëthius*, De tegelonerade gråstenskyrkorna, s 101.
  36. *Boëthius* a a, s 39.
  37. *I Rosell*, Sparsätra och Breds kyrkor, s 29.
  38. *F Nordström*, Tensta kyrkas arkitektur, s 27.
  39. Se avsnittet om Ekholmens ägare ovan i inledningen.
  40. *H Gillingsstam*, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s 711 f.
  41. *I Schnell*, Kyrkorna i Södermanland, s 198 f. — *E Bohrn*, Toresunds kyrka, s 14 ff.
  42. Ett annat exempel på *Sten Stures* byggnadsintresse är hans grundläggande av Mariestads kloster 1493 (*Schnell* a a, s 198 f).
  43. *O Ehn*, Vaksala kyrka, s 120 ff.
  44. *C-F Mannerstråle*, Simtuna kyrka, s 36.
  45. *S Karling*, Arent Passer. — *Svenskt biografiskt lexikon*, Pontus De la Gardie.
  46. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Uppland, Veckholm, fasc Veckholms kyrka och De la Gardieska graven, besiktningsinstr 5.10 1739.
  47. *M Liljegren*, Stormaktstidens gravkor, s 138. — En avskrift av testamentet även i: RA, E 1961, De la Gardieska saml, Jakob De la Gardies och Ebba Brahes papper. Utgående skr, strödda handl och räk.
  48. Rikskanslern *Axel Oxenstiernas* skrifter och brevvexling. Femte bandet. Jakob De la Gardies brev 1611–1650.
  49. *M Liljegren*, Stormaktstidens gravkor, s 127 ff.
  50. Avsnittet rörande Magnus Gabriel De la Gardies insatser för Veckholms kyrka bygger på förf:s avhandl: Magnus Gabriel De la Gardies kyrkobyggnadsverksamhet i Sverige. Sthlm 1972.
  51. Jfr *G Lindahl*, Magnus Gabriel De la Gardie, s 7.
  52. Det De la Gardieska arkivet kom efter rikskanslerns död 1686 i statens ägo, nu i RA. Detta arkiv innehåller även faderns Jakob De la Gardies arkiv. Efter Magnus Gabriel De la Gardies död övertog hans syskon de arkivalier, som inte hade samordnats eller införlivats med detta arkiv. De samlades på Sjöo slott i Uppland, som innehades av De la Gardie-ätten. I slutet av 1700-talet flyttade en medlem av ätten, greve Magnus Gabriel De la Gardie, över till Estland och tog då med sig en betydande del av De la Gardieska handlingarna, som så småningom samlades i Dorpats universitetsbibliotek. De på Sjöo kvarvarande handlingarna flyttades efter godsets försäljning till Löberöd i Skåne. År 1848 överlämnades dessa till LUB (*S Hedar*, Enskilda arkiv under karolinska enväldet, s 37 ff — *De la Gardieska arkivet ...* Utg af P Wieselgren).
  53. *A Hahr*, Konst och konstnärer, s 20.
  54. RA, E 1940, De la Gardieska saml, Maria Euphrosynes papper, osign meritlista 1651–58, av innehållet kan slutas: av J P Kirstenius.
  55. Brevet påträffat av *A Hahr* a a, s 20 f. — RA, E 1386, De la Gardieska saml, Inkomna brev, Från enskilda, De la Vallée.
  56. RA, E 1213, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 1653.
  57. *S Karling*, Trädgårdskonstens historia, s 407. — LUB, De la Gardieska saml, släktarkiven, De la Gardie.
  58. *Liljegren* a a, s 138 ff, fig 66, 67.
  59. *S Karling*, Matthias Holl, s 136, not 1. — RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag, odat memorial.
  60. RA, E 1313, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept, Egenhändiga ekonomiska ant.
  61. *Liljegren* a a, s 141. — RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag, odat memorial.
  62. *Rosell*, De la Gardie, s 48 ff.
  63. *Rosell*, De la Gardie, s 51.
  64. *G Axel-Nilsson*, Dekorativ stenhuggarkonst, s 420. — *J Schutze* anlätades även för begravningsvapen 1652–53 (se nedan). Jfr även *S Karling*, Drottning Christinas triumfbåge i Stockholm, s 77 och *E Lundmark*, Jost Schutze, s 69 ff.
  65. *Rosell*, De la Gardie, passim.
  66. *T O:son Nordberg*, Magnus Gabriel De la Gardies ombyggnad av Ödeby kyrka, s 23 ff.
  67. RA, E 1213, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 1653.
  68. Brevet publ i: *F Berg*, Veckholms hospital, bil 1, s 131 ff. — Avskrift av donationsbrevet bl a i: LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 7.
  69. RA, E, 1215, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 7.3 1654.
  70. Ibidem.
  71. Ibidem, 30.3 1654.

72. RA, E 1733, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Samtliga godsens, Memorial 29.3 1654. — Jfr *S Karling*, Matthias Holl, s 136, not 1.
73. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 9, s 40.
74. Ibidem, Ekholmen 6, byggnadsräk 1654–55. — Jfr *Liljegren a a*, s 156, not 34.
75. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 7, räk 1654–55.
76. RA, E 1215, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept. Memorial 21.4 1654 till kamrer Peter Berentsson.
77. RA, E 1732, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Samtliga godsens. — Jfr *S Karling*, Matthias Holl, s 136, not 1.
78. *M Liljegren*, Stormaktstidens gravkor, s 159 f.
79. Se nedan avsnitten om predikstol och Johan De la Gardies gravmonument.
80. RA, E 1923, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Allehanda koncepträk 1654–77.
81. RA, E 1456, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från enskilda, J P Kirstenius 2.5 1656.
82. RA, E 1677, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, godsräk 1648–64. — *Daniel Johansson* upptages bland arbetsfolket i byggnadsräk för Drottningholm (E 1675, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Drottningholm).
83. RA, E 1716, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, De smärre Upplandsgodsen, fasc Veckholms kyrka.
84. Ibidem.
85. Ibidem. — Koncept till kontrakt och instruktioner även i Ra, E 1940, De la Gardieska saml, Maria Euphrosynes papper.
86. RA, E 1645, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie från befallningsmän å godsens i Uppland, Börje Abrahamsson 14.10 1658.
87. RA, E 1456, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från enskilda, J P Kirstenius 16.10 1658.
88. Ibidem, odat (ett brev av den 8.11 1658 omnämnes).
89. *Liljegren a a*, s 158 ff.
90. *O Sirén*, Tessinska kyrkobyggnader, s 549.
91. En variant av planen till Veckholmsprojekt I finner vi fogad till Skokloster kyrkas korparti, THC 4803. — Även Veckholmsprojekt II har Tessin prövat för olika kyrkor. Själva gravkorsidén, »Planta af ett Capell», återges på en planritning CC 800, utan närmare angivelse av placeringen. Samma plan är även fogad till ett icke identifierat korparti med snedställda strävpelare CC 574 (*Rosell*, De la Gardie, s 37, fig 23–25.)
92. *I Rosell*, Järlåsa kyrka, s 44, not 39, fig 25.
93. RA, E 1456, De la Gardieska saml. Skr till M G De la Gardie, Från enskilda, J P Kirstenius memorial 26.11 1658.
94. LUB, Topographica, Ekholmen 8, s 740, specifikation på frälseböndernas körslor 1659–62.
95. RA, E 1645 enl not 86, 7.7 1659.
96. RA, E 1248, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 30.10, 15.11 1662.
97. Se nedan avsnittet Nischskulpturerna i De la Gardieska gravkoret.
98. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 8, gådsräk 1661, verifikation nr 446.
99. *Svenskt biografiskt lexikon*, De la Gardie.
100. LUB, De la Gardieska saml, Släktarkiven, De la Gardie, 93: 2, G Sparre till M G De la Gardie 30.3 1685.
101. *E Eriksson*, Sparreska gravkoret vid Norrsunda kyrka, s 23.
102. RA, E 1248, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept, 20.8 1662.
103. RA, E 1456, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från enskilda, J P Kirstenius 20.8 1662.
104. LUB, enl not 100, 95: 1, memorial till överste Tungel juli 1684.
105. *Eriksson a a*, s 26.
106. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 8, gådsräk. — RA, E 1645, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från befallningsmän å godsens i Uppland, Börje Abrahamsson.
107. *Rosell*, De la Gardie, s 116 f.
108. RA, E 1676 De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Ekholmen.
109. RA, E 1963, De la Gardieska saml, Jakob De la Gardies och Ebba Brahes brev och handl.
110. LUB, De la Gardieska saml, Släktarkiven, De la Gardie 87, handl rör Gustaf Adolf De la Gardie och Elisabeth Oxenstierna.
111. Ibidem; RA E 1270, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 25.1.75.
112. *S Karling*, Matthias Holl, s 103.
113. *S Karling*, Matthias Holl, s 19.
114. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Uppland, Veckholm, Skr från I Björkman 29.12 1746.
115. RA, E 1924, De la Gardieska saml, M G De la Gardies räkenskaper, Allehanda koncepträk.
116. ULA, Veckholms kyrkoarkiv, LI: 1, räk 1684.
117. LUB, enl not 110, 95: 1, memorial till överste Tungel juli 1684.
118. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Uppland, Veckholm, fasc Veckholms kyrka och De la Gardieska graven, skr 2.9 1705.
119. LUB, ibidem, resolution maj 1707.
120. *Rosell*, De la Gardie, s 122.
121. LUB, ibidem, besiktningsinstr 5.10 1739.
122. ULA, Domkap, F VI: 4, Adliga gravar, Skr till Landshövdingeämbetet 31.8 1744.
123. ULA, Domkap, E V: 153, Veckholms församl till domkap 9.2 1752. — *Pontus De la Gardie*, född 1726, död 1791. Generallöjtnant, son till *Magnus Julius De la Gardie*. Innehavare av bl a Sjöö slott, Up.
124. *Magnus Isaeus*, född 1841, död 1890. Arkitekt, har bl a utfört ritningar till Skandias hus vid Mynttorget i Sthlm.

125. *E V Langlet*, född 1824, död 1898. Arkitekt, arbetade bl a med centralkyrkoproblem. Har utfört ritningar till bl a Caroli och Pauli kyrkor i Malmö. L upprättade 1891 ett förslag till restaurering och ombyggnad av Järlåsa kyrka i Uppland (*I Rosell*, Järlåsa kyrka, s 10).
126. Återinvigning av Veckholms kyrka anslående högtid. Artikel i: UNT 11.11 1963.
- 126 a. Docent Aron Andersson har välvilligt granskat avsnitten om kyrkans altarskåp, medeltida träskulptur och korstolar, för vilket framföres ett varmt tack.
127. *Anders Eklund (Ekelund)*, född omkr 1737, död 1802. E verkade som porträttmålare i Stockholm från omkr 1760. E uppträdde även som kyrkomålare och har bl a utfört 16 målningar på läktarbarriären i Ljustorps kyrka, Västmanland (1760), samt målat en altartavla i Skederids kyrka i Uppland (1773).
128. *J Roosval*, Om altarskåp i svenska kyrkor, s 71.
129. *H Cornell*, Den svenska konstens historia, s 113.
130. RA, E 1246, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept. — Jfr *S Karling*, Matthias Holl, s 136, not 3.
131. *Rosell*, De la Gardie, s 62 f.
132. *T O:son Nordberg*, Karlbergs slott, s 54. — Senare på 1670-talet anlätades *Lichtenberg* för arbeten vid Karlberg, bl a den konstnärliga utsmyckningen av slottskapellet därstädes. Ända till sin död 1680 hade Lichtenberg sin verkstad på Karlberg och förfärdigade här altarprydnader och predikstolar även till andra kyrkor på uppdrag av De la Gardie (a a, s 55, 60).
133. *Hans Persson Jerling*, född i Jäder okänt år, död 1695 i Sthlm. J förekommer som gesäll hos *Markus Hebel* 1654 och som mästare från 1666 och fick burskap i Sthlm 1670. Arbeten av honom kan beläggas på Vennegarn, i S:t Olof, Sthlm, Jakobsdal (nuv Ulriksdal), samt för kungahuset på Sthlms och Drottningholms slott, i hovstallet och i Kolbäckes kyrka i Västmanland (*Svenskt biografiskt lexikon*, artikel i korrektur).
134. *B Waldén*, Nicolaes Millich och hans krets, s 194 f.
135. *H Rabén*, Träskulptur och snickarkonst, 141 ff.
136. RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga planritn till byggnadsföretag m m, memorial 1654.
137. RA, E 1215, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept 7.3 1654.
138. Ibidem, memorial 21.4 1654 till Peter Berentsson.
139. *Rabén* a a, s 138.
140. *Rabén* a a, s 122 ff, 229 ff.
141. ULA, Veckholms kyrkoarkiv, O 1, Bänkdelningslängd 28.7 1717; 25.10 1772.
- 141 a. ¹Bör läsas LUNA. ²Bör läsas RELUCENS. ³Bör läsas MARIS. ⁴Oläsligt ord, skrivet med 7 staplar. Tolkningen och översättningen av inskriften är utförd av fil dr Hedda Roll. Foto av inskriften i ATA.
142. *Hj Öhman*, Medeltidens korstolar, s 59 f.
143. *Öhman* a a, pl XIX.
144. *I Rosell*, Svinnegarns kyrka, s 72.
145. Se ovan i inledningen avsnittet rörande Ekholmens ägare.
146. *Elgenstierna*.
147. *Fale Henrik Lohe-Burenskiöld*, född 1739, död 1779, kammarherre. Gift 1765 med *Sofia Agneta Broman*, död 1826, innehavare till Ekholmen.
148. ULA, Veckholms kyrkoarkiv, Domkap, EV: 153, Berättelse av prosten *Wiman* och komministern *Åkerman* till ärkebiskopen *Troilius* 8.12 1763.
149. LUB, De la Gardieska saml, Släktarkiven, De la Gardie, 88 d.
150. År 1657 erhöll *Frantz Bohl* betalning för orgelverket till Drottningholms slottskyrka (*Rosell*, De la Gardie, s 52).
151. ULA, Veckholms kyrkoarkiv, O 1, Förslag till orgelns reparation av N Söderström; Räk 1772–74. — *Nicolaus (Nils) Söderström*, född 1730, död 1810. Har bl a utfört orgelverk för Litslena (1779) och Tensta (1780) kyrkor, det senare nu i Musicum i Uppsala.
152. *Pehr Zacharias Strand*, född 1797, död 1844. Har bl a utfört orgelverk för Arnö (1828) och Adelsö (1829) kyrkor.
153. *Per Olof Gullbergson*, född 1780, död 1864. Mellan 1832 och 1850 verksam som orgelbyggare i Uppland. Bland G:s arbeten märkes orglar i Öregrunds kyrka, Uppsala Trefaldighetskyrka och Gräsö kyrka.
154. Se ovan not 133.
155. *B Waldén*, Nicolaes Millich och hans krets, s 194 f. — *H Rabén*, Träskulptur och snickarkonst, s 149 f.
156. RA, E 1665, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept.
157. *F Berg*, Veckholms hospital och barnaskola, s 20, 26.
158. *Rosell*, De la Gardie, s 70 f.
159. RA, E 1676, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Ekholmen, fasc »Arbetsfolket vid Ekholmen», arbetslista, odat.
160. *R Norberg*, Medeltida dopfuntar i Sörmland, s 14, 18.
161. *F Nordström*, Romanska dopfuntar i Uppland, s VIII, fig 1. — Jfr även *J Roosval*, Die Steinmeister Gottlands, s 221 f. — *Upps utst*, nr 12.
162. Ang *Anders Eklund*, se not 127.
163. Avsnittet om kalkarna är utfört på grundval av beskrivningar av kalkarna av *A Andersson* febr 1952 i ATA samt: *A Andersson*, Silberne Abendmalsgeräte, kat nr 86. — Beträffande ett flertal inv i det följande har förf kunnat nyttiggöra sig beskrivningar, utförda av förste antikvarie Åke Nisbeth.
164. *A Andersson* a a, s 116.
165. ULA, Domkap, Berättelse av prosten *Wiman* och komministern *Åkerman* till ärkebiskopen *Troilius* 8.12 1763.
166. RA, E 1716, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, De smärre Upplandsgodsen, fasc Veckholms kyrka och skola.
167. *Lars Hydrén*, född 1738, död 1803. Kyrkoherde i Veckholm 1773, prost 1777, kontraktsprost 1787.

168. RA, E 1963, De la Gardieska saml, Jakob de la Gardies och Ebba Brahes brev och handl.
169. *Sofia Agneta Broman*, se ovan not 147.
170. *Erland Broman*, född 1704, död 1757. Friherre, president i kommerskollegium. Gift 1: o med *Eva Johanna Drakenhjelm*, född 1704, död 1747, 2: o med *Vilhelmina Magdalena Taube*, född 1720, död 1757.
- 170 a. Översättningar av inskrifterna är granskade av fil dr Hedda Roll och docent Jan Öberg.
171. *G Axel-Nilsson*, Dekorativ stenhuggarkonst, s 228 f, fig 57.
172. *Suomen kirkot*, Finlands kyrkor. Del II, s 45, fig 58.
173. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 8, gårdsräk 1661, verifikation 446, 573.
174. *Axel-Nilsson* a a, s 196 f.
175. *H Rabén*, Träskulptur och snickarkonst, s 141 f.
176. RA, E 1213, De la Gardieska saml, M G De La Gardies koncept.
177. RA, E 1828, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Kamrerars och kassörers m fl räk, verifikation 23.2; 25.2 1654.
178. RA, E 1732, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Samtliga godsens, Strödda handl och räk. — Även enligt en instruktion 1655 skulle Hebel utföra gravkorets skulpturutsmyckning (se ovan kap Byggnadshistoria).
179. *Rosell*, De la Gardie, s 68.
180. *A Hahr*, Konst och konstnärer, s 26. — *B Waldén*, Nicolaes Millich och hans krets, s 49, 196. — *M Liljegren*, Stormaktstidens gravkor, s 164. — *G Axel-Nilsson*, Dekorativ stenhuggarkonst, s 372.
181. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 8, gårdsräk 1661, verifikation 449, 453, 454.
182. *A Hahr*, Läckö slott, s 185. — *Arfued Björsson*, murmästare och stenhuggare upptages bland byggnadsfolket vid Läckö 1669 (RA, Gref- och friherreskap, Läckö räknenskaper 1669, s. 1717).
183. Vid Höjentorp omtalas *Hans Eriksson* som ledare av byggnadsarbetet. Vid Varnhem tillhörde Eriksson den fasta arbetsstyrkan och var en viktig medhjälpare vid det svåra och komplicerade arbetet med kyrkans mittorn (*Rosell*, De la Gardie, s 83 ff).
- 183 a. Se ovan s 37.
- 183 b. *K Fremantle*, The baroque Town Hall of Amsterdam, s 121 f; *E Panofsky*, Tomb sculpture, s 88, figs 413–16. Förf vill uttrycka sin tacksamhet för värdefulla samtal i denna fråga med dr Jochen Becker, Kunsthistorisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht.
184. RA, E 1963, De la Gardieska saml, Jakob De la Gardies och Ebba Brahes brev och handl.
185. Rapport ang kistorna av *C G Hesselblad* 31.10 1946; Rapport av *E Bergman* 18.11 1946. ATA.
186. *N Lagerholm*, Den svenska stormaktstidens högadliga begravningsskick, s 34.
187. RA, E 1716, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, De smärre Upplandsgodsens, fasc Veckholms kyrka, Lista på gravar i gravkoret 4.8 1683.
188. RA, E 1248, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept, till sekr Hasselgren 20.1 1662.
189. Konserveringsrapport av Pietas 1964.
190. *Lagerholm* a a, s 35, 49, 50.
191. RA, E 1826, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Kamrerars och kassörers räk, sept 1653, s 18.
192. *Ericus P Leuchovius*, student 1600, kontraktsprost 1637.
193. Se ovan not 147.
194. *S Gardell*, Gravmonument från Sveriges medeltid. I. Text, s 364; II. Avbildningar nr 410.
195. *Ericus Abrahami Filmerus*, död 1658. Kyrkoherde i Veckholm 1739, riksdagsman 1740, kontraktsprost 1745.
196. *Michael Bostadius*, död 1668. Kontraktsprost 1650, riksdagsman 1649, 1655. Kyrkoherde i Veckholm 1659.
197. *Catharina Leufstadia* var dotter till kyrkoherden i Veckholm Anders Leufstadius (se gravhäll nr 6). Gift med *Samuel Bogman*, kyrkoherde i Giresta.
198. *Johan Wiman*, född 1701, död 1772. Kyrkoherde i Veckholm 1739, riksdagsman 1740, kontraktsprost 1745.
199. *Johan Börjesson*, född 1790. Kyrkoherde i Veckholm 1828, prost 1840.
200. *Lars Hydrén*, född 1738, död 1803. Kyrkoherde i Veckholm 1773, prost 1777, kontraktsprost 1787.
201. *M Åmark*, Sveriges medeltida kyrkklockor, s 24, 48.
202. *Johan Meyer*, död 1679. Mästare 1655, verksam i Stockholm 1660–1679.
203. Veckholms hospital har utförligt behandlats i: *F Berg*, Veckholms hospital och barnaskola. Uppsala 1969.
204. RA, E 1961, De la Gardieska saml, Jakob De la Gardies och Ebba Brahes papper, Utgående skrivelser, strödda handl och räk. — Jfr *M Liljegren*, Stormaktstidens gravkor, s 138.
205. RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag m m, fasc Ekholmen med Veckholms kyrka.
206. Deponerad i PÅ, Veckholm.
207. *G Lindahl*, Magnus Gabriel De la Gardie, s 67.
208. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Ekholmen 8, gårdsräk 1662.
209. RA, E 1645, De la Gardieska saml, Skr till M G De la Gardie, Från befallningsmän m fl å godsens i Uppland, M Olofson 16.5 1663.
210. RA, E 1317–18 enl ovan.
211. *Lindahl* a a, s 70.
212. *Rosell*, De la Gardie, s 45, fig 45–46.
213. RA, E 1676, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Ekholmen, M G De la Gardie till M Olofson 13.10 1663.
214. Ibidem, byggnadsräk 1664.
215. RA, Gref- och friherreskap, Ekholmen, räk 1664–65.
216. RA, E 1235, De la Gardieska saml, M G De la Gardies koncept.
217. *Rosell*, De la Gardie, s 70 f.

218. *Berg a a*, s 43.
 219. *Berg a a*, s 95, 115.
 220. *Berg a a*, s 120, 128.
 221. *Rosell*, De la Gardie, s 46.
 222. *L Salvius*, Beskrifning öfver Sverige. I. Upland, s 251.
 223. *B Schlegel*, Ekholmen, spalt 18.
 224. LUB, De la Gardieska saml, Topographica, Upland, Ekholmen 9, räkning för gårds- och landboräntan 1/9 1654–1/9 1655, s 54.
 225. Reparationer av »Sahl herrrens Hr Johan Pontessons bygning» upptages i räk 1655 (Ibidem, s 46). Byggnaden benämnes i ett inv över Ekholmen 1661 »Stora Röda fordom Herre Träbygningen» (Ibidem, Ekholmen 8).
 226. RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardie, Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag, memorial odat (i memorialet upptages en desse in till Veckholms kyrka 1653).
 227. Ibidem.
 228. *S Karling*, Trädgårdskonstens historia, s 415, bild 170.
 — RA, E 5796, Tottska saml, godshandl, Ekolsund.
229. I varje fall västra delen av södra flygeln synes kvarstå från en äldre byggnad.
 230. *G Berefelt*, Bilder från en Målarfärd år 1688, s 56 f, 174 fig 74.
 231. *A Hahr*, Konst och konstnärer, s 22.
 232. *C A Klingspor*, Bidrag till Upplands beskrifning, UFT II, s 325 ff.
 233. RA, E 1317–18, De la Gardieska saml, M G De la Gardies egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag, odaterat memorial.
 234. RA, E 1617, De la Gardieska saml, M G De la Gardies godshandl, Ekholmen, byggnadsräk 1672.
 235. Ibidem, lista över arbetsfolk 1663–64.
 236. *T O:son Nordberg*, Karlbergs slott, s 63.
 237. *S Karling*, Matthias Holl, s 19, 103.
 238. *Rosell*, De la Gardie, s 108 ff.
 239. *L Luthander*, Torpa, s 89 f, exteriör å s 83, interiör å s 93.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: De la Gardieska saml, *Jakob De la Gardies och Ebba Brahes papper*, Utgående skrivelser, strödda handl och räk (E 1961, 1963); *Magnus Gabriel De la Gardies saml*, Koncept 1653 (E 1213), 1654 (E 1215), 1660 (E 1246), 1662 (E 1248), 1667 (E 1255), 1675 (E 1270), Egenhändiga ekonomiska ant och beräkningar (E 1313), Egenhändiga ant och planritn till byggnadsföretag (E 1317–18), Inkomna brev, från enskilda: Andreas Bretzel (E 1356), Jean De la Vallée (E 1386), Johan Peter Kirstenius (E 1456), från befallningsmän å gods en i Uppland: Börje Abrahamsson, M Olofson (E 1645), Godshandl, Uppland: Drottningholm (E 1675), Ekholmen (E 1676, 1677), De smärre upplandsgods en (E 1716), Samtliga gods en (E 1732, 1733), Räk, Kamrerares, kassörers m fl räk (E 1826, 1828), Allehanda koncepträk (E 1923, 1924); *Maria Euphrosynes papper* (E 1940). — Tottska saml, *Clas Totts papper*, handl Ekolsund (E 5796). — Gref- och friherreskap, Ekholmen räk, Läckö räk.

KB: Kart- och planschavd, Teckn till Sveciaverket, Ekholmen.

Raä: K-byråns arkiv, Förslag till förändrad orgeluppställning med bibehållande av den gamla orgelfasaden av *O Hökerberg*, fastst 1914 (1 bl); restaureringsprogram av *S Brandel* 1926; förslag till värmeanläggning med lågtrycksånga av *G Lindström*, fastst 1930 (1 bl); förslag till återuppförande av västra stigluckan efter rasering, fastst 1949 (3 bl); skr ang värmeinstallation (oljeaggregat) 1956; förslag till vindfångsdörrar av *E Lundberg* och *U Söderberg* 1958; skr

ang inre renovering 1963; ang yttre restaurering 1968–72 (besiktning av *S E Bjerking* Ing AB 1968, byggnadsbeskrivning över restaureringsarbeten 1970, förslag till ny spåntäckning, fastst 1971); handl ang elektrisk klockringning 1972.

VHAA: *ATA*, *E Ihrfors*, Uplandia sacra I: 2, s 351 ff; inv 1829; rapport ang prästgården av *E Lundberg* 1942; förslag till restaurering av kistorna i gravvalvet till De la Gardieska gravkoret av *C G Hesselblad* 1946; rapport ang kistorna av *C G Hesselblad* 1946; restaureringsrapport ang kistorna av *E Bergman* 1946; beskrivning av medeltida kalkar med patener av *A Andersson* 1952; handl ang konserveringsarbeten, mässhake 1950, altarskåp 1952, stolsbeklädnad från mässhake 1955, begravningsfana 1964, madonna och manlig träskulptur 1965.

Nationalmuseum: Cronstedtska saml, CC 574, 762, 800, 924, 2090, 2241; Tessin-Hårlemanska saml, THC 4797, 4798, 4800, 4802, 4803.

LMS: Storskifte å prästgården av *J Sahlman* 1766 (B 74 15¹); Geometrisk avmätning av *C Barckhus* 1688 (A 15² 2–4).

Lund

LUB: De la Gardieska saml, Släktarkiven, De la Gardie; Topographica, Ekholmen, 6–8, 9, Veckholm.

Uppsala

ULA: Veckholms kyrkoarkiv: st prot 1764–92 (K I: 1), 1791–1862 (K I: 2, K I: 4), 1863–1921 (i Kungs-Husby kyrkoarkiv K I: 3), kr prot 1806–22 (i K I: 1), 1829 (i K I: 4); räk 1669–98 (i C: 1), 1670–86 (L I: 1), 1719–70 (L I: 2), 1770–

1801 (L I: 4), 1801–58 (L I: 6); vis prot 1719 (i O 1), 1741 (i L I: 2); inv 1739 med supplement –1760 (i L I: 2), 1774 (i K I: 1), 1829, 1842 (i K I: 4); synehandl ang prästgården 1692, bänkdelningslängd 1717, 1792, handl ang orgelrep 1771–72 (O 1); karta över prästgården u å (omkr 1670, O 2^k). — Uppsala domkapitels arkiv, handl ordnade efter pastorat (E V: 153); Adliga gravar (F VI: 4).

UUB: Palmskiöldska saml; Kart- och planschsaml, topografiska planscher, Uppland, Ekholmen (Å Davidsson, Katalog, s 322).

Veckholm

PÅ Veckholm: Veckholms kyrkoarkiv, Yngre handl; Uppm vid återuppsättande av Johan De la Gardies gravmonument, odat (1880–90-talen), 3 bl rörande monumentets plan och uppbyggnad (ett signerat *E V Langlet*), 8 bl skisser av olika detaljer av monumentet och dess plan, gravkorets södra fasad (1 bl) med förslag till förändring av takpartiet av *E V Langlet* 1892. — En särskild vol rörande Veckholms hospital »Ekholms Hospitals Bok» med inv 1668 och 1696 är deponerad i PÅ.

TRYCKTA KÄLLOR OCH KÄLLPUBLIKATIONER

Dahlberg E, Svecia antiqua et hodierna. Sthlm 1965.

De la Gardieska archivet . . . Utg af P Wieselgren. Sthlm 1831, Lund 1832–44.

Grau O, Hushålds anmärkningar under resan igenom Upsala och Stockholms län år 1748. Tillika med socknekyrkior uti Upsala och Stockholms läner, aftecknade wid deras förbiresa år 1748. Utg av *S T Kjellberg*. UFT 8: bil 1. Uppsala 1919.

Hadorph J, Afritningar af Kyrkor och Kyrkvapen i Upland 1676–1685. Utg av *E Vennberg*. Sthlm 1917 (Afritningar). *Svenskt diplomatarium* 1–6 (t o m år 1335) och (ny ser) 1–4 (åren 1401–20). Sthlm 1820–1946 (SD).

Sveriges runinskrifter. Uppland. Utg av VHAA. Sthlm 1900– (U).

LITTERATUR

Almquist J A, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. 1. Stockholms och Uppsala län. Sthlm 1931.

Almquist J E, Herrgårdarna i Sverige under reformations-tiden (1523–1611). Sthlm 1960.

Andersson A, Silberne Abendmahlgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert. Uppsala 1956.

Axel-Nilsson G, Dekorativ stenhuggarkonst i yngre vasastil. Lund 1950.

Berefelt G, Bilder från en Mälarfärd år 1688. Gripenhielms Mälarkarta och dess vyer. Sthlm 1966.

Berg A-M, Hembygdsföreningarna i Uppsala län. i: Uppland. Upplands fornminnesförenings årsbok 1970. Uppsala 1970.

Berg F, Veckholms hospital och barnaskola. En donation av Magnus Gabriel De la Gardie. Minnesskrift. Uppsala 1969.

Boëthius G, De tegelornrade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Sthlm 1921.

Bohrn E, Toresunds kyrka. i: Sörmländska kyrkor bd V. Eskilstuna 1945.

Densamme, Veckholms kyrka. i: Upplands kyrkor bd VII. Uppsala 1960.

Boken om södra Trögd. Västerås 1961.

Cornell H, Den svenska konstens historia. Del I. Sthlm 1944.

Davidsson Å, Katalog över svenska handteckningar i UUB. Uppsala 1958.

Ehn O, Vaksala kyrka. i: Upplands kyrkor bd VIII. Uppsala 1964.

Eimer G, Carl Gustaf Wrangel som byggherre i Pommern och Sverige. Sthlm 1961.

Elgenstierna G, Svenska adelns ättartavlor. Bd 2. Sthlm 1926.

Eriksson E, Sparreska gravkoret vid Norrsunda kyrka. i: Uppland. Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening 1957. Uppsala 1957.

Eriksson J V, Studier öfver Upplands förhistoriska geografi. i: UFT bd 7. Uppsala 1913–17.

Fremantle K, The baroque Town Hall of Amsterdam. Utrecht 1959.

Gardell S, Gravmonument från Sveriges medeltid. I. Text. II. Avbildningar. Sthlm 1945–1946.

Gillingstam H, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden. Sthlm 1952.

Hahr A, Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof. Uppsala 1905.

Densamme, Läckö slott och andra De la Gardieska monumentalbyggnader i Västergötland. Göteborg 1923.

Hedar S, Enskilda arkiv under karolinska enväldet. Studier i svensk arkivhistoria och räfstepolitik. Sthlm 1935.

Henning S, Trögd. Ett tolkningsförsök. i: Namn och bygd 14. Lund 1926.

Karling S, Arent Passer. Lisand Tallinna Kunstiajalool (Bidrag till Tallinns konsthistoria). i: Vana Tallinn (Gamla Tallinn) 3 (1938).

Densamme, Arent Passer. i: Konsthistorisk tidskrift VIII 1939. Sthlm 1939.

Densamme, Drottning Christinas triumfbåge i Stockholm. i: Samfundet S:t Eriks årsbok 1969. Sthlm 1969.

Densamme, Jakob och Magnus Gabriel De la Gardie som byggherrar i Estland. i: Svio-Estonica V. Tartu 1938.

Densamme, Matthias Holl från Augsburg och hans verksamhet som arkitekt i Magnus Gabriel De la Gardies tjänst i Sverige och Balticum. Göteborg 1932.

Densamme, Trädgårdskonstens historia i Sverige intill Le Nôtre-stilens genombrott. Sthlm 1931.

Klingspor C A, Bidrag till Upplands beskrifning. i: UFT bd 2. Sthlm 1877–1890 (Klingspor).

Klingspor C A & Schlegel B, Uplands herregårdar. Med beskrivande text. Sthlm 1881.

- Lagerholm N*, Den svenska stormaktstidens högadliga begravningsskick 1650–1700. Sthlm 1965.
- Liljegren M*, Stormaktstidens gravkor. Sthlm 1947.
- Lindahl G*, Magnus Gabriel De la Gardie. Hans gods och hans folk. Uppsala 1968.
- Lundberg O*, Fornstig, väg och bygd. i: En vägbok för Uppsala län. Uppsala 1937.
- Lundmark E*, Jost Schutze. i: Personhistorisk tidskrift 1931. Sthlm 1931.
- Luthander L*, Torpa. i Slott och herresäten i Sverige, bd 2. Malmö 1968.
- Mannerstråle C-F*, Simtuna kyrka. i: Upplands kyrkor bd VIII. Uppsala 1964.
- Norberg R*, Medeltida dopfuntar i Sörmland. i: Sörmländska kyrkor bd II. Eskilstuna 1944.
- Nordberg T O:son*, Karlbergs slott. En byggnadshistorisk skildring. Sthlm 1945.
- Densamme*, Magnus Gabriel De la Gardies ombyggnad av Ödeby kyrka. i: Från Bergslag och bondebygd 1959. Örebro läns hembygdsförbunds årsbok. Örebro 1959.
- Nordström F*, Romanska dopfuntar i Uppland. i: Upplands kyrkor bd IX. Uppsala 1967.
- Densamme*, Tensta kyrkas arkitektur i: Uppland. Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening 1951. Uppsala 1951.
- Panofsky E*, Tomb sculpture. Its changing Aspects from Ancient Egypt to Bernini. London 1964.
- Rabén H*, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock intill den Prechtska stilens genombrott. Sthlm 1934.
- Rikskanslern Axel Oxenstiernas* skrifter och brevvevling. Femte bandet. Jakob De la Gardies brev 1611–1650. Sthlm 1893.
- Roosval J*, Die Steinmeister Gottlands. Sthlm 1918.
- Densamme*, Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mäter Jan Bormans verkstad i Bryssel. Sthlm 1903.
- Rosell I*, Järlåsa kyrka. Ett kyrkobygge på Gustaf Rosenhanes initiativ. Antikvariskt arkiv 19. Lund 1962.
- Densamma*, Magnus Gabriel De la Gardies kyrkobyggnadsverksamhet i Sverige. Sthlm 1972.
- Densamma*, Sparrsätra och Breds kyrkor. SvK Up XI: 3. Sthlm 1969.
- Densamma*, Svinnegarns kyrka. i: SvK Up XI: 1. Sthlm 1966.
- Salvius L*, Beskrifning öfver Sverige, Första Tomen om Upland. Sthlm 1741.
- Schnell I*, Kyrkorna i Södermanland. Nyköping 1965.
- Sirén O*, Tessiska kyrkobyggnader. i: Nordisk tidskrift 1912. Sthlm 1912.
- Sjögren P*, Släkten Trolles historia intill 1505. Uppsala 1944.
- Sundqvist N*, St Ilians kyrka och Franciskanklostret. Enköpning 1965.
- Suomen kirkot*, II Osa, Finlands kyrkor, Del II. Helsinki 1961.
- Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 10. Sthlm 1931.
- Tuulse A*, Adelsö kyrka. i: SvK Up VI: 1. Sthlm 1958.
- Densamme*, Torsvi kyrka. i: Upplands kyrkor bd V. Strängnäs 1972.
- Utställningen* av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918. Katalog (nr 12, 42, 85, 417, 418, 423, 424, 566, 706, 931). Uppsala 1918 (Upps Utst).
- Waldén B*, Nicolaes Millich och hans krets. Studier i den karolinska barockens bildhuggarkonst. Sthlm 1942.
- Åmark M*, Sveriges medeltida kyrkklockor. Sthlm 1960.
- Öhman Hj*, Medeltidens korstolar i Tyskland, Skandinavien och Finland. Helsingfors 1900.
- Tidningsartikel rörande återinvigningen av Veckholms kyrka efter restaureringen 1963. Osignt i: *Uppsala Nya Tidning* 11/11 1963.
- Silverstämplar tydda enligt *Upmark G*, Guld- och silverstämplar i Sverige 1520–1850. Sthlm 1925, och *Guld- och silverstämplar*, Svenskt silversmide 1520–1850. IV. Sthlm 1963.

Förkortningar

ATA	Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm.	St prot	Sockenstämmoprotokoll.
Domkap	Uppsala domkapitel och dess arkiv.	SvK	Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium utg på uppdrag av VHAA. Sthlm och Uppsala 1912–.
Inv	Inventarieförteckning.	UFT	Upplands fornminnesförenings tidskrift. 1871–.
KB	Kungliga biblioteket, Stockholm.	ULA	Uppsala landsarkiv.
K-byrån	Kulturhistoriska byrån i Raä, Stockholm.	UUB	Uppsala universitetsbibliotek.
LMS	K Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm.	VHAA	K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
LUB	Lunds universitetsbibliotek.	Vis prot	Visitationsprotokoll.
Prot	Protokoll.		
PÅ	Pastorsämbetet.		
RA	Riksarkivet, Stockholm.		
Raä	Riksantikvarieämbetet, Stockholm.		
Räk	Räkenskaper.		
SHM	Statens Historiska Museum.		

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Dr	Dalarna
Bo	Bohuslän	Ds	Dalsland

Go	Gotland	La	Lapland
Gä	Gästrikland	Me	Medelpad
Ha	Halland	Nb	Norrbottn
Hs	Hälsingland	Nä	Närke
Hr	Härjedalen	Sk	Skåne
Jä	Jämtland		

Sm	Småland	Vr	Värmland
Sö	Södermanland	Vs	Västmanland
Up	Uppland	Ån	Ångermanland
Vb	Västerbotten	Ög	Östergötland
Vg	Västergötland	Öl	Öland

Summary

Veckholm Church is situated on a peninsula in north Björkfjärden in Lake Mälaren southeast of Enköping. Its interesting history and its rich furnishings dating from medieval times and the period of Sweden's greatness make it one of

the most important rural churches in Sweden. Several of the most prominent families in the kingdom, owners of Ekholmen manor in the parish of Veckholm, have influenced the history of the church. Among these may be mentioned Erik Trolle, councillor and *Lagman* of Uppland (married in 1487 to Ingeborg Tott of Ekholmen), Sten Sture the Elder (c 1440–1503) Regent of Sweden, Field Marshal Jakob De la Gardie (1583–1652), Johan De la Gardie (1582–1640), Justice of Appeal, and Privy Councillor Magnus Gabriel De la Gardie (1622–1686).

Much of the old cultural country in the vicinity of the church is still in existence—an old vicarage and a building used formerly as a hospital, originally established in 1665 (figs 4, 10, 120). On a hill west of the church is the bell-tower, erected in 1668 by a Dutch tower builder, Johan Oudsvich, after a model by Master Builder Andreas Bretzel (figs 7, 8). Lich-gates lead into the churchyard, built originally in the second half of the 17th century (fig 6).

HISTORY

Middle Ages

I. A rectangular church of granite rubble, c 20 × 11.5 m. Of this building only the walls of the central part of the nave remain in the present building (fig 132 A). During a restoration of the exterior in 1972, joints in the masonry were found to east and west (fig 11, 32 a–34). This type of rectangular church, a hall church, spread over Uppland from the last quarter of the 13th century. The architecture of the mendicant friars seems to have influenced the erection of this type of church. A Franciscan monastery, with its rectangular church, founded during the second half of the 13th century at the nearby town of Enköping, may have provided the pattern for Veckholm Church.

It is highly probable that, in view of the importance of the place, this was not the first church at Veckholm. The baptismal font, of a type dating back to the second quarter of the 12th century, was probably taken from an older church.

II. The church extended westwards (fig 132 B). As the high,

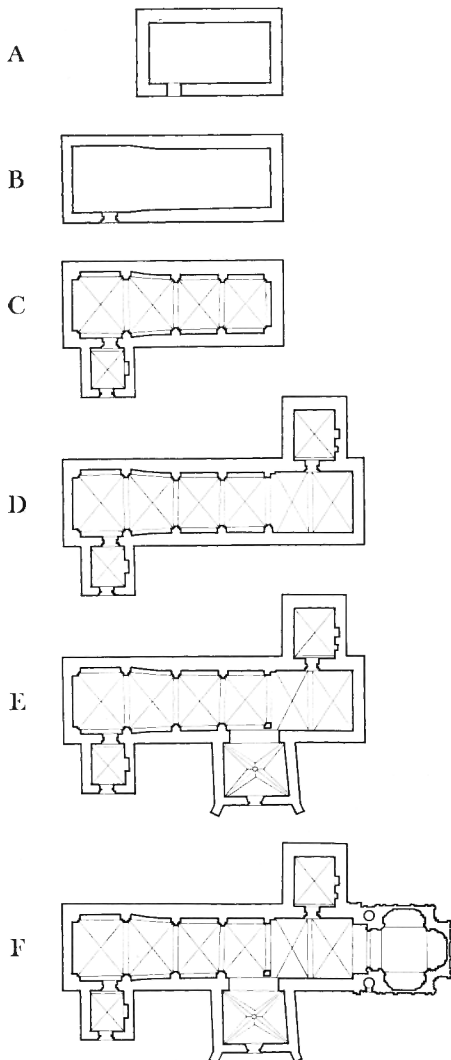

Fig 132. Kyrkans planutveckling, 1 : 1 000.

Development of the plan of the church.

pointed west gable shows, this extension was probably made when the Gothic demands on height began to influence Uppland church architecture (fig 15). The ornamental brickwork and the pointed-headed window splays of the west gable are related to brickwork details in the churches of Tensta and Vendel.

III. Cross-vaulting with one-brick ribs erected in the church. A porch, with vaulting of the same type, and a portal in a tall, pointed-arched niche, was built in the south-west (fig 132 C, 13, 15). The type of vaulting dates this period to the years 1430 to 1460.

IV. The church enlarged by two bays in the east (fig 132 D). At the same time, cross vaulting with bevelled, half-brick ribs was built over the extension of the church. A vestry was built at the north side with vaulting of the same type (fig 14). End of 15th century. Judging by the coats-of-arms on the north wall of the chancel and the polyptych above the altar, the owners of Ekholmen, Erik Trolle and Ingeborg Tott, and Archbishop Jacob Ulfsson contributed towards the costs of the extension.

V. As a final step in the late medieval alterations a transept was built in the south (fig 132 E). The building was equipped with richly ornamented brickwork on the gable and the walls (fig 18). A stellar vault with broad lierne ribs between the main ribs, and a boss. The type of vaulting dates this period to about 1500. The transept may have been built as a private chapel for the owners of Ekholmen. Of these, it is probable that Sten Sture, who had a similar transept erected at Toresund Church in Södermanland, contributed to the building.

Modern times

In 1571, Pontus De la Gardie was granted Ekholmen as his barony. The members of this family, as holders of the barony, became of great importance in the further history of the church. Pontus' son, Johan De la Gardie († 1640), chose the south transept for his memorial chapel. The latter's brother, Jakob De la Gardie, who succeeded to Ekholmen, stipulated in his will (1650) that a memorial chapel was to be erected for him and his family opposite that of Johan De la Gardie. After the death of Jakob De la Gardie in 1652, his son, Magnus Gabriel, began planning radical alterations to make the church the burial place of the family. These plans were part of an extensive building programme which included plans for new and up-to-date buildings on most of his estates. For the rebuilding of Ekholmen manor-house, De la Gardie engaged the architect Jean De la Vallée. Sketches made by De la Gardie and proposals for rebuilding by Jean De la Vallée in conjunction with these sketches, made in 1653, show the planned alterations to the church. According to these plans the church was to have north and south transepts with small square buildings in the angles of the transepts (fig 36–38). In 1654, however, a new project emerged for the rebuilding of the church. This was restricted to a restoration of the church, to which a memorial chapel in

the east and a north transept were to be added. The architect was then Nikodemus Tessin the Elder.

Tessin presented two proposals for the burial chapel, called Veckholmsprojekt I & II by Mårten Liljegren (figs 1, 40–42). With the help of information in archives these projects can be dated to 1655 and 1658 respectively. It is possible that a copy of still another memorial chapel project with descriptive text by J P Kirstenius, building engineer, who was chosen to supervise the construction of the chapel, may be related to Veckholm Church (fig 39).

Plans for yet another memorial chapel became urgent in 1658, when Magnus Gabriel De la Gardie's younger brother, Jakob Casimir De la Gardie was killed in battle outside Copenhagen. His wife, Ebba Sparre († 1662), left in her will funds for a memorial chapel for her husband. A project by Nikodemus Tessin the Elder, intended, judging from the measurements and buttresses, to be added to the south transept of Veckholm Church, probably referred to this chapel (figs 44, 45). Of interest is the equestrian statue planned for the inside of the chapel. Unfortunately, this project was not realized.

The construction of Jakob De la Gardie's memorial chapel was not begun in earnest until after the death of his wife, Ebba Brahe, in 1674. Magnus Gabriel De la Gardie engaged Franz Stimer, known for his participation in the work of rebuilding Läckö Castle, to supervise the work. It seems likely that material and stone-work were available from 1658 when Markus Hebel was engaged to execute the sandstone ornamentation on the exterior of the chapel. The chapel seems to have been built up to its present height around 1675 (fig 28) and covered with a temporary wooden roof. From then we can, in documents, follow the efforts of the parish to complete the memorial chapel up to the middle of the 18th century. In 1751, a member of the De la Gardie family, Fredrik Pontus De la Gardie, took responsibility for the completion of the memorial chapel, but it was not until after his death in 1791 that the work was finished. In the 1880's the interior of the chapel was restored under the leadership of the architect M Isæus. It was then that the paintings on the walls and vaults, reminiscent of stucco, were executed (fig 30–31).

Restorations of the church have been carried out during the present century. The interior was restored around 1930 according to proposals by the architect S Brandel. The walls and vaulting were re-limewashed and new heating was installed. In 1963 the interior was again restored and medieval objects were also conserved. The exterior was restored in 1972–1973, when the plaster was repaired and renewed where necessary and limewashed in a yellow shade. The chapel walls were repainted in their original rose colour. The roofs of the church were re-covered with new shingles.

FURNISHINGS

The church has extremely valuable furnishings and fittings dating from medieval times and the period when Sweden

was a great power. The altar polyptych, choir stalls and communion vessels dating from the Middle Ages, and the pulpit and funerary monuments dating from Sweden's great period are important items in the history of Swedish art.

I. Middle Ages

Sandstone baptismal font of a type dating probably from the second quarter of the 12th century (fig 79).

Silver-gilt chalice and paten, richly ornamented and with inlaid stones and pearls (figs 82–85). West German 13th century work. Said in 1763, on the evidence of a document now lost, to have been donated by Magnus Gabriel De la Gardie in 1653. — Silvergilt chalice and paten (figs 86–88). The foot, knob and upper part of the stem date from the first half of the 14th century, the other parts being later. Probably a chalice donated by Queen Christina around 1654.

Grave slab of grey limestone with the Sparre arms (figs 109–110); end of 14th or early 15th century. Grave slab in memory of Ludvig de Wenden who died in 1440, and Bernardus von Hoven who died in 1454 (fig 111).

A medieval painting representing John the Baptist, by an unknown Byzantine painter (fig 112). Possibly brought to Sweden by Jakob De la Gardie after a campaign in Russia.

Wooden figure of the Virgin, north German work dating from the beginning of the 15th century (figs 57, 58).

Male saint (St John?) wooden figure (Swedish work?) dating from the first half of the 15th century (figs 59–60).

Rood, 15th century, Swedish work (fig 61).

Altar polyptych executed by a master in Jan Borman's workshop in Brussels early in the 16th century (figs 46–56). Coats-of-arms suggest that it was donated to the church by Erik Trolle and his wife Ingeborg Tott, of Ekholmen, and Archbishop Jakob Ulfsson.

Early 16th century carved oak choir stalls (figs 68–74). On the baldachin of the high back are eight coats-of-arms, of, among others, Sten Sture the Elder, Erik Trolle, his wife Ingeborg Tott, and Archbishop Jakob Ulfsson. There are carved figure reliefs on the ends, among them a representation of the root of Jesse on the west end of the back (figs 71–72).

There is a late medieval bell with the same founder's mark as on the small bell in Bladåker Church in Uppland (fig 118 a, b).

II. Modern times

The objects acquired by the church during the 17th century are associated with various members of the De la Gardie family, the lords of Ekholmen manor. A bell, according to coats-of-arms and inscriptions, donated to the church by Johan De la Gardie, was re-cast in 1926, but retained its earlier appearance (fig 119). A silver flagon also has the coat-of-arms of Johan De la Gardie and his wife Catharina Oxenstierna (fig 89), which are also to be found on the sounding-board of the pulpit (figs 63–66 b). According to an inscription in a cartouche dated 1640, the pulpit was installed in memory of Johan De la Gardie, who died in 1640. Parts

of the uncommonly rich sculptural ornamentation were probably added during the following decade. The pulpit was made in the workshop of the brothers Hans and Markus Hebel.

The monument in memory of Johan De la Gardie also has an inscription cartouche dated 1640 and parts of the monument seem to date from this year (figs 93 a–98). The monument consists of a baldachin grave with two recumbent figures in grey sandstone on a plinth. The monument has a superstructure of eight Corinthian columns and two pilasters of reddish-brown marble, with open arcading. Between the columns at the corners of the monument are four female virtues: Prudentia, Spes, Fides and Justitia. There is an inscription on the Justitia which dates this figure and its companion piece, Fides, to 1640. The monument seems to have been completed later with Prudentia and Spes, which differ in execution from the other two. The monument was erected in the autumn of 1661 in the south transept by the sculptors Markus Hebel (cf the pulpit) and Hans Eriksson; the latter was active in the restoration of the Varnhem monastery church. As far as can be judged, the monument was executed by Hebel. It was taken down around 1750, when the transept was made part of the church, and it was not until the 1880's that it was re-erected in its present situation in the De la Gardie memorial chapel. In design the monument is related to that of the memorial to William I of Orange in Nieuwe Kerk at Delft. This was begun in 1614 by Henrik de Keyser and almost finished at his death in 1621.

In 1660 Magnus Gabriel De la Gardie drew up a contract with a sculptor named Henrik Lichtenberg, who had, among other things, executed sculptures for the roof of the Hall of Knights in Stockholm, for sculptured ornamentation for the De la Gardie chapel. Four allegorical figures, alluding to war and peace, stand in niches in the chapel. Of these two represent males and, judging from the style, were made by Lichtenberg, and two females which, according to accounts dated 1665, were executed by Hans Jerling (fig 62 a, b). At the same time, Jerling executed the sculptural ornamentation of the organ front, each side section of which is flanked by two angels holding up a crown (figs 75, 78). The organ front was probably made after a design by Jean De la Vallée for an organ which Magnus Gabriel De la Gardie ordered from Frantz Bohl, an organ builder, in 1654. Of this organ, only the so-called bird-song stop remains, and it is used at Holy Communion on Midsummer day.

During recent times much communion plate has been acquired by the church, including a 17th century bread box, ewers dated 1710, 1783 and 1827 (fig 90) and viaticum vessels dating from 1788.

Among the chandeliers is a silver one donated by Ebba Brahe in 1668. Two 17th century bell-metal or brass chandeliers were probably donated by Magnus Gabriel De la Gardie.

Of the many funerary monuments, mention must be made of the coffin of Ebba Brahe († 1674), made of copper and covered with black velvet and gilded brass, deposited in the De la Gardie burial vault (fig 101). The vault contains

VECKHOLMS KYRKA

twenty-five coffins, among them those of Jakob and Johan De la Gardie (figs 99–100). A funeral banner for Johan, the one-year-old son († 1662) of Magnus Gabriel De la Gardie is hanging in the De la Gardie chapel (fig 102). A tablet in memory of E P Leuchovius (dean 1637) seems to emanate from the same workshop as the pulpit (fig 107).

VECKHOLM HOSPITAL CHAPEL

In 1665, Magnus Gabriel De la Gardie had a hospital built east of Veckholm Church, comprising twelve rooms grouped round a chapel. In a drawing of Ekholmen for Erik Dahlberg's *Svecia antiqua et hodierna* the hospital is shown as a pyramidal building several storeys high (fig 121). The hospital chapel, which was consecrated on 1 January 1666, seems to have been lighted by windows above the roofs of the rooms. This design is associated with late medieval patterns which De la Gardie had been able to study in Baltic and north German towns. He himself made sketches for similar hospitals (fig 122).

EKHOLMEN CHAPEL

Magnus Gabriel De la Gardie's building programme for Ekholmen in 1653 also included a manor chapel. A new

main building, pavilions and two wings, one containing a chapel, were to be erected (fig 123). It was not until 1671, however, that the chapel was realized. The chapel was built as a separate, square building with a shingled cupola surmounted by a lantern (fig 125). The walls of the chapel remain in a building south of the main building and its two wings (figs 126–130). According to an inscription, formerly above the principal entrance to the chapel, the building was erected in 1671 on the centenary of the creation of the barony (fig 131). The master builder responsible for the erection of the chapel was Franz Stimer who in 1675 led the construction of Jakob De la Gardie's burial chapel. The shape of the windows also provides evidence of Stimer's collaboration, for they agree with the windows of the chapel at Läckö Castle and those of Otterstad Church, both in Västergötland, and Stimer played an essential role in the erection of these buildings. The interior of Ekholmen manor chapel was, like many other manor chapels on Magnus Gabriel De la Gardie's estates, richly decorated with paintings and inscriptions. The artist responsible for a ceiling painting in the chapel was probably a Frenchman, Nicolas Vallari, who is mentioned in conjunction with the furnishing of the chapel. The altar, pulpit and organ were all in the chancel, where a niche for the altar can still be seen (fig 130).

FÖLJANDE KYRKOR I UPPLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN SVERIGES KYRKOR,
KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

- Adelsö, band VI: 1, volym 73, 82
 Almunge, band III: 3, volym 69, 70
 Alsike, band IV: 1, volym 1
 Angarn, band V: 1, volym 71, 113
 Ansgarskapellet, band VI: 1, volym 73
 Arholma kapell, band II: 2, volym 50
 Björkö-Arholma, band II: 2, volym 50
 Bladåker, band III: 4, volym 70
 Blidö, band II: 3, volym 58
 Bo kyrka och kapell, band I: 3, volym 62
 Bred, band XI: 3, volym 130
 Bro, band VII: 1, volym 76
 Bromma se Stockholm
 Börstil, band II: 4, volym 74
 Danderyd, band I: 1, volym 7, 64
 Djurö, band I: 3, volym 62
 Ed, band VI: 5, volym 82
 Edebo, band II: 5, volym 75
 Edsbro, band III: 4, volym 70
 Ekerö, band VI: 1, volym 73, 82
 Enköpings-Näs, band XI: 1, volym 111
 Esterna, band V: 4, volym 80
 Estuna, band V: 6, volym 110, 113
 Faringe, band III: 3, volym 69
 Fasta, band V: 4, volym 80
 Fasterna, band V: 4, volym 80, 113
 Fittja, band XII: 2, volym 140.
 Forsmark, band II: 4, volym 74
 Fresta, band V: 2, volym 72, 113
 Frösunda, band IV: 2, volym 11
 Frötuna, band II: 3, volym 58, 75
 Färentuna, band VI: 1, volym 73
 Gillöga kapell, band II: 3, volym 58
 Gottröra, band III: 2, volym 67, 70
 Gräsö, band II: 4, volym 74
 Gustavsberg, band I: 3, volym 62
 Haga, band IV: 1, volym 1
 Hallstaviks bruks kapell, band II: 5, volym 75
 Hammarby, band V: 2, volym 72, 113
 Harg, band II: 5, volym 75
 Hilleshög, band VI: 2, volym 77
 Hjärlsta band XII: 1, volym 134
 Husby-Erlinghundra, band IV: 1, volym 1
 Husby-Långhundra band III: 1, volym 12, 70
 Husby-Sjuhundra, band V: 5, volym 88, 113
 Häbo-Tibble, band VII: 2, volym 94
 Hårstens kapell, band I: 3, volym 62
 Håtuna, band VII: 1, volym 94
 Härkeberga, band IX: 1, volym 123
 Häverö, band II: 1, volym 8, 75
 Hökhuvud, band II: 5, volym 75
 Ingarö, band I: 3, volym 62
 Järfälla, band VI: 4, volym 81
 Kalmar, band VII: 2, volym 94
 Kapellen på Fiskeskären se Gillöga kapell och Sv
 Högarnas kapell
 Karls kyrkoruin, band V: 7, volym 113
 Knivsta, band IV: 1, volym 1
 Knutby, band III: 3, volym 69
 Kulla, band XII: 1, volym 134
 Kummelby, band VI: 4, volym 81
 Kårsta, band III: 2, volym 67
 Lagga band III: 1, volym 12, 70
 Lidingö, S Annæ kapell, band I: 1, volym 7, 64
 Litslena, band IX: 2, volym 127
 Ljusterö, band I: 4, volym 64
 Lohärad, band V: 5, volym 88, 113
 Lovö, band VI: 3, volym 79
 Lunda, band IV: 2, volym 11
 Låssa, band VII: 1, volym 76
 Länna, band II: 3, volym 58, 75
 Malsta, band V: 5, volym 88
 Markim, band IV: 2, volym 11
 Munsö, band VI: 1, volym 73
 Måsestens kapell, band II: 2, volym 50
 Möja, band I: 3, volym 62, 64
 Norrsunda, band IV: 1, volym 1
 Närtuna, band III: 2, volym 67
 Odensala, band IV: 1, volym 1
 Orkesta, band IV: 2, volym 11
 Riala, band I: 4, volym 64
 Rimbo, band V: 3, volym 78, 113
 Roslags-Bro, band II: 2, volym 50, 75
 Roslagskulla, band I: 4, volym 64
 Rådmansö, band II: 3, volym 58
 Rånäs kapell, band V: 4, volym 80, 113
 Rö, band V: 3, volym 78, 113
 Sandhamns kapell, band I: 3, volym 62
 S Eriks kyrka i Tureberg se Tureberg
 S Holmgers kapell, Valö sn, band II: 4, volym 74
 Singö band II: 1, volym 8, 75
 Skederid, band V: 4, volym 80, 113
 Skepptuna, band IV: 2, volym 11
 Skå, band VI: 3, volym 79
 Skånela, band IV: 2, volym 11
 Sollentuna, band VI: 4, volym 81
 Solna, band I: 2, volym 29, 64
 Sparrsätra, band XI: 3, volym 130
 Stockholms-Näs, band VII: 1, volym 76
 Sv Högarnas kapell, band II: 3, volym 58
 Svinnegarn, band XI: 1, volym 111
 Sänga, band VI: 2, volym 77
 Söderby-Karl, band V: 6, volym 110, 113
 Teda, band XI: 1, volym 111
 Tillinge, band XI: 2, volym 121
 Tureberg, band VI: 4, volym 81
 Täby, band I: 1, volym 7, 64
 Ununge, band III: 4, volym 70
 Vada, band V: 1, volym 71, 113
 Vallentuna, band V: 2, volym 72, 113
 Valö, band II: 4, volym 74, 75
 Vassunda, band IV: 1, volym 1, 11
 Veckholm, band VIII: 1, volym 155
 Vidbo, band IV: 2, volym 11
 Väddö, band II: 1, volym 8, 75
 Värmdö, band I: 3, volym 62
 Västra Ryd, band VII: 1, volym 76
 Vätö, band II: 2, volym 50, 75
 Yttergran, band VII: 3, volym 98
 Össeby kyrkoruin, band V: 1, volym 71
 Össebygarn, band V: 1, volym 71, 113
 Övergran, band VII: 3, volym 98

UNDER UTARBETANDE: Fröslunda, Långtora, Ulriksdals slottskapell

